

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών (Π.Μ.Σ) «ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ:
ΙΣΤΟΡΙΑ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

Όνοματεπώνυμο: Κωτσανίνη Χριστίνα

A.M 42

Επιβλέπων καθηγητής: Λάμπρος Φλιτούρης.

Μέλη εξεταστικής επιτροπής: Ηλίας Σκουλίδας, Γεράσιμος Παγκράτης.

«Ο αγώνας για μια Αυτοκρατορία, η ιταλική αποικιοκρατία 1861-1943».

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία.

(Istituto Geografico Militare Italiano, Florence – Italy 1885)

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
Εννοιολογικό και ιστορικό πλαίσιο της αποικιοκρατίας	5
1.1 Αποικιοκρατία και Ιμπεριαλισμός: έννοιες και ιστορική εξέλιξη(15 ^{ος} -19 ^{ος} αιώνας).	5
1.2 Το Risorgimento και η συγκρότηση του ιταλικού κράτους.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
Η Ιταλική Επέκταση στην Αφρική	16
2.1 Ερυθραία, η πρώτη κατάκτηση.....	17
2.2 Η περίπτωση της Σομαλίας.....	22
2.3 Σύγκρισή της ιταλικής αποικιακής πολιτικής ανάμεσα σε Ερυθραία και Σομαλία.....	29
2.4 Ο Α΄ Ιταλο-Αιθιοπικός Πόλεμος (1895-1896) και η Συντριβή στην Άντουα.....	30
2.5 Η Ιταλία και η Κατάκτηση της Λιβύης (1911-1912).....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	39
Η Ιταλία κατά την Περίοδο του Φασισμού (1922-1943)	39
3.1 Η άνοδος του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία.....	39
3.2 Εκμετάλλευση, Romanità και Πολιτισμική επιρροή. Η περίπτωση της Ερυθραίας.....	42
3.3 Σομαλία, αποικία ή στρατιωτική βάση;.....	50
3.4 Ο Β΄ Ιταλο-αιθιοπικός πόλεμος και η ίδρυση της «Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής».....	56
3.5. Εφαρμογή της φασιστικής πολιτικής στη Λιβυή.....	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	66
Η ιταλική αποικιακή πολιτική και οι συνέπειες της	66
4.1 Σύγκριση ιταλικής αποικιακής πολιτικής πριν και μετά το 1922.....	66
4.2 Οι επιπτώσεις της Ιταλικής επιρροής στις αποικίες και οι σύγχρονες σχέσεις.....	68
Συμπεράσματα	71
Βιβλιογραφία	73

Εισαγωγή.

Παρά τη σχετικά σύντομη διάρκεια της ιταλικής αποικιοκρατίας σε σύγκριση με τις εκτενείς αυτοκρατορίες της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, η περίοδος αυτή αποτελεί μια σημαντική και σύνθετη φάση της ιστορίας, η οποία παραμένει συχνά παραμελημένη σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές αποικιακές εμπειρίες. Η Ιταλία, που ενοποιήθηκε μόλις το 1861, επιδίωξε να υιοθετήσει το καθεστώς μιας σύγχρονης δύναμης μεταξύ μεγαλύτερων και ισχυρότερων κρατών, των οποίων η θέση τους καθοριζόταν σε παγκόσμιους όρους από την αυτοκρατορική κυριαρχία. Η παρούσα εργασία θα επιδιώξει να εξετάσει τις ιταλικές ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες στην Αφρική, αναδεικνύοντας τα αίτια, τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της εδαφικής επέκτασης. Οι ιταλικές εμπειρίες στις αποικίες της, στην Ερυθραία, τη Σομαλία, τη Λιβύη και την Αιθιοπία, συνιστούν μια βάση για την εξερεύνηση των διαφορετικών επιπέδων της ιταλικής αποικιακής προσπάθειας, μέσω πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών διαστάσεων. Θα ζητήματα, που θα επιχειρήσω να αναλύσω μέσα από αυτή την εργασία είναι οι λόγοι για τους οποίους το ιταλικό κράτος απέτυχε να δημιουργήσει βιώσιμη αποικιακή αυτοκρατορία. Ταυτόχρονα θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκε η φυλετική πολιτική στις ιταλικές αποικίες. Τέλος θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης γεγονότων, που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία του ιταλικού ιμπεριαλισμού. Σε συνέχεια αυτού θα εξεταστεί επίσης, ο ρόλος του φασιστικού καθεστώτος στη διαμόρφωση του ιταλικού αποικιοκρατικού σχεδίου μέχρι την πτώση του το 1943, εν μέσω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η απόφαση να επικεντρωθεί η μεταπτυχιακή μου εργασία στην ιταλική αποικιοκρατία, προκύπτει από έναν προσωπικό ακαδημαϊκό προβληματισμό, αλλά και από την αίσθηση ευθύνης να φωτιστεί ένα συχνά παραγνωρισμένο, αλλά σημαντικό κεφάλαιο της ευρωπαϊκής ιστορίας. Συγκεκριμένα, η ιστορία των αποικιακών αυτοκρατοριών της Βρετανίας, της Γαλλίας της Ισπανίας και της Πορτογαλίας έχει αναλυθεί εκτενώς, η ιταλική αποικιοκρατία παραμένει σε μεγάλο βαθμό απύσχα από τον κύριο ακαδημαϊκό διάλογο, παρά το γεγονός ότι είχε μία από τις πλέον βαθιές επιδράσεις. Η ιταλική αποικιοκρατία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της ιδεολογικής του πλαισίωσης, που συνδυάζει τη ρητορική της «εκπολιτιστικής αποστολής» με βίαιες στρατιωτικές εκστρατείες και καταπιεστική διακυβέρνηση, μια αντίφαση που προσφέρει ένα πρίσμα για την εξερεύνηση των διασταυρώσεων ιδεολογίας, πολιτικής και πρακτικής στην αποικιακή κυριαρχία.

Η περιοχή της Αλβανίας είχε τεράστια σημασία για το ιταλικό κράτος, καθώς αποτελούσε πέρασμα προς τα Βαλκάνια, είσοδο προς την Ανδριατική θάλασσα, ενώ παράλληλα μπορούσε συμβάλει σημαντικά στην οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη του. Οι προσπάθειες οικονομικής διείσδυσης ξεκίνησαν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενώ κατά το διάστημα του Μεσοπολέμου επιτεύχθηκε πολιτικός έλεγχος, που αργότερα οδήγησε σε στρατιωτική κατοχή και κατάληψη της περιοχής από το ιταλικό κράτος. Στο σημείο αυτό, είναι αναγκαίο να επισημανθεί ο λόγος για τον οποίο η εν λόγω διπλωματική εργασία, επικεντρώνεται στην ιταλική αποικιοκρατική παρουσία στην αφρικανική ήπειρο και δε γίνεται αναφορά στην Αλβανία. Η επιλογή αυτή δεν υποδηλώνει σε καμία περίπτωση μειωμένη σημασία της ιταλικής παρουσίας στην περιοχή των Βαλκανίων. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η περίπτωση της Αλβανίας, υπήρξε ελαφρώς διαφορετική, καθώς δεν επρόκειτο για υπερπόντια αποικιοκρατική δράση, όπως έγινε

στην περίπτωση της Αφρικής. Ταυτόχρονα στην τελευταία η ιταλική πολιτική βασίστηκε στον φυλετικό διαχωρισμό και στην ιδέα «εκπολιτισμού» των μη Ευρωπαίων, γεγονός που ξανά δεν παρατηρείται στην επεκτατική πολιτική στον αλβανικό χώρο. Επομένως, η παρούσα εργασία επιλέγει να εστιάσει σε αυτό το επίπεδο.

Η βιβλιογραφία που χρησιμοποίησα περιλαμβάνει ένα φάσμα επιστημονικών άρθρων και συγγραμμάτων, δημοσιευμένων σε πολλές δεκαετίες, και αντικατοπτρίζει τις αλλαγές στις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις των ιταλικών αποικιακών πρακτικών, τις κοινωνικοπολιτικές δυναμικές της εποχής και τις συνεχιζόμενες επιπτώσεις αυτών των ιστορικών αφηγήσεων στη σύγχρονη ιταλική ταυτότητα και στις διεθνείς σχέσεις. Ωστόσο, η έκταση αυτή καθιστά τη βιβλιογραφία ιδιαίτερα απαιτητική για την πραγματοποίηση αναλυτικής και αποτελεσματικής έρευνας. Η παρούσα εργασία επιδιώκει να αναδείξει και να διαπραγματευτεί τις διάφορες προκλήσεις που συνδέονται με τη μελέτη αυτής της βιβλιογραφίας, όπως η ποικιλία στο χρονοδιάγραμμα, οι διαφορετικές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις, οι υποεκπροσωπούμενες αφηγήσεις, η ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης και οι αναθεωρητικές ερμηνείες.

Μια βασική πρόκληση κατά τη συγγραφή είναι η ποικιλία του χρονοδιαγράμματος που αφορά τον συγκεκριμένο τομέα. Η βιβλιογραφία εκτείνεται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα έως πιο πρόσφατες αναλύσεις, οι οποίες εξετάζουν τις κληρονομίες της αποικιακής περιόδου στη σύγχρονη ιταλική κοινωνία. Η χρονική αυτή ποικιλία καθιστά την έρευνα πιο σύνθετη, καθώς απαιτεί την κατανόηση πολλαπλών ιστορικών πλαισίων και θεωρητικών προσεγγίσεων. Η πλοήγηση σε διαφορετικές εποχές προϋποθέτει επίσης την αντιμετώπιση των μεταβαλλόμενων πολιτικών συνθηκών, που διαμόρφωσαν τις ιταλικές πολιτικές απέναντι στις αποικίες και τις επακόλουθες ιστορικές αφηγήσεις.

Θέλω να εκφράσω τις πιο ειλικρινείς ευχαριστίες μου, σε όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Ειδικά θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Λάμπρο Φλιτούρη, για την καθοδήγηση του στις προσπάθειές μου να ολοκληρώσω τη διπλωματική εργασία. Παράλληλα θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά και τους φίλους μου, που με στηρίζουν σε κάθε στιγμή της ζωής μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εννοιολογικό και ιστορικό πλαίσιο της αποικιοκρατίας.

1.1 Αποικιοκρατία και Ιμπεριαλισμός: έννοιες και ιστορική εξέλιξη(15^{ος}-19^{ος} αιώνας).

Η αποικιοκρατία έχει απασχολήσει τους περισσότερους σύγχρονους ιστορικούς από την αρχή του ρεύματος αναθεωρητικής ιστορίας. Για πολλά χρόνια, ο όρος αποικιοκρατία δεν είχε αρνητικό πρόσημο· πολλοί ιστορικοί προέρχονταν από χώρες, οι οποίες εκτελούσαν αποικιοκρατικές αποστολές ακόμη και στη στιγμή της μελέτης της ιστορίας. Γι' αυτό το λόγο, πολλοί σύγχρονοι επιστήμονες προσπαθούν να εξετάσουν το φαινόμενο αυτό από μία καινούρια σκοπιά.

Με τον όρο περιγράφεται η δημιουργία ενός πλέγματος αποικιών σε περιοχές, οι οποίες πρωταρχικά δεν κατοικούνται από πληθυσμούς της μητροπολιτικής αρχής που τις δημιουργεί. Η εν λόγω αρχή είναι αυτή, που είναι υπεύθυνη για τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές ακόμη και θρησκευτικές διαστάσεις των αποικιών¹. Το φαινόμενο δεν είναι πρωτόγνωρο. Η αποικιοκρατία βασίζεται στην έννοια της παραγωγικής εξουσίας. Το όνομά της προέρχεται από τη λατινική λέξη *colonia*², που δηλώνει την εγκατάσταση ανθρώπων σε νέα εδάφη με στόχο τη δημιουργία οικισμών. Αν και ο όρος, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα, είναι μεταγενέστερος, το φαινόμενο της επέκτασης με την δημιουργία αποικιών, παρατηρείται ήδη από την αρχαιότητα. Βάσει του σύγχρονου όρου, η αποικιοκρατία καλύπτει το χρονικό διάστημα του 15^{ου} αιώνα (και πιο συγκεκριμένα το 1492, με την ανακάλυψη της Αμερικής από το Χριστόφορο Κολόμβο), έως και τον 20^ο³.

Αν και η αποικιοκρατία υπήρξε κεντρικός άξονας της ευρωπαϊκής επέκτασης, συχνά συγχέεται ή ταυτίζεται με τον ιμπεριαλισμό- έναν όρο, που, παρότι σχετίζεται στενά, φέρει διαφορετικές εννοιολογικές και ιστορικές διαστάσεις⁴. Ο ιμπεριαλισμός προέρχεται από το *imperare* («επιβάλλω εξουσία») και στηρίζεται στην εξουσία από απόσταση. Επικεντρώνεται στη στρατιωτική, οικονομική ή πολιτική κυριαρχία, χωρίς απαραίτητα να υπάρχει σταθερή ή εκτεταμένη εγκατάσταση πληθυσμών. Οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις λειτουργούν μέσω της κεντρικής διοίκησης και επιβολής αποφάσεων που επηρεάζουν απομακρυσμένες περιοχές, συχνά μέσω πολέμων, συνθηκών εξάρτησης ή ελέγχου των αγορών⁵. Επιπλέον αφορά

---

¹ Nicolas Offenstadt (dir.), *Les mots de l'historien. Notions, concepts, méthodes*, Paris, Presses de Sciences Po, 2010, λήμμα «Colonialisme».

² Offenstadt ό.π

³ Jürgen Osterhammel & Jan C. Jansen, *Colonialism: A Theoretical Overview*, Markus Wiener publishers edition, 2005, σελ.13-23

⁴ Krishan Kumar, *Colony and Empire, Colonialism and Imperialism: A Meaningful Distinction?* Comparative Studies in Society and History 63, no. 2, 2021 σελ.280–309

⁵ Imperialism, SAGE Encyclopedia of War: Social Science Perspectives

περισσότερο τη διαχείριση της παγκόσμιας ισχύος, παρά τη φυσική εγκατάσταση και «βελτίωση» της ζωής των κατοίκων μιας περιοχής.

Αναλυτικότερα πρόκειται για δύο διακριτές μορφές επιβολής, με διαφορετικά κίνητρα, μηχανισμούς και επιπτώσεις. Η διάκριση ανάμεσά τους δεν είναι μόνο εννοιολογική, αλλά και ουσιαστική, προκειμένου να κατανοήσουμε την εξέλιξη των παγκόσμιων πολιτικών σχέσεων και των επιμέρους μορφών κυριαρχίας, που διαμορφώθηκαν από τον 17ο αιώνα και εξής. Ωστόσο, με την δημιουργία των εθνικών κρατών και τις εξελίξεις του 19ου και 20ού αιώνα, οι δύο έννοιες άρχισαν να συγκλίνουν στη δημόσια συνείδηση. Πιο συγκεκριμένα ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι μεταπολεμικές διαδικασίες από-αποικιοποίησης, ιδιαίτερα μέσω της δράσης του ΟΗΕ, συνέβαλαν καθοριστικά στη συγχώνευσή τους. Η αποικιοκρατία ορίστηκε πλέον ως σύστημα ξένης κυριαρχίας που βασιζόταν σε ρατσιστική και οικονομική εκμετάλλευση και τοποθετήθηκε στο ίδιο πλαίσιο με τον ιμπεριαλισμό.

Η διάκριση μεταξύ αποικιοκρατίας και ιμπεριαλισμού παραμένει κρίσιμη σήμερα για την ακριβή ερμηνεία της ιστορικής εμπειρίας και των συνεχιζόμενων επιπτώσεων των δομών εξουσίας. Επιτρέπει μια πιο σύνθετη ανάλυση των μηχανισμών επιβολής και των ιδεολογιών που τους υποστήριζαν, καθώς και των μορφών αντίστασης και αποσύνθεσης που αναπτύχθηκαν απέναντί τους. Καθιστά επίσης δυνατό να κατανοηθεί το πώς η λογική της «βελτίωσης», της «εκπολιτιστικής αποστολής» ή της «νόμιμης κυριαρχίας» διατηρείται, έστω και μεταμφιεσμένη σε σημερινές πρακτικές εξουσίας και επιρροής – τόσο σε διεθνές όσο και σε τοπικό επίπεδο. Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην άνοδο του παγκόσμιου καπιταλισμού και στον μετασχηματισμό της Δυτικής Ευρώπης, σε παγκόσμια οικονομική δύναμη. Πριν από την αποικιοκρατική επέκταση, η Αφρική και η Ασία αντιπροσώπευσαν το μεγαλύτερο ποσοστό της παγκόσμιας παραγωγής. Το φαινόμενο αυτό άλλαξε με την επέκταση των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών. Οι ίδιες χρησιμοποίησαν τους φυσικούς πόρους των αποικιών, ενισχύοντας έτσι το ευρωπαϊκό κεφάλαιο ενώ παράλληλα, διέλυσαν τα εγχώρια οικονομικά, κοινωνικά αλλά και νομικά συστήματα. Αυτές οι διαδικασίες, επέτρεψαν στην Δυτική Ευρώπη, να εδραιώσει την παγκόσμια κυριαρχία της.

Όπως έχει αναφερθεί, τα πρώτα δείγματα που συνέβαλαν στην ανάδειξη της αποικιοκρατίας γίνονται αντιληπτά από τους ιστορικούς ήδη από τον 15ο αιώνα. Στην αρχική φάση, η υπερπόντια επέκταση ακολουθούσε μια σταδιακή διαδικασία, συνδυάζοντας εξερεύνηση, στρατιωτική παρουσία και εμπορική διείσδυση, κατά την περίοδο των Μεγάλων Ανακαλύψεων. Η πρωτοβουλία ανήκε στα Ιβηρικά κράτη, και ειδικότερα στην Πορτογαλία, ένα κράτος με πρώιμη πολιτική σταθερότητα και έναν ισχυρό στόλο για την εποχή, το οποίο στράφηκε προς τον Ατλαντικό ήδη από τις αρχές του αιώνα, ενώ τα περισσότερα ευρωπαϊκά βασίλεια βρίσκονταν ακόμη σε φάση εσωτερικών συγκρούσεων. Η πορτογαλική παρουσία εκτός Ευρώπης εγκαινιάστηκε με την κατάληψη της Θέουτα το 1415, γεγονός που συνέδεσε την υπερπόντια επέκταση με τον έλεγχο εμπορικών δρόμων και τη στρατιωτική πίεση προς τον μουσουλμανικό κόσμο. Υπό την καθοδήγηση του Ερρίκου του Θαλασσοπόρου οργανώθηκε ένα σταθερό δίκτυο ναυτικών, χαρτογράφων και πλοηγών, που επέτρεψε τη συστηματική

εξερεύνηση των δυτικών ακτών της Αφρικής. Καταλαβαίνουμε ότι η διαδικασία δεν είχε χαρακτήρα τυχαίων αποστολών, αλλά εντασσόταν σε έναν κρατικά συντονισμένο μηχανισμό⁶.

Προς το τέλος του αιώνα η ισπανική μοναρχία εισήλθε και αυτή δυναμικά στο πεδίο της υπερπόντιας επέκτασης. Το 1492 με τη γνωστή αποστολή του Χριστόφορου Κολόμβου, εγκαινιάστηκε η ευρωπαϊκή παρουσία στην αμερικανική ήπειρο, γεγονός που επέφερε ριζική αναδιάταξη του γεωγραφικού και οικονομικού ορίζοντα της Ευρώπης. Βλέπουμε ότι κατά τη διάρκεια των ανακαλύψεων και της εδαφικής επέκτασης τα κράτη βασίστηκαν στον έλεγχο θαλάσσιων διαδρομών, στην ίδρυση εμπορικών σταθμών και στη διασφάλιση της ροής πολύτιμων αγαθών προς τη μητρόπολη. Οι υπερπόντιες δραστηριότητες άρχισαν ήδη να αποκτούν καθοριστική σημασία για τα κρατικά έσοδα, ενώ η συσσώρευση πλούτου μέσω του εμπορίου και της εκμετάλλευσης εξωτερικών πόρων ενίσχυσε τη θέση των ευρωπαϊκών μοναρχιών στο εσωτερικό της ηπείρου.

Με το πέρασμα στον 16^ο αιώνα παρατηρείται μία εδραίωση και συστηματοποίηση, της υπερπόντιας κυριαρχίας. Πρωταρχική θέση συνέχισαν να διατηρούν τα Ιβηρικά κράτη, τα οποία αξιοποίησαν τα θεμέλια που έθεσαν, ώστε να μπορέσουν να συγκροτήσουν εκτεταμένες αυτοκρατορίες με παγκόσμια εμβέλειά. Η ισπανική επέκταση στην αμερικανική ήπειρο υπήρξε ραγδαία και καθοριστική. Η Ιβηρική αποικιακή δύναμη κατάφερε να επεκταθεί με τη βοήθεια της στρατιωτικής υπεροχής, της συνεργασίας με τις τοπικές ελίτ και με τη χρήση ευρωπαϊκών ασθeneιών, με σκοπό την αποδυνάμωση των Ινδιάνων⁷. Η ισπανική οργάνωση της αμερικάνικης ηπείρου, στηρίχθηκε σε θεσμούς, όπως το σύστημα *encomienda*, μέσω του οποίου η εκμετάλλευση της εργασίας των ιθαγενών συνδέθηκε άμεσα με τη διοικητική και στρατιωτική εξουσία.

Ταυτόχρονα η ανακάλυψη και συστηματική εκμετάλλευση μεταλλείων αργύρου, ιδίως στο Ποτοσί, κατέστησε τα νέα εδάφη ως βασική πηγή πλούτου για την ισπανική μοναρχία. Η συνεχής ροή πολύτιμων μετάλλων προς την Ευρώπη ενίσχυσε τη διεθνή θέση της Ισπανίας, αλλά ταυτόχρονα προκάλεσε βαθιές οικονομικές ανακατατάξεις σε ευρωπαϊκή κλίμακα. Κατά τη διάρκεια του αιώνα το πρώιμο φαινόμενο της υπερπόντιας επέκτασης άρχισε να επηρεάζει βαθύτερα και σε μεγαλύτερο βαθμό τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η συγκέντρωση πλούτου από τις υπερπόντιες κτήσεις ενίσχυσε τη δημοσιονομική ισχύ των μοναρχιών, χρηματοδότησε πολέμους και δυναστικές φιλοδοξίες και συνέβαλε στη μετατόπιση του οικονομικού κέντρου βάρους της Ευρώπης από τη Μεσόγειο προς τον Ατλαντικό.

Σε αντίθεση με τους Ισπανούς γείτονες τους, οι Πορτογάλοι ακολούθησαν διαφορετικό πρότυπο. Συγκεκριμένα κατά τον 16^ο αιώνα το πορτογαλικό κράτος, συγκρότησε ένα εκτεταμένο δίκτυο εμπορικών σταθμών και ναυτικών βάσεων, που εκτεινόταν από τη Δυτική Αφρική έως την Ινδία και τη Νοτιοανατολική Ασία. Η Βραζιλία από τα μέσα του αιώνα, εντάχθηκε σταδιακά στο αποικιακό σύστημα μέσω της παραγωγής ζάχαρης, βασισμένης σε καταναγκαστική εργασία⁸. Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώθηκαν και οι πρώτες σοβαρές εντάσεις. Η ανάγκη διαχείρισης εκτεταμένων εδαφών, η εξάρτηση από υπερπόντιους πόρους και οι κοινωνικές αντιδράσεις στις

⁶ Geoffrey Scammell, *The First Imperial Age*, Routledge, London 1989 σελ.19–27

⁷ Φλιτούρης, ό.π σελ.65-78

⁸ Φλιτούρης., ό.π σελ.41-52

αποικίες αποκάλυψαν τα όρια της ιβηρικής κυριαρχίας. Ταυτόχρονα άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις άρχισαν να δοκιμάσουν την αποκλειστικότητα της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, προετοιμάζοντας το έδαφος για την είσοδο νέων ανταγωνιστών.

Καθοριστική καμπή σημειώθηκε κατά τον 17^ο αιώνα, καθώς το αρχικό ιβηρικό μονοπώλιο άρχισε να υποχωρεί και νέες δυνάμεις εισήλθαν δυναμικά στον υπερπόντιο ανταγωνισμό. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο από την συγκρότηση του αποικιακού συστήματος. Το φαινόμενο απέκτησε πιο σταθερά διοικητικά και εμπορικά χαρακτηριστικά, εντασσόμενο πλήρως στους ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς ισχύος. Στο πλαίσιο αυτό το ολλανδικό κράτος σημείωσε μία σημαντική άνοδο. Έπειτα από την αποδέσμευσή της από την ισπανική κυριαρχία, οι Ηνωμένες Επαρχίες στράφηκαν συστηματικά στο υπερπόντιο εμπόριο, αξιοποιώντας την ανεπτυγμένη ναυπηγική τους τεχνολογία και το ισχυρό χρηματοπιστωτικό τους σύστημα. Η ίδρυση της Ολλανδικής Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών το 1602 αποτέλεσε τομή, καθώς συγκέντρωνε κρατική υποστήριξη και ιδιωτικά κεφάλαια, διαθέτοντας εξουσίες πολέμου, σύναψης συνθηκών και διοίκησης εδαφών⁹. Μέσω αυτής η Ολλανδία εξασφάλισε τον έλεγχο στρατηγικών κόμβων στην Ινδονησία, με αποτέλεσμα να εκτοπίσει σταδιακά τους Πορτογάλους από το εμπόριο των μπαχαρικών. Ταυτόχρονα ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618–1648) αποδυνάμωσε την Ισπανία και επιτάχυνε την παρακμή της ιβηρικής πρωτοκαθεδρίας. Η Ειρήνη της Βεστφαλίας κατοχύρωσε την ανεξαρτησία των Ηνωμένων Επαρχιών και εγκαινίασε ένα νέο διεθνές σύστημα κρατικής κυριαρχίας, μέσα στο οποίο η αποικιακή ισχύς συνδέθηκε στενά με τη ναυτική δύναμη, την οικονομική οργάνωση και τη χρηματοδότηση του κράτους.

Ένα άλλο κράτος που επηρεάστηκε σημαντικά από το αποικιακό φαινόμενο υπήρξε και η Αγγλία. Σε αντίθεση με τους Ολλανδούς αποικιακό πρότυπο, που υιοθετήθηκε από τους Άγγλους, συνδύαζε μόνιμο εποικισμό και εμπορική εκμετάλλευση. Χρονολογία σταθμός αποτελεί το 1600, με την ίδρυση της Βρετανικής Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών, η οποία επέτρεψε στη βρετανική παρουσία στην Ασία, να μεταβληθεί σταδιακά από καθαρά εμπορική δραστηριότητα σε μορφή έμμεσης πολιτικής κυριαρχίας. Βλέπουμε ότι αγγλική αποικιακή πολιτική, εντάχθηκε πολύ σύντομα σε ένα αυστηρό μερκαντιλιστικό πλαίσιο, με σκοπό τη διοχέτευση πρώτων υλών προς τη μητρόπολη και τη διεύρυνση των εξαγωγών της.

Η Γαλλία συγκαταλέγεται μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων, που προσχώρησαν εγκαίρως στο αποικιακό εγχείρημά. Αν και υπήρξε λιγότερο συνεκτική στην αρχική της αποικιακή δράση, κατάφερε πολύ σύντομα να αναπτύξει σημαντική παρουσία στη Βόρεια Αμερική και την Καραϊβική. Είναι αναγκαίο να αναφέρουμε ότι κατά τον 17^ο αιώνα το δουλεμπόριο απέκτησε συστηματικό χαρακτήρα και εντάχθηκε οργανικά στην ιδεολογία του πρώιμου αποικιακού συστήματος¹⁰. Η μαζική μεταφορά Αφρικανών σκλάβων προς τις φυτείες της Καραϊβικής και της Αμερικής στήριξε την παραγωγή εξαγωγίμων προϊόντων, ενώ η τριγωνική διακίνηση αγαθών και ανθρώπων ενίσχυσε τα ευρωπαϊκά εμπορικά δίκτυα. Παρατηρούμε ότι τα ευρωπαϊκά κράτη δεν αναζητούν μονάχα εδαφική επέκταση αλλά χρησιμοποιούν την αποικιοκρατία ως μηχανισμό συνεχούς ροής πόρων, εργασίας και πλούτου.

---

⁹ Jan de Vries, *The Dutch Rural Economy in the Golden Age*, Yale University Press, 1974 σελ.142-150

¹⁰ Φλιτούρης., ό.π σελ.108-118

Ο επόμενος αιώνας σηματοδότησε μια περίοδο αναπροσανατολισμού της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας, καθώς αυτή εντάχθηκε σε ένα νέο σύστημα οικονομικής και παραγωγικής οργάνωσης, αισθητά διαφορετικό από τις πρακτικές των προηγούμενων αιώνων. Οι αποικίες αντιμετωπιζόνταν πλέον ως οργανικά τμήματα ενός διευρυμένου εμπορικού και οικονομικού δικτύου. Στο πλαίσιο αυτό, η παραγωγή πρώτων υλών στις αποικίες, η μεταποίησή τους στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις και η διάθεση των προϊόντων στις διεθνείς αγορές συγκροτούσαν ένα ενιαίο σύστημα οικονομικών ανταλλαγών. Η ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής ενίσχυσε περαιτέρω αυτή τη διαδικασία, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για τη μετάβαση του αποικιακού συστήματος σε μια πρόωμη καπιταλιστική φάση.

Στο πλαίσιο αυτό η οικονομία του αποικιοκρατικού συστήματος του 18ου αιώνα συνδέθηκε άμεσα με την αυξανόμενη ανάγκη για πρώτες ύλες και αγορές διάθεσης προϊόντων. Η ανάπτυξη φυτειών ζάχαρης, βαμβακιού, καπνού και καφέ στην Καραϊβική και στη Βόρεια Αμερική, καθώς και η συστηματική εκμετάλλευση της εργασίας μέσω της δουλείας, εξυπηρέτησαν τη ζήτηση των ευρωπαϊκών αγορών και ενίσχυσαν τη συσσώρευση πλούτου στη μητρόπολη¹¹. Η ενίσχυση της μεταποίησης και η τεχνολογική πρόοδος, ιδίως στη βρετανική επικράτεια, μετέβαλαν τη λειτουργία των αποικιών, οι οποίες σταδιακά εντάχθηκαν σε έναν καταμερισμό εργασίας, που περιλάμβανε την παροχή πρώτων υλών και την κατανάλωση έτοιμων προϊόντων από τη μητρόπολη. Η μεταβολή αυτή συνέβαλε στην αποσύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης από τη γεωργία και στην ανάδυση νέων παραγωγικών δομών, που βασίζονταν στη μηχανική εργασία, στη συγκέντρωση κεφαλαίων και στη διεύρυνση των αγορών. Οι αποικίες επομένως, σταμάτησαν να αποτελούν απλώς προϊόν της ευρωπαϊκής επέκτασης και μετατράπηκαν σε βασικό μηχανισμό στήριξης και επιτάχυνσης των μεταβολών που συντελούνταν στο εσωτερικό της Ευρώπης.

Στη μετάβαση από τον 18ο στον 19ο αιώνα, η Ευρώπη βρέθηκε σε μια περίοδο μεγάλων ανακατατάξεων, τόσο στο εσωτερικό όσο και στον παγκόσμιο χάρτη. Την εν λόγω περίοδο το ευρωπαϊκό αποικιοκρατικό φαινόμενο εισέρχεται σε μια φάση βαθύτατου μετασχηματισμού. Οι αποικίες δεν λειτουργούν πλέον αποκλειστικά ως χώροι εξόρυξης πολύτιμων μετάλλων ή αγροτικής παραγωγής, αλλά εντάσσονται σε ένα παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα καταμερισμού εργασίας, στο οποίο η μητρόπολη ελέγχει την παραγωγή, τη διακίνηση αλλά και τη χρηματοδότηση. Οι επαναστάσεις της ύστερης νεωτερικότητας από αρκετά ευρωπαϊκά κράτη, η ανεξαρτητοποίηση μεγάλου μέρους της αμερικανικής ηπείρου και η Βιομηχανική Επανάσταση αναδιαμόρφωσαν τις αποικιακές στρατηγικές των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Στο νέο αυτό πλαίσιο η αποικιοκρατία πέρασε σε μία νέα φάση, καθώς συνδέθηκε στενότερα με την κρατική ισχύ, τον εθνικισμό και την αναζήτηση αγορών και πρώτων υλών, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη λεγόμενη νέα αποικιοκρατία του 19ου αιώνα¹².

---

¹¹ Eric Williams, *Capitalism and Slavery*, University of North Carolina Press, 1944 σελ.51-66

¹² Φλιτούρης., ό.π σελ.19

1.2 Το Risorgimento και η συγκρότηση του ιταλικού κράτους.

Κατά τον 19^ο αιώνα, ενώ οι προαναφερθείσες ευρωπαϊκές δυνάμεις επεκτείνονταν και εδραίωναν τη διεθνή τους θέση σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, ο ιταλικός χώρος βρισκόταν σε μια φάση εσωτερικής αναδιάταξης και πολιτικής κρίσης, με έντονες περιφερειακές ανισότητες και ανοιχτά κοινωνικά ζητήματα. Η Ιταλία μαζί με τις περιοχές της Γερμανίας και της Πολωνίας, ήρθαν αντιμέτωπες με τις συνέπειες του Συνεδρίου της Βιέννης (1814-1815), καθώς δεν τους ήταν δυνατό να εγκαθιδρύσουν συνταγματικές κυβερνήσεις αλλά και ανεξάρτητο κράτος¹³, με αποτέλεσμα η ιταλική χερσόνησος να μην αποτελεί ενιαίο πολιτικό μόρφωμα, αλλά να είναι κατακερματισμένη σε διαφορετικά κράτη και περιοχές υπό ξένη κυριαρχία. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν το Βασίλειο της Σαρδηνίας (γνωστό και ως Πιεμόντε), το Βασίλειο των Δύο Σικελιών, τα Παπικά Κράτη, το Λομβαρδο-ενετικό Βασίλειο, το Δουκάτο της Λούκκας, το Δουκάτο της Πάρμας-Πιατσέντσας, το Μεγάλο Δουκάτο της Τοσκάνης και το Δουκάτο της Μόντενας και του Ρέτζιο. Αξίζει να αναφέρουμε ότι τα περισσότερα βρίσκονταν υπό αυστριακή διοίκηση¹⁴. Ταυτόχρονα η ίδρυση της Ιεράς Συμμαχίας (1815), που αποσκοπούσε στην επιτήρηση εφαρμογής των όρων του συνεδρίου, δε βελτίωσε σε καμία περίπτωση, την κατάσταση στο εσωτερικό των περιοχών¹⁵. Η πολιτική αυτή πολυδιάσπαση, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη διάδοση εθνικιστικών ιδεών στην Ευρώπη μετά τη Γαλλική Επανάσταση, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του κινήματος του Risorgimento, δηλαδή το εθνικό και πολιτικό κίνημα της Ιταλίας το οποίο, μέσω επαναστάσεων, πολέμων και διπλωματικών ενεργειών κατά την περίοδο 1815–1870, οδήγησε στην κατάργηση των επιμέρους ιταλικών κρατών και στη δημιουργία ενιαίου ιταλικού εθνικού κράτους¹⁶.

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιταλικής εθνικής ιδεολογίας διαδραμάτισαν οι Καρμπονάροι, οι οποίοι ήταν μια μυστική επαναστατική οργάνωση, που αναπτύχθηκε στην Ιταλία στις αρχές του 19ου αιώνα και επικεντρώθηκε κυρίως στη νότια Ιταλία¹⁷. Η οργάνωση αυτή είχε ως βασικό στόχο την ανατροπή των απολυταρχικών καθεστώτων και την προώθηση συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, ενώ παράλληλα διακινούσε φιλελεύθερες ιδέες που θα συνέβαλαν στην ενοποίηση της Ιταλίας. Οι Καρμπονάροι λειτουργούσαν με μυστικότητα, χρησιμοποιώντας τελετές, κώδικες και όρκους πίστης, για να προστατεύσουν τα μέλη τους από

---

¹³ Γεράσιμος Δ. Παγκράτης., «*Ιστορία της Ιταλίας. Από τη συνθήκη του Λόντι στην ενοποίηση (1454-1870)*» ΣΕΑΒ Κάλλιπος 2015, σελ.125

¹⁴ Villa, Claudio. *I simboli della Repubblica: la bandiera tricolore, il canto degli italiani, l'emblema*. Comune di Vanzago, 2010 σελ.10

¹⁵ Παγκράτης ό.π σελ.127

¹⁶ Collier, Martin. *Italian unification, 1820–71*. Heinemann Advanced History Oxford: Heinemann. 2003 σελ. 2.

¹⁷ Εκτός από τους Καρμπονάρους υπήρχε και η μυστική οργάνωση Adelfia, η οποία ξεκίνησε τη δράση της στη Λομβαρδία (1818-19) και στελεχώνονταν κυρίως από στρατιωτικούς και προώθησε φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές ιδέες, αποσκοπώντας στην εκδίωξη των Αυστριακών και την κοινωνική ισότητα. Σύντομα ενσωματώθηκε στη Società dei Sublimi Maestri Perfetti του Φιλίππο Μπουοναρρότι, συνεργαζόμενη με την Καρμπονερία και γαλλικές μυστικές εταιρείες για την προώθηση κοινοκτημοσύνης και ριζοσπαστικών κοινωνικών αλλαγών. Παγκράτης ό.π σελ.130

την αυστριακή και τοπική καταστολή. Παρά τις αποτυχημένες εξεγέρσεις των ετών 1820–1821¹⁸ και 1830–1831¹⁹, η δράση τους είχε καθοριστική σημασία, καθώς διέδωσε τις ιδέες της εθνικής συνείδησης και της πολιτικής αυτοδιάθεσης και αποτέλεσε τον προάγγελο των οργανωμένων επαναστατικών προσπαθειών, που οδήγησαν στο Risorgimento.

Δύο από τις πλέον ηγετικές μορφές που επηρεάστηκαν από τις ιδέες των Καρμπονάρων ήταν ο Τζουζέππε Ματσίνι και ο Τζουζέππε Γκαριμπάλντι. Ο πρώτος φυλακισμένος για την επαναστατική του δράση, συνέλαβε το όραμα μιας ενωμένης, ελεύθερης από κάθε κυριαρχία και δημοκρατικής Ιταλίας, και ίδρυσε στη συνέχεια στη Μασσαλία την οργάνωση «La Giovine Italia» (Νέα Ιταλία) με συνθήματα όπως «Dio e Popolo» (θεός και λαός), προωθώντας την εθνική συνείδηση και την πολιτική συμμετοχή²⁰. Ο δεύτερος από την πλευρά του, απέκτησε στρατιωτική εμπειρία στη Νότια Αμερική κατά την εξορία του, συμμετέχοντας σε πολέμους και μαθαίνοντας την τέχνη της ανταρτοπόλεμης στρατηγικής, πριν επιστρέψει στην Ιταλία για να συμβάλει ενεργά στο Risorgimento.

Το 1846 ο Πίος Θ΄ εκλέγεται πάπας, γεγονός το οποίο έδωσε μία ανάσα στον ιταλικό λαό, αφού αρχικά θεωρήθηκε αρκετά φιλελεύθερος σε σύγκριση με τους προκατόχους του. Μάλιστα, ο ίδιος έδωσε αμνηστία σε πολιτικούς κρατούμενους, χαλάρωσε τη λογοκρισία στον Τύπο ενώ παράλληλα προχώρησε σε διάφορες διοικητικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις²¹. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η μεγαλύτερη διάδοση φιλελεύθερων και εθνικών ιδεών στο εσωτερικό των ιταλικών περιοχών. Μετά από λίγα χρόνια ξεκινά επανάσταση στο Παρίσι, η οποία θα εξαπλωθεί σε πολλά κράτη του ευρωπαϊκού χώρου. Η οικονομική κρίση των προηγούμενων χρόνων, η φτώχεια, η ανεργία, η πείνα και η ανάγκη για ανεξαρτησία, οδήγησε το λαό σε μία εξέγερση τόσο σημαντική, η οποία θα μείνει γνωστή ως η «άνοιξη των λαών». Οι επαναστάσεις δεν άργησαν να επηρεάσουν και την Ιταλία. Οι Βενετοί πολίτες πήραν τα όπλα από τα βενετικά ναυπηγεία και ανάγκασαν τους αυστριακούς να εγκαταλείψουν την πόλη. Στη συνέχεια όρισαν προσωρινή κυβέρνηση, ενώ μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ανακήρυξαν τη Δημοκρατία της Βενετίας. Από την άλλη πλευρά του ιταλικού χάρτη στο Μιλάνο, οι πολίτες συσπειρώθηκαν,

---

¹⁸ Κατά το διάστημα αυτό, εμπνεόμενοι από την ισπανική επανάσταση, οι Καρμπονάροι στο Βασιλείου των Δύο Σικελιών εξεγέρθηκαν και πέτυχαν το 1820 τη σύγκληση του πρώτου συνταγματικού κοινοβουλίου της Ιταλίας. Ωστόσο, οι εσωτερικές συγκρούσεις και η επέμβαση της Ιεράς Συμμαχίας, οδήγησαν στην ανατροπή της συνταγματικής κυβέρνησης και την καταστολή των φιλελεύθερων κινημάτων στη Νάπολη. Ο παλμός της εξέγερσης έφτασε και στο βορρά. Οι φιλελεύθεροι του Πιεμόντε και της Λομβαρδίας για τη συγκρότηση συνταγματικών μοναρχιών υπό τη δυναστεία της Σαβοΐας, με πρωτοβουλία της μυστικής αδελφότητας των Federati και στήριξη νεαρών πριγκίπων όπως ο Κάρλο Αλμπέρτο. Παρά την αρχική παραχώρηση Συντάγματος, η παρέμβαση της Ιεράς Συμμαχίας και η αυταρχική στάση του Κάρλο Φελίσε οδήγησαν στην καταστολή των επαναστάσεων, σε καταδίκες και φυγή των φιλελεύθερων.

Παγκράτης ό.π σελ.130-132

¹⁹ Τη συγκεκριμένη περίοδο ξέσπασαν φιλελεύθερες εξεγέρσεις στη Μόντενα, την Πάρμα, την Μπολόνια και Ρομάνια, με στόχο τη συγκρότηση συνταγματικών κρατών στην κεντρική και βόρεια Ιταλία, αλλά η προδοσία τοπικών ηγεμόνων και η παρέμβαση των Αυστριακών οδήγησαν στη σύλληψη και εκτέλεση των πρωταγωνιστών. Η αποτυχία αυτών των κινημάτων αποκάλυψε τις οργανωτικές αδυναμίες, τον περιορισμένο κοινωνικό αντίκτυπο και την απροθυμία των φιλελεύθερων να κινητοποιήσουν τις λαϊκές τάξεις, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξε τη σημαντική επιρροή της αστικής τάξης στην πολιτική ζωή της Ιταλίας.

Παγκράτης ό.π σελ.134-135

²⁰ Παγκράτης, ό.π σελ.138-139

²¹ Παγκράτης ό.π, σελ.144

δημιουργώντας μία αξιοθαύμαστη εξέγερση, γνωστή και ως «Cinque giornate di Milano» (πέντε μέρες του Μιλάνου) κατά τη διάρκεια της οποίας, οι Αυστριακοί εκδιώχθηκαν από τη Λομβαρδία. Το παράδειγμα της Βενετίας και του Μιλάνου ακολούθησαν τα δουκάτα της Μόντενας, της Πάρμας και της Λούκκας²².

Ύστερα από τις επαναστάσεις που ξέσπασαν το 1848, ο βασιλιάς του Πιεμόντε, Κάρλο Αλμπέρτο, επιχείρησε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία και να στραφεί εναντίον της αυστριακής κυριαρχίας στη βόρεια Ιταλία. Έτσι, το 1848 κήρυξε πόλεμο στην Αυστρία, με στόχο την απελευθέρωση των ιταλικών περιοχών που βρίσκονταν υπό έλεγχο τους. Ο πόλεμος αυτός της ιταλικής ανεξαρτησίας, έγινε γνωστός και ως ο πρώτος πόλεμος για την ανεξαρτησία. Στην αρχή οι ιταλικές δυνάμεις σημείωσαν ορισμένες επιτυχίες, όμως ο αυστριακός στρατός αποδείχθηκε ισχυρότερος. Οι σημαντικότερες ήττες των Ιταλών σημειώθηκαν στη μάχη της Κουστότσα το 1848 και στη μάχη της Νοβάρα το 1849. Μετά την ήττα στην τελευταία μάχη, ο Κάρλο Αλμπέρτο παραιτήθηκε από τον θρόνο και τον διαδέχθηκε ο γιος του Βιτόριο Εμανουέλε Β΄²³.

Έπειτα από την αρνητική έκβαση των μαχών, ο ιταλικός λαός ήρθε αντιμέτωπος με τις σκληρές συνέπειες. Οι φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις, που είχαν δοθεί κατά τη διάρκεια της επανάστασης ακυρώθηκαν, τα περισσότερα ιταλικά κράτη επανήλθαν σε αυταρχικά καθεστώτα, ενώ ταυτόχρονα η Αυστρία ενίσχυσε την επιρροή της στην ιταλική χερσόνησο. Στο Λομβαρδοενετικό βασίλειο επιβλήθηκε έντονη στρατιωτική διοίκηση και το καθεστώς παρέμεινε σε κατάσταση πολιορκίας έως και το 1854. Το Δουκάτο της Τοσκάνης και το Βασίλειο των Δύο Σικελιών, δεν ήρθαν αντιμέτωπα με τόσο σκληρά επακόλουθα. Βέβαια αυτό δεν είχε ιδιαίτερη σημασία, αφού δεν υπήρχαν πολλές δυνατότητες για δράση και αντίσταση²⁴.

Ενώ οι ιταλικές περιοχές έρχονταν αντιμέτωπες με την αυστριακή αυταρχική πολιτική και τις συνέπειες της, το Βασίλειο της Σαρδηνίας, διέθετε ακόμα σχετική πολιτική ελευθερία και συνταγματικό καθεστώς (Statuto Albertino 1848), που ευνοούσε τη συμμετοχή μελών αστικής τάξης στη λήψη αποφάσεων. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η περιοχή να γίνει καταφύγιο πολιτικών εξόριστων αλλά και κέντρο του εθνικού κινήματος, έπειτα από την άνοδο του Καμίλο Μπένσο, κόμη του Καβούρ. Ο ίδιος μαζί με τον Τζουζέππε Γκαριμπάλντι και τον Τζουζέππε Ματζίνι, θα αποτελέσουν τις ηγετικές μορφές της ενοποίησης. Ο Καβούρ, έχοντας δει τα μεγάλα ευρωπαϊκά κέντρα της εποχής και γνωρίζοντας πολύ καλά τον οικονομικό φιλελευθερισμό και τις συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασης, δεν άργησε να στραφεί εναντίον της αυστριακής πολιτικής και να υποστηρίξει τον αγώνα για ανεξαρτησία. Το 1849 εξελέγη βουλευτής, ενώ τρία χρόνια αργότερα έγινε πρωθυπουργός. Κατάφερε να μείνει ενεργός στην πολιτική σκηνή, κυρίως με μία πολιτική συμφωνία το λεγόμενο *cunpubio*. Πιο συγκεκριμένα, η προοδευτική Δεξιά του Καβούρ συνεργάστηκε με τη μετριοπαθή Αριστερά του Ουρμπάνο Ρατάτσι, για να ελέγξουν το κοινοβούλιο. Η συμμαχία αυτή δημιούργησε μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία που επέτρεψε μεταρρυθμίσεις, αλλά ταυτόχρονα αποδυνάμωσε την αντιπολίτευση και τις καθαρές ιδεολογικές διαφορές²⁵.

---

²² Παγκράτης, ό.π σελ.147

²³ Παγκράτης, ό.π σελ.148-149

²⁴ Παγκράτης, ό.π σελ.153

²⁵ Παγκράτης, ό.π σελ.154-155

Ο Καβούρ υποστήριζε σε μεγάλο βαθμό την πολυπόθητη ενοποίηση, αλλά ο ίδιος θεωρούσε ότι το δρόμο για αυτή δε θα άνοιγε η επανάσταση, αλλά η διπλωματία. Μάλιστα για να επιδιώξει τον στόχο του και να επιβεβαιώσει την πεποίθησή του, κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, όταν οι Άγγλοι και οι Γάλλοι θα προσκαλέσουν το Βασίλειο της Σαρδηνίας να πάρει μέρος. Ο Καβούρ απαντά θετικά και σύντομα θα στείλει 15.000 στρατιώτες στην αποστολή. Η δικαίωση για τον ίδιο θα έρθει λίγους μήνες αργότερα από τη λήξη του πολέμου σε μία συνέλευση, στο Συνέδριο των Παρισίων (1856), που τίθεται για πρώτη φορά το «ιταλικό ζήτημα». Επηρεασμένος από αυτή τη προσωπική και ταυτόχρονα εθνική νίκη, προχωρά στις επόμενες πολιτικές του κινήσεις, που διέθεταν διπλωματικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος σύναψε μυστική συμμαχία με τον Λουδοβίκο Ναπολέοντα Βοναπάρτη, ήδη Πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας, προκειμένου να αντιμετωπίσει την Αυστρία. Η συμμαχία επικυρώθηκε το 1858 στο Πλομπιέρ. Την επόμενη χρονιά ξεκίνησε ο δεύτερος πόλεμος για την Ανεξαρτησία. Ο Καβούρ δεν κήρυξε πόλεμο ενάντια στην Αυστρία, αλλά αντίθετα την προκάλεσε σε μεγάλο βαθμό, ώστε να το κάνει η ίδια το πρώτο βήμα. Το σχέδιο στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία. Κύριες μάχες ήταν αυτές της Ματζέντα και του Σολφερίνο. Οι δυνάμεις του Καβούρ και του Ναπολέοντα Γ' βγήκαν νικήτριες. Ο τελευταίος όμως, υπέγραψε μυστικά ανακωχή με τον ηγεμόνα της Αυστρίας Φραγκίσκο Ιωσήφ. Η συμφωνία προέβλεπε ότι η Βενετία θα παρέμενε υπό αυστριακή κατοχή ενώ η Λομβαρδία θα παραχωρούνταν στο Πιεμόντε. Οι εξεγέρσεις, που σημειώθηκαν τον επόμενο χρόνο, οδήγησαν σε δημοψηφίσματα στην Τοσκάνη και την Εμίλια-Ρομάνια, σχετικά με την προσάρτησή τους στο Πιεμόντε. Το αποτέλεσμα τεινόταν υπέρ της προσάρτησης²⁶.

Η ένταξη αυτή δεν άργησε να φέρει ένα κύμα αντίδρασης από τα υπόλοιπα Βασίλεια, τα οποία επιθυμούσαν το ίδιο, με κυριότερο αυτό των δύο Σικελιών. Ο Γκαριμπάλντι λοιπόν έπειτα από προτροπή του Φραντσέσκο Κρίσπι, αποφασίζει να λάβει μία σημαντική πρωτοβουλία. Το 1860 ξεκινά από τη Γένοβα με περίπου 1.200 εθελοντές (οι λεγόμενοι ερυθροχίτωνες), να απελευθερώσει το Βασίλειο από τους Βουρβόνους, έχοντας τη σιωπηλή στήριξη του βασιλιά Βιττόριο Εμανουέλε Β' και του Καβούρ. Η Εκστρατεία των Χιλιών, όπως ονομάστηκε, κατάφερε να νικήσει τον στρατό των αντιπάλων, καταλαμβάνοντας το Παλέρμο και το Μιλάτσο. Στη συνέχεια πέρασε και στη Νάπολη, όπου και εκεί οι δυνάμεις των Βουρβόνων δεν κατάφεραν να τους αντισταθούν, με αποτέλεσμα να αυτό-ανακηρυχθεί «Δικτάτορας των Δύο Σικελιών». Ο ίδιος ήθελε να προχωρήσει προς τη Ρώμη, η οποία βρισκόταν υπό την ηγεσία του πάπα, γεγονός το οποίο έθετε αρκετά εμπόδια, καθώς ο ίδιος διέθετε την υποστήριξη του Ναπολέοντα Γ'. Σημαντική ήταν η συμβολή του Καβούρ σε αυτό το ζήτημα, αφού αμέσως έστειλε στρατό, ο οποίος τελικά υπερίσχυσε έναντι του παπικού. Ταυτόχρονα ο Γκαριμπάλντι, συναντήθηκε με τον Βιττόριο Εμανουέλε Β' την ίδια χρονιά στο Τέανο και του παρέδωσε τις κατεκτημένες περιοχές. Έπειτα από δημοψηφίσματα, οι Μάρκε και η Ούμπρια, εντάχθηκαν στο Πιεμόντε²⁷.

Στις 17 Μαρτίου 1861, το κοινοβούλιο ανακήρυξε την ίδρυση του Βασιλείου της Ιταλίας, με πρώτο βασιλιά τον Βιττόριο Εμανουέλε Β'. Παρά την επίσημη ενοποίηση η διαδικασία δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί. Η τελική μορφή του κράτους θα πραγματοποιηθεί τα επόμενα χρόνια.

---

²⁶ Παγκρατης, ό.π σελ.156-159

²⁷ Παγκράτης, ό.π σελ.159-161.

Η οικονομία της Ιταλίας βασίστηκε στη γεωργία, αφού το μεγαλύτερο μέρος της ήταν ορεινό. Οι περισσότερες αγροτικές καλλιέργειες γίνονταν κυρίως για αυτοκατανάλωση, όμως υπήρχαν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις περιοχές. Στο Βορρά υπήρχαν τόσο μεγάλες ιδιοκτησίες όσο και μικρές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις. Σε ορισμένες πεδιάδες είχαν αναπτυχθεί σύγχρονες αγροτικές επιχειρήσεις, που συνδύαζαν γεωργία και κτηνοτροφία. Στο κεντρικό τμήμα οι καλλιεργητές εργάζονταν στη γη του ιδιοκτήτη και μοιραζόταν μαζί του την παραγωγή (σύστημα *mezzadria*). Στον Νότο η γη ανήκε κυρίως σε λίγους πλούσιους γαιοκτήμονες, ενώ οι περισσότεροι αγρότες ήταν ακτήμονες και ζούσαν σε σχέσεις εξάρτησης από αυτούς. Οι συνθήκες ζωής των αγροτών ήταν πολύ δύσκολες: πολλοί ζούσαν σε φτωχικές κατοικίες ή ακόμη και σε σπηλιές, χωρίς καλές συνθήκες υγιεινής και με ελάχιστη τροφή²⁸.

Αστάθεια παρατηρείται και στον πολιτικό τομέα. Κατά την περίοδο 1861-1870 σχηματίστηκαν πολλές διαφορετικές κυβερνήσεις. Στο κοινοβούλιο κυριάρχησαν δύο μεγάλες ομάδες, η λεγόμενη «ιστορική Δεξιά» και η «ιστορική Αριστερά», που όμως δεν ήταν κανονικά πολιτικά κόμματα αλλά χαλαρές κοινοβουλευτικές ομάδες. Η Δεξιά αποτελούνταν κυρίως από αριστοκράτες και μεγάλους γαιοκτήμονες και ακολουθούσε τις φιλελεύθερες και συγκεντρωτικές ιδέες του Καβούρ, ενώ η Αριστερά εξέφραζε κυρίως τη μικρή και μεσαία αστική τάξη και ζητούσε μεταρρυθμίσεις, όπως λιγότερους φόρους για τα λαϊκά στρώματα, περισσότερη εκπαίδευση, καθολική ψηφοφορία και μεγαλύτερη διοικητική αποκέντρωση. Παράλληλα, το δικαίωμα ψήφου δινόταν μόνο σε λίγους άνδρες άνω των 25 ετών που ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν και πλήρωναν φόρους, με αποτέλεσμα να ψηφίζει ένα πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού²⁹.

Η Ιταλία παρέμενε ένας χώρος με έντονες περιφερειακές διαδοροποιήσεις και ανισότητες, γεγονός το οποίο δημιουργούσε έντονο φόβο για πολιτική αστάθεια. Η νέα διοικητική πολιτική, επιχείρησε να γεφυρώσει αυτό το χάσμα με τη δημιουργία ενός ενιαίου κράτους, το οποίο έφερε ομοιότητες με το ναπολεόντειο. Ο διάδοχος του Καβούρ, ο Μπεττίνο Ρικαζόλι, εφάρμοσε την επέκταση των διοικητικών και νομοθετικών θεσμών του Πιεμόντε. Δημιουργήθηκαν περιφέρειες, που διοικούνταν από εκπροσώπους της κεντρικής κυβέρνησης, ενώ πολλοί διοικητικοί αξιωματούχοι προέρχονταν από το Πιεμόντε, γεγονός που προκάλεσε δυσαρέσκεια ιδιαίτερα στον Νότο. Παράλληλα, οργανώθηκε το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα και θεσπίστηκαν νέοι νόμοι για τη διοίκηση και τη δημόσια ασφάλεια. Αν και πολλές από αυτές τις μεταρρυθμίσεις βοήθησαν στη δημιουργία ενός ενιαίου κράτους, η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία προκάλεσε για ακόμη μία φορά, μεγάλες αντιδράσεις στον Νότο, επειδή απομάκρυνε τους νέους από τις οικογένειές τους και την εργασία τους. Στη προσπάθεια τους να αποφύγουν την κατάσταση, καταφεύγουν στα βουνά και εντάσσονται σε ομάδες, που ζουν από τη ληστεία. Επρόκειτο για ένα έντονο το φαινόμενο, που προυπήρχε πριν την ένοπιση. Αξίζει να αναφέρουμε ότι δεν απαρτιζόταν αποκλειστικά από το στοιχείο της εγκληματικότητας, αφού ήταν περισσότερο ως μία μορφή διαμαρτυρίας των φτωχών χωρικών, οι οποίοι ένιωθαν αδικημένοι από τους μεγάλους γαιοκτήμονες. Με το πέρασμα του 1861 η κατάσταση έγινε χειρότερη, με διάφορες εξεγέρσεις, δημιουργώντας ένα μεγαλύτερο κοινωνικό χάσμα στο

---

²⁸ Παγκράτης, όπ σελ.175

²⁹ Παγκράτης, ό.π σελ.176-177

εσωτερικό του νεοσύστατου κράτους. Βλέπουμε επομένως ότι οι νέες διοικητικές τακτικές ενίσχυσαν σε μεγάλο βαθμό αυτές τις ανισότητες³⁰.

Πέρα από τις διοικητικές αλλαγές, οι πρώτες ιταλικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να ενώσουν οικονομικά τη χώρα, με την ενοποίηση των διαφόρων νομισματικών και φορολογικών συστημάτων των προ-ενωτικών κρατών, την κατάργηση των τελωνειακών ελέγχων ανάμεσα στις παλιές περιοχές και κατασκευάζοντας δρόμους και σιδηροδρόμους, ώστε να δημιουργηθεί μια ενιαία εθνική αγορά. Η οικονομική πολιτική βασίστηκε στις φιλελεύθερες ιδέες του Καβούρ, που υποστήριζε χαμηλούς φόρους στα εισαγόμενα προϊόντα και πίστευε ότι η Ιταλία έπρεπε να βασιστεί κυρίως στη γεωργία, επειδή δεν είχε πολλές πρώτες ύλες για ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας. Η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου βοήθησε τις περιοχές της χώρας να επικοινωνούν και να εμπορεύονται μεταξύ τους, δημιουργώντας μια ενιαία αγορά και ενισχύοντας κυρίως τη γεωργική παραγωγή και τις εξαγωγές. Ωστόσο, η βιομηχανία δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα, επειδή τα φθηνά εισαγόμενα προϊόντα ανταγωνίζονταν τις ιταλικές βιομηχανίες. Μόνο ορισμένοι τομείς, όπως η παραγωγή μεταξιού, συνέχισαν να αναπτύσσονται χάρη στις εξαγωγές. Στον Νότο η κατάσταση ήταν χειρότερη, διότι οι λίγες βιομηχανίες, που υπήρχαν δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν τις πιο ανεπτυγμένες βιομηχανίες του Βορρά και τελικά πολλές έκλεισαν. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η απώλεια αναρίθμητων θέσεων εργασίας. Την περίοδο αυτή η μετανάστευση προσφέρει μια δίοδο διαφυγής για τον ταχέως αυξανόμενο πληθυσμό της Ιταλίας, με χιλιάδες Ιταλούς να μετακινούνται στην Αμερική και σε άλλα μέρη του κόσμου σε αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής³¹.

Το Risorgimento ολοκληρώνεται, με τον τρίτο πόλεμο για ανεξαρτησία και με την προσάρτηση του Βένετο το 1866 και της Ρώμης το 1870. Ο λαός κατάφερε να διεκδικήσει την ελευθερία του, αλλά το ιταλικό κράτος, όπως είδαμε και παραπάνω, υστερούσε σε πολλούς βασικούς τομείς. Ταυτόχρονα τα έξοδα των πολέμων της ανεξαρτησίας και η βαριά φορολογία, που επιβλήθηκε τα επόμενα χρόνια, δε βελτίωσε σε καμία περίπτωση την κατάσταση. Σε μία περίοδο, που η βιομηχανική ανάπτυξη και η άνοδος του καπιταλιστικού συστήματος, έθεταν τα νέα όρια της εξέλιξης, η Ιταλία παρέμενε παραγκωνισμένη χωρίς εθνικό κύρος και ισχυρή εξωτερική πολιτική. Οι προκλήσεις που αντιμετώπιζε η χώρα αποτέλεσαν κίνητρα για την επιδίωξη αποικιών. Την ίδια περίοδο πολιτικοί και εθνικιστές επέμεναν στην έννοια του «Mare Nostrum», που παρουσίαζε τη Μεσόγειο ως έναν φυσικό χώρο ιταλικής επιρροής. Αυτή η επεκτατική αφήγηση συνέδεε τις αποικιακές αξιώσεις της Ιταλίας με την κυριαρχία της αρχαίας Ρώμης στην περιοχή, δικαιολογώντας έτσι τις ιταλικές παρεμβάσεις σε γειτονικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων των Βαλκανίων και τμημάτων της Ανατολικής Αφρικής.

Η Ιταλία θα κάνει αυτό το βήμα προς την ιμπεριαλιστική επέκταση, παρακινούμενη κυρίως από οικονομικούς παράγοντες και την απόκτηση εθνικού κύρους και σεβασμού. Τα χρόνια μεταξύ 1861 και 1870 καλύπτουν την πρώιμη φάση του μετασχηματισμού της Ιταλίας από ένα πρόσφατα ενοποιημένο έθνος σε μια επίδοξη αποικιακή δύναμη. Στα επόμενα κεφάλαια θα αναλυθεί αυτή η προσπάθεια επέκτασης στην αφρικανική ήπειρο.

---

³⁰ Παγκράτης, ό.π σελ.178-180

³¹ Gabaccia, Donna. *Italy's Many Diasporas*. New York: Routledge. 2000 σελ.58-80.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Ιταλική Επέκταση στην Αφρική.

Οι Ευρωπαίοι αποικιοκράτες επέλεξαν την αφρικανική ήπειρο ως ένα πεδίο επέκτασης, επηρεαζόμενοι από έναν συνδυασμό οικονομικών, γεωστρατηγικών πολιτικοστρατιωτικών και πολιτισμικών λόγων, όπως αναφέρει και ο ιστορικός Harry H. Johnston στο έργο του «*A history of the colonization of Africa by alien races*». Οικονομικά η Αφρική προσέφερε τεράστιο πλούτο σε φυσικούς πόρους όπως ελεφαντόδοντο, χρυσό, καουτσούκ και άλλες εμπορεύσιμες πρώτες ύλες, γεγονός που τράβηξε αρχικά το ενδιαφέρον των Πορτογάλων³² και αργότερα άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων³³. Επίσης η θέση της ηπείρου ήταν κρίσιμη για τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων και εμπορικών λιμανιών μεταξύ Ευρώπης, Αμερικής και Ασίας, στοιχείο που εκμεταλλεύτηκαν οι Ευρωπαίοι³⁴. Ταυτόχρονα η πολιτική κατάσταση της Αφρικής χαρακτηριζόταν από έντονο κατακερματισμό, καθώς η ήπειρος ήταν κατανεμημένη σε μικρές φυλετικές ομάδες, τοπικά βασίλεια και ηγεμονίες με ανεξάρτητη διοίκηση, χωρίς μία κεντρική εξουσία, που να εκτείνεται σε μεγαλύτερες περιοχές. Στη νότια Αφρική για παράδειγμα, υπήρχε το βασίλειο των Ζουλού με σχετικά οργανωμένη δομή, ενώ παράλληλα στην ίδια περιοχή υπήρχαν και οι φυλές Κοσά και Φιτίκα, οι οποίες λειτουργούσαν ανεξάρτητα και συχνά βρισκόνταν σε αντιπαλότητα μεταξύ τους³⁵. Η πολιτική σύγχυση, σε συνδυασμό με την περιορισμένη στρατιωτική τεχνολογία των πληθυσμών, καθιστούσε την περιοχή ευάλωτη στην ευρωπαϊκή κατάκτηση και διευκόλυνε την εγκαθίδρυση της αποικιοκρατικής εξουσίας.

Στο ιστορικό αυτό πλαίσιο, η Ιταλία επιδίωξε να εδραιώσει τη θέση της, ως καθοριστικός και σημαντικός παράγοντας στον αποικιοκρατικό ανταγωνισμό, που χαρακτήρισε τον 19^ο αιώνα. Η ιταλική εξωτερική πολιτική επικεντρώθηκε στο ανατολικό μέρος της ηπείρου, και πιο συγκεκριμένα στο Κέρας της Αφρικής με κύριο στόχο την κατάκτηση εδαφών³⁶, γεγονός που αφενός θα προσέφερε μία ευκαιρία για οικονομική εξέλιξη και αφετέρου κύρος σε διεθνές επίπεδο. Η εγγύτητα της Ερυθράς Θάλασσας στη Διώρυγα του Σουέζ, η οποία αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς και στρατηγικούς διαύλους της εποχής, προσέδιδε στις αποικίες ζωτική σημασία για τα ιταλικά συμφέροντά στην ανατολική Αφρική και την Μεσόγειο. Μέσω αυτών των επεκτατικών σχεδίων, το νέο ιταλικό κράτος επιχείρησε να ενισχύσει μία αυτοκρατορική ταυτότητα και να διευρύνει της επιρροή της στον παγκόσμιο χάρτη.

---

³² Johnston, H. H. *A history of the colonization of Africa by alien races*. Cambridge University Press. Cambridge. 1913 σελ. 95

³³ Johnston, ό.π σελ. 422

³⁴ Johnston, ό.π σελ. 248

³⁵ Johnston, ό.π σελ. 305

³⁶ Caponetto, R. G. *Fascist hybridities: Representations of racial mixing and diaspora cultures under Mussolini*. Springer. 2016 σελ.1-3

2.1 Ερυθραία, η πρώτη κατάκτηση.

Η ιταλική επέκταση στην Αφρική ξεκίνησε το 1869 στις περιοχές της Ερυθράς θάλασσας. Αρχικά η Ιταλία στράφηκε προς περιοχές με λιμάνια και σημαντικούς εμπορικούς σταθμούς, αφού όπως είδαμε και παραπάνω, ήταν ένα νεοσύστατο κράτος, που δε διέθετε οικονομική και στρατιωτική δύναμη, ώστε να προχωρήσει σε καταλήψεις. Στο πλαίσιο αυτό, η Ιταλία κάνει την πρώτη κίνηση με την αγορά του λιμανιού της Ασάμπ από τον ιεραπόστολο Τζουζέππε Σαπέτο, ο οποίος εκπροσωπούσε την ναυτιλιακή εταιρία Ρουμπατρίνο μία εταιρεία με έδρα τη Γένοβα³⁷. Η περιοχή πριν την αγορά βρισκόταν υπό την κυριαρχία δύο τοπικών σείχηδων³⁸. Βέβαια, η αγορά του λιμανιού δε σήμαινε άμεσα κατάκτηση, καθώς η εν λόγω εταιρεία ήταν ιδιωτική. Το 1882 το ιταλικό κράτος αγοράζει την περιοχή από την ναυτιλιακή εταιρία Ρουμπατρίνο, η οποία είχε κηρύξει πτώχευση³⁹, ξεκινώντας με αυτόν τον τρόπο το ιταλικό αποικιακό εγχείρημα στην Αφρική.

Τα επόμενα χρόνια, επικεντρώθηκαν στο να δημιουργήσουν έναν εμπορικό σταθμό και να ενισχύσουν την παρουσία τους μέσω συμφωνιών, χωρίς να επιχειρήσουν επέκταση προς το εσωτερικό της περιοχής. Γι'αυτούς τους λόγους, το λιμάνι αρχικά λειτούργησε ως βάση για εμπορική δραστηριότητα, με στόχο την αξιοποίηση των εμπορικών δρόμων της Ερυθράς Θάλασσας. Ωστόσο έγινε σύντομα σαφές ότι η τοποθεσία ήταν ανεπαρκής για το φιλόδοξο έργο, που επιθυμούσαν οι Ιταλοί. Το λιμάνι βρισκόταν αρκετά μακριά από τις παραβάτες που μετέφεραν αγαθά από εσωτερικό προς την ακτή, με αποτέλεσμα οι ιταλικές αρχές να προσπαθούν να πείσουν ορισμένους εμπόρους, ώστε να κάνουν παράκαμψη προς το λιμάνι. Όπως είναι αυτονόητο, υπήρχε άμεση ανάγκη για την εύρεση νέας τοποθεσίας.

Η Ιταλία στάθηκε αρκετά τυχερή, καθώς το 1884 τερματίστηκε η αιγυπτιακή κυριαρχία των Μαχδιστών στο λιμάνι της Μασάουα⁴⁰. Την επόμενη κιόλας χρονιά οι Ιταλοί εκμεταλλεύονται το κενό εξουσίας και καταλαμβάνουν την περιοχή. Ταυτόχρονα στη λεγόμενη Διάσκεψη του Βερολίνου(1884-1885) το ιταλικό κράτος αναγνωρίστηκε ως νόμιμη αποικιακή δύναμη και νομιμοποιήθηκαν οι ήδη υπάρχουσες κτήσεις της στην περιοχή της Ερυθραίας⁴¹. Οι Αιθίοπες, ωστόσο, δεν αποδέχθηκαν αδιαμαρτύρητα τη νέα αυτή κατάσταση, καθώς επιδίωκαν και οι ίδιοι να αποκτήσουν τον έλεγχο της περιοχής μετά την αποχώρηση των Αιγυπτίων. Έτσι, ακολούθησε μια περίοδος ανταγωνισμού ανάμεσα στις δύο πλευρές, η οποία εκδηλώθηκε με συγκρούσεις και μικρής κλίμακας στρατιωτικές αναμετρήσεις. Τελικά, το 1889, οι Αιθίοπες αναγκάστηκαν να

---

³⁷ Ullendorff, E. *The Ethiopians: an introduction to country and people*. Oxford University Press. London 1965
σελ.90

³⁸ Podestà, G.L. *Gli Investimenti Italiani in Africa Orientale 1869-1919*, in *Annali dell'Istituto Storico Germanico di Trento* 1998 σελ.147-189

³⁹ Jerven, M., Strangio, D., & Weisdorf, J. *A Case of Its Own? A Review of Italy's Colonisation of Eritrea, 1890-1941*. *Journal of European Economic History*, 50(1), 2021 99-132

⁴⁰ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴¹ Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa: The White Man's Conquest of the Dark Continent, 1876-1912*. Weidenfeld & Nicolson, 1991 σελ. 239-245, 254-257

υποχωρήσουν και να αναγνωρίσουν επίσημα τα ιταλικά δικαιώματα στην Ερυθραία, με την υπογραφή της συνθήκης του Ουτσάλε⁴².

Έπειτα από την υπογραφή της συνθήκης και με την ανακήρυξη τη Ερυθραίας ως ιταλικής αποικίας, η Ιταλία ξεκίνησε τη δημιουργία μίας συστηματικής αποικιακής διοίκησης, με απώτερο σκοπό την εδραίωση της εξουσίας, την προστασία των ιταλικών συμφερόντων και την αξιοποίηση των φυσικών και οικονομικών πόρων της περιοχής⁴³. Η διοίκηση της αποικίας οργανώθηκε αρχικά υπό την εποπτεία υψηλόβαθμων ιταλικών αξιωματούχων, ενώ την τελική απόφαση είχε ο πρωθυπουργός της χώρας Φραντσέσκο Κρίσπι. Παρατηρούμε ότι υπήρχε μία μικρή σύγχυση ως προς τις διοικητικές αποφάσεις της αποικίας, αφού το νεοσύστατο ιταλικό κράτος δεν είχε αντιμετωπίσει ποτέ ξανά κάτι παρόμοιο. Τα πρώτα χρόνια η Ρώμη επικεντρώθηκε στα στρατιωτικά και οικονομικά ζητήματα. Πιο συγκεκριμένα η στρατιωτική παρουσία οργανώθηκε με εγκατάσταση φρουρών στα λιμάνια της Μασάουα και της Ασαάμπ για την προστασία των εμπορικών οδών και των στρατηγικών θέσεων. Η Ιταλία προετοιμάζε την επέκταση της επιρροής της στο εσωτερικό, παρακολουθώντας τις κινήσεις της Αιθιοπίας και διατηρώντας έντονη διπλωματική επαφή. Παράλληλα η οικονομία της αποικίας επικεντρώθηκε αρχικά στην ανάπτυξη λιμανιών και εμπορικών σταθμών, με στόχο τη δημιουργία εμπορικών συνδέσεων με την Ιταλία. Επενδύσεις έγιναν από ιταλικές εταιρείες όπως η Ρουμπατίνο και η ναυτιλιακή εταιρεία Φλόριο, οι οποίες χρηματοδότησαν μεταφορές εμπορευμάτων και υποδομές⁴⁴.

Ταυτόχρονα, η νομοθεσία για τη γη αποτέλεσε βασικό εργαλείο της ιταλικής διοίκησης. Πιο συγκεκριμένα, εκείνη την περίοδο η περιοχή διατηρούσε τα παραδοσιακά συστήματα για τη διαίρεση και την οργάνωση των εδαφών *resti*, *diesa* και *gulti*⁴⁵. Για να μπορέσουν να αξιοποιήσουν τα εδάφη, εκδόθηκε το βασιλικό διάταγμα 23 στις 19 Ιανουαρίου του 1893, το οποίο μετέτρεψε τη γη της αποικίας σε κρατική περιουσία, σηματοδοτώντας μία ριζική αλλαγή στον τρόπο διαχείρισης εδαφών⁴⁶. Παράλληλα διατηρήθηκαν ορισμένα δικαιώματα από τα παραδοσιακά συστήματα ώστε να αποφευχθούν οι κοινωνικές εντάσεις από τους ντόπιους. Οι υπόλοιπες εκτάσεις διατέθηκαν για την κτηνοτροφία, διασφαλίζοντας έτσι ένα ελάχιστο μέτρο αυτονομίας και επιτρέποντας τη διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων. Μέσα από αυτή τη νομοθετική ρύθμιση, η ιταλική διοίκηση κατάφερε να ελέγξει τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική διάσταση της αποικίας. Οι κύριοι υπεύθυνοι για την εκτελεστική εξουσία ήταν οι βασιλικοί επίτροποι με σημαντικότερο τον Φερντινάντο Μαρτίνι, ο οποίος διορίστηκε στις 21 Νοεμβρίου του 1897⁴⁷. Ο ίδιος ανέλαβε να οργανώσει τη διακυβέρνηση της αποικίας,

---

⁴² Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴³ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴⁴ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴⁵ Τα «resti» ήταν οικογενειακή γη που περνούσε από γενιά σε γενιά, με τον όρο «diesa» περιγράφεται κοινοτική γη που χωριζόταν και παραχωρούνταν σε οικογένειες σε περιστροφική βάση, και το «gulti» είχε εισαχθεί από τον 16ο αιώνα από τους Αιθίοπες για στρατιώτες και μοναστήρια. Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴⁶ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴⁷ Ο Φερντινάντο Μαρτίνι ήταν κυβερνήτης της Ερυθραίας από το 1897 έως το 1907. Στις 1 Μαρτίου 1923 διορίστηκε γερουσιαστής του Βασιλείου της Ιταλίας. Ο Μαρτίνι υπήρξε Υπουργός Αποικιών στις πρώτες και δεύτερες κυβερνήσεις Καλάντρα και Υπουργός Παιδείας στην πρώτη κυβέρνηση Τζολίτι.

προωθώντας τη χρήση φυσικών πόρων και την ίδρυση βιομηχανικών και αγροτικών επιχειρήσεων σε συνεργασία με Ιταλούς και Βρετανούς επενδυτές⁴⁸.

Η οικονομική δραστηριότητα της ιταλικής Ερυθραίας οργανώθηκε, όπως είναι αυτονόητο, με σκοπό την εκμετάλλευση των πόρων και τον έλεγχο της εμπορικής ροής. Με την κατάκτηση των νέων εδαφών το ιταλικό κράτος είδε μία ευκαιρία, μία νέα γη που θα μπορούσε να προσφέρει προϊόντα, σημαντική βοήθεια με τα στρατιωτικά ζητήματα και οικονομική ανάπτυξη μέσα από το εμπόριο. Αυτή η οικονομική επιχείρηση ήταν αρκετά δύσκολη, καθώς η Ερυθραία δε διέθετε σιδηροδρομικό δίκτυο, δρόμους και εργοστάσια. Η ανάπτυξη των υποδομών αποτελεί θεμελιώδη πτυχή του κάθε αποικιακού εγχειρήματος, καθώς συνδέεται άμεσα με την σταθεροποίηση της εξουσίας, τη βέλτιστη οικονομική εκμετάλλευση των πόρων και τη διοικητική οργάνωση των κατεχόμενων περιοχών. Προς αυτή την κατεύθυνση οι ιταλικές κυβερνήσεις ανέλαβαν μια σειρά από πρωτοβουλίες.

Σε πρώτο επίπεδο έγινε προσπάθεια για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας, με το κράτος, (έπειτα από πρωτοβουλία του Λεοπόλδου Φρανκέτι⁴⁹) να παροτρύνει τους κατοίκους του να μεταφερθούν στην αποικία και να ασχοληθούν με την παραγωγή της γης. Μέσα σε λίγα χρόνια η Ερυθραία είχε μία σημαντική παραγωγή σιτηρών, βαμβακιού και καφέ⁵⁰. Ταυτόχρονα, έγιναν προσπάθειες εκμετάλλευσης των ορυκτών. Ο τομέας των εξορύξεων περιλάμβανε κυρίως χρυσό και αλάτι, ενώ έγιναν περιορισμένες προσπάθειες για την εκμετάλλευση άλλων πόρων. Η εξορυκτική δραστηριότητα ήταν συνδεδεμένη με την ιταλική διοίκηση και τις εμπορικές εταιρείες, που επένδυναν στη μεταφορά και επεξεργασία των πρώτων υλών. Την ίδια περίοδο, τέθηκε το ζήτημα σχετικά με την κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου από τη Μασάουα έως την Ασάμπ, το οποίο θα βοηθούσε ακόμα περισσότερο με την μεταφορά των προϊόντων και των πρώτων υλών⁵¹.

Με την πάροδο του χρόνου, η κυβέρνηση διαπίστωσε ότι το σχέδιό της δεν απέδιδε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς μόνο ένα πολύ μικρό μέρος του πληθυσμού είχε τελικά μεταφερθεί στην αποικία, ακόμη και μετά τη μικρή οικονομική ανάκαμψη, που αυτή γνώρισε. Το σχέδιο αναθεωρήθηκε για ακόμη μία φορά. Συγκεκριμένα, η Ρώμη επιχείρησε να ενισχύσει την οικονομική δραστηριότητα βελτιώνοντας τις υποδομές, κατασκευάζοντας νέους δρόμους, αυξάνοντας την παραγωγή και ενθαρρύνοντας επενδύσεις από ιταλικές ναυτιλιακές εταιρείες, όπως εκείνες που είχαν ήδη δραστηριοποιηθεί στην περιοχή⁵². Παρά τις πρωτοβουλίες αυτές, τα

Aquarone A., *La Politica Italiana Dopo Adua: Ferdinando Martini Governatore in Eritrea*, in *Rassegna Storica del Risorgimento*, 1975 σελ.346-377 και *Ferdinando Martini e l'Amministrazione della Colonia Eritrea* in *Clio* σελ.341-427

⁴⁸ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁴⁹ Ο Λεοπόλδος Φρανκέτι ήταν πολιτικός, κοινωνιολόγος και δημοσιογράφος. Στη δεκαετία του 1890 πρωτοστάτησε στο σχέδιο εποικισμού νότιων Ιταλών στην Ερυθραία. Η ιδέα ήταν να εγκατασταθούν οικογένειες Ιταλών στην αποικία για να ενισχύσουν τον ιταλικό πληθυσμό, να αξιοποιήσουν τη γη και να στηρίξουν την οικονομική ανάπτυξη της αποικίας. Το 1893 οργάνωσε ένα πειραματικό πρόγραμμα εποικισμού με 10 οικογένειες από μη αγροτικό υπόβαθρο. Stephen C. Bruner, *Colonial Experiments: Southern Italian Settlers in Eritrea, 1890s*, *Journal of Modern Italian Studies*, 2009, σελ. 72–75.

⁵⁰ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁵¹ Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

⁵² Jerven, Strangio, Weisdorf, ό.π σελ.99-132

αποτελέσματα παρέμειναν περιορισμένα, κυρίως λόγω της ανεπαρκούς ανάπτυξης των υποδομών, του υψηλού κόστους μεταφοράς και της περιορισμένης τεχνογνωσίας. Η εκμετάλλευση του αλατιού αποτέλεσε τη μόνη σχετικά επιτυχημένη οικονομική δραστηριότητα, ενώ οι προσπάθειες εξαγωγής χρυσού και βαμβακιού δεν κατόρθωσαν να αποφέρουν ουσιαστικά κέρδη. Η παραγωγή και οι εξαγωγές κατευθύνονταν κυρίως προς την Ιταλία και, σε μικρότερο βαθμό, προς την Ινδία μέσω του Άντεν, ωστόσο οι όγκοι παρέμειναν περιορισμένοι. Κατά συνέπεια, η πολυπόθητη οικονομική ανάπτυξη και αυτάρκεια της αποικίας δεν επιτεύχθηκε ποτέ, καθώς η περιοχή συνέχιζε να αντιμετωπίζει σημαντικές ελλείψεις σε υποδομές και επενδύσεις, ενώ η τοπική αγορά παρέμενε εξαιρετικά μικρή. Υπό αυτές τις συνθήκες, το σχέδιο εγκατάστασης Ιταλών εποίκων δεν κατόρθωσε να ευοδωθεί.

Η εκπαίδευση στην Ιταλική Ερυθραία υπήρξε ένα από τα βασικά εργαλεία εδραίωσης της αποικιακής εξουσίας, παράλληλα με τη διαμόρφωση της κοινωνικής διάρθρωσης και την προώθηση της ιταλικής πολιτιστικής επιρροής. Πριν από την οργανωμένη παρέμβαση της Ιταλίας, στην Ερυθραία λειτουργούσαν ήδη τοπικά εκπαιδευτικά σχήματα, τα οποία απαρτιζόνταν κυρίως από κοπτικά και κορανικά σχολεία, που παρείχαν τη βασική θρησκευτική και γραμματική εκπαίδευση. Το 1894 καταγράφεται η ύπαρξη εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατηγοριοποιημένων σε σχολεία υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης και σχολεία υπό ιεραποστολική διοίκηση⁵³. Στα κρατικά σχολεία περιλαμβάνονταν αγόρια σε Μασάουα, Κερέν, Ασμάρα και Ασάμπ και κορίτσια, που διευθύνονταν από τις Αδελφές της χάριτος και τις Κόρες της Αγίας Άννης. Ταυτόχρονα σημαντικό ρόλο κατείχαν και οι ιεραποστολικές αποστολές. Οι ιεραπόστολοι και κυρίως οι Λαζαριστές ανέλαβαν σχολεία στις περιοχές Κερέν, Ακρούρ, Ζαζέγκα, Μπελέσα και Γκέλεμπ, επηρεάζοντας την εκπαίδευση των ντόπιων πληθυσμών. Τα σχολεία αυτά συνδύαζαν τη θρησκευτική διδασκαλία με βασικές γνώσεις ανάγνωσης και γραφής. Μάλιστα αξίζει να αναφέρουμε ότι αποτελούσαν τον κύριο χώρο εκπαίδευσης για τους Ερυθραίους μαθητές στα πρώτα χρόνια της αποικιοκρατίας⁵⁴. Από το 1894 και για τα επόμενα χρόνια της ιταλικής κυριαρχίας στην Ερυθραία, η εκπαίδευση τέθηκε υπό αυστηρότερο κρατικό έλεγχο και η ιταλική γλώσσα άρχισε να προωθείται συστηματικά ως βασικό στοιχείο της σχολικής διδασκαλίας⁵⁵.

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Φερντινάντο Μαρτίνι παρατηρήθηκε έντονος εκπαιδευτικός διαχωρισμός, καθώς ο ίδιος θεωρούσε ότι η εκπαίδευση των Ερυθραίων θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για τη σταθερότητα της αποικιακής τάξης. Βασισμένος σε αυτή την αντίληψη, περιόρισε σημαντικά τις εκπαιδευτικές δυνατότητες του ντόπιου πληθυσμού, δίνοντας παράλληλα ιδιαίτερη έμφαση στην ίδρυση και λειτουργία σχολείων για τα παιδιά των

---

⁵³ Το 1894 ιδρύθηκε στην Ερυθραία μια νέα εκκλησιαστική περιοχή, για να οργανώσει την Καθολική Εκκλησία στην αποικία. Αρχικά διαχειριζόταν από τους Καπουτσίνους της Ρώμης και το 1911 αναβαθμίστηκε με διαχείριση από τους Καπουτσίνους του Μιλάνου. Αυτή η δομή είχε στόχο να ελέγξει τη θρησκευτική ζωή και να προωθήσει την ιταλική πολιτιστική και θρησκευτική επιρροή στους ντόπιους.

A. Triulzi, *La colonia: italiani in Eritrea*, Bologna, il Mulino, 2002, σελ. 149-188

C. Marongiu Buonaïuti, *Politica e religioni nel colonialismo italiano (1882-1941)*, Milano, Giuffrè, 1982, σελ. 58-67

M. Da Nembro, *La missione dei minori cappuccini in Eritrea (1894-1952)*, Roma, Institutum historicum Ord. Fr.Min. cap., 1953, σελ. 1-94.

⁵⁴ B. Yi, *Educational policies and colonization*, Rome 2025 σελ.12.

⁵⁵ B. Yi, *ό.π.*, σ. 12-13.

Ιταλών εποίκων. Μια σημαντική μεταβολή σημειώθηκε μετά το 1908, όταν η εκπαίδευση των Ερυθραίων χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο διαμόρφωσης «χρήσιμων» και πειθαρχημένων υπηκόων. Αν και η φοίτηση παρέμεινε προαιρετική για τον τοπικό πληθυσμό, η εκπαίδευση οργανώθηκε με έντονα πρακτικό προσανατολισμό, δίνοντας έμφαση στη διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας, της αριθμητικής και βασικών επαγγελματικών δεξιοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε το δίγλωσσο σχολείο «Ferdinando Martini» στη Μασάουα, το οποίο στόχευε κυρίως στην εκπαίδευση παιδιών από οικογένειες τοπικών εμπόρων. Η πορεία αυτή κορυφώθηκε με το Διάταγμα του 1921, με το οποίο θεσμοθετήθηκε ένα ιεραρχημένο εκπαιδευτικό σύστημα για τον ιθαγενή πληθυσμό, αποτελούμενο από στοιχειώδη εκπαίδευση και σχολεία τεχνών και επαγγελμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας κατέστη υποχρεωτική, ενώ το σύνολο της εκπαιδευτικής πολιτικής σχεδιάστηκε με σαφή στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών της αποικιακής οικονομίας και διοίκησης, περιορίζοντας ουσιαστικά τις δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης των Ερυθραίων μαθητών⁵⁶.

Όντας η πρώτη αποικία του ιταλικού κράτους, η Ερυθραία ήταν αναγκαίο να αναβαθμιστεί και οικοδομικά, προκειμένου να ανταποκρίνεται στα νέα καπιταλιστικά δεδομένα. Πέρα από τη δημιουργία των δύο σημαντικών λιμανιών και του σιδηροδρομικού δικτύου, η Ρώμη προέβη στη σχεδίαση κι τη διαμόρφωση κτιρίων. Πιο συγκεκριμένα, δόθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περιοχή της Ασμάρας την πρωτεύουσα της αποικίας, που πριν την ιταλική κατάκτηση επρόκειτο για ένα μικρό χωριό στην ορεινή ενδοχώρα. Η σταδιακή ανάπτυξη της πόλης χαρακτηριζόταν από τον προοδευτικό εκσυγχρονισμό, με έργα που στόχευαν στην δημιουργία ενός αστικού, «ευρωπαϊκού» κέντρου στην αφρικανική ήπειρο. Το κυβερνητικό μέγαρο χτίστηκε το 1897 από τον Μαρτίνι και αποτέλεσε τον κύριο τόπο συγκέντρωσης της ιταλικής διοίκησης στην πρωτεύουσα. Η αρχιτεκτονική του διέθετε στοιχεία νεοκλασικού και ρομανικού ύφους, καθιερώνοντας με αυτόν τον τρόπο την πόλη ως διοικητικό κέντρο, ενισχύοντας την ικανότητα της αποικιακής κυβέρνησης να επιβάλει την τάξη και να οργανώσει την περιοχή γύρω από την πρωτεύουσα. Το κτίριο λειτούργησε ως σύμβολο της ευρωπαϊκής παρουσίας και της πολιτικής εξουσίας, επηρεάζοντας την πολεοδομία και την τοποθέτηση των γύρω κτιρίων και δρόμων. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, και το θέατρο της Ασμάρα, που ολοκληρώθηκε το 1918 και αποτελούσε την πρώιμη προσπάθεια ανάπτυξης πολιτιστικών υποδομών στην αποικία⁵⁷. Η αρχιτεκτονική του συνδυάζει στοιχεία νεορωμανικά και νεοκλασικά, με επιβλητικές προσόψεις και εσωτερικούς χώρους που αντανακλούν την ευρωπαϊκή αισθητική της εποχής.

Βλέπουμε λοιπόν ότι κατά την πρώτη αποικιοκρατική δράση του ιταλικού κράτους στην Ερυθραία έγιναν σημαντικές προσπάθειες να χρησιμοποιηθεί η αποικία ως μέσο για την αναζωογόνηση της ιταλικής οικονομίας. Ωστόσο, τα αποτελέσματα υπήρξαν περιορισμένα, λόγω οργανωτικών και οικονομικών αδυναμιών. Παράλληλα, οι υποδομές που κατασκευάστηκαν δεν αποσκοπούσαν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ντόπιων, αλλά στην εξυπηρέτηση των αναγκών των ιταλών εποίκων και στην ενίσχυση της παρουσίας της Ιταλίας στην περιοχή.

---

⁵⁶ Β. Υί, ό.π., σ. 14-17

⁵⁷ Denison, E., Gebremedhin, B., & Pankhurst, R. *Asmara – Beyond Africa's Modernist City*. 2016

2.2 Η περίπτωση της Σομαλίας.

Η περίπτωση της Ερυθραίας ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο η Ιταλία, ως όψιμη αποικιοκρατική δύναμη, επιδίωξε να εδραιώσει την παρουσία της στην ανατολική Αφρική. Η εμπειρία αυτή αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα και ένα πρώιμο παράδειγμα του ιταλικού αποικιοκρατικού σχεδίου, στην προσπάθεια επιβολής κυριαρχίας του κράτους. Ωστόσο η ιταλική αποικιοκρατική πολιτική δεν περιορίστηκε μονάχα στην Ερυθραία, καθώς σύντομα οι βλέψεις στράφηκαν και στη γειτονική Σομαλία. Το ενδιαφέρον για την περιοχή προήλθε αφενός από τη γεωστρατιγική τοποθεσία της περιοχής, όπως και στην περίπτωση της πρώτης και εφετέρου από το γεγονός ότι αποτελούσε μία κρίσιμη βάση για την προώθηση του ιταλικού στόχου, την κατάκτηση της Αιθιοπίας.

Η Σομαλία που εκτείνεται από το Τζιμπουτί έως την Κένυα με εκτεταμένες ακτές βόρεια, ανατολικά και νοτιοανατολικά στον κόλπο του Άντεν και τον Ινδικό ωκεανό, αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους γεωπολιτικούς χώρους της Ανατολικής Αφρικής⁵⁸. Η στρατηγική της θέση συνέβαλε σημαντικά στην εμπλοκή ευρωπαϊκών αλλά και αραβικών δυνάμεων. Ήδη από την πρώιμη ισλαμική περίοδο (7ος–8ος αι.), μουσουλμανικοί πληθυσμοί αραβικής καταγωγής εγκαταστάθηκαν σε παράκτιες πόλεις της Ανατολικής Αφρικής, όπως η Ζέιλα και το Μογκαντίσου, μετατρέποντάς τες σε σημαντικά εμπορικά και θρησκευτικά κέντρα⁵⁹. Με την πάροδο των αιώνων συγκροτήθηκαν πολιτικά μορφώματα, όπως τα Σουλτανάτα του Μογκαντίσου, του Ιφάτ και του Αντάλ, τα οποία διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στα δίκτυα εμπορίου και στις πολιτικές ισορροπίες της ευρύτερης περιοχής του Ινδικού Ωκεανού⁶⁰.

Η άφιξη των Πορτογάλων εξερευνητών και στόλων στα τέλη του 15ου αιώνα σηματοδότησε την πρώτη συστηματική ευρωπαϊκή προσπάθεια ελέγχου των θαλάσσιων εμπορικών οδών της Ανατολικής Αφρικής. Ωστόσο, η πορτογαλική παρουσία αποδείχθηκε περιορισμένη και βραχύβια. Κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, ορισμένα παράκτια λιμάνια περιήλθαν υπό την επιρροή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται ενιαία ή μόνιμη οθωμανική κυριαρχία σε ολόκληρη την περιοχή. Παράλληλα οι ευρωπαϊκές δυνάμεις συνέχισαν να δραστηριοποιούνται στις ακτές του Ινδικού Ωκεανού, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του Σουλτανάτου του Μουσκάτ και Ομάν. Στα τέλη του 17ου αιώνα, οι Άραβες υπό τις διαταγές του Ομάν οργάνωσαν συντονισμένη εκστρατεία εκδίωξης των Πορτογάλων, με αποκορύφωμα την ανακατάληψη της Μομπάσα το 1698⁶¹. Η αποδυνάμωση της ευρωπαϊκής παρουσίας επέτρεψε, κατά τον 18ο και κυρίως τον 19ο αιώνα, την ενίσχυση της πολιτικής και οικονομικής επιρροής της Ζανζιβάρης, η οποία, υπό την ηγεσία του σουλτάνου της, επέκτεινε σταδιακά την

---

⁵⁸ Encyclopaedia Britannica. «Somalia: Plant and Animal Life».

<https://www.britannica.com/place/Somalia/Plant-and-animal-life>

⁵⁹ Herbert S. Lewis, *The Origins of the Galla and Somali*, Journal of African History 7, no. 1 1966 σελ.27–46.

⁶⁰ Randall L. Pouwels, *Eastern Africa and the Indian Ocean to 1800: Reviewing Relations in Historical Perspective*, International Journal of African Historical Studies 35, no. 2-3 2002 σελ.385–425

⁶¹ Edward A. Alpers, *Muqdisho in the Nineteenth Century: A Regional Perspective*, Journal of African History 24, no. 4 2009 σελ.441–459.

κυριαρχία της στις νότιες σομαλικές ακτές και ανέπτυξε εκτεταμένα αραβικά εμπορικά δίκτυα και διοικητικές δομές.

Οι σομαλικές κοινωνίες διέθεταν σύνθετες μορφές πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης, οι οποίες δεν στηρίζονταν σε συγκεντρωτικά κρατικά μορφώματα, αλλά σε ένα σύστημα φυλετικών και συγγενικών δεσμών. Η κοινωνική δομή βασιζόταν σε φατρίες και πατρίες, οι οποίες λειτουργούσαν ως βασικές μονάδες πολιτικής νομιμοποίησης, ρύθμισης συγκρούσεων και κατανομής πόρων⁶². Η εξουσία δεν ασκούνταν ιεραρχικά, αλλά μέσω διαπραγμάτευσης και συναίνεσης μεταξύ γερόντων, θρησκευτικών ηγετών και τοπικών αρχηγών. Κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνοχής κατείχαν οι θρησκευτικοί θεσμοί και οι ισλαμικές αδελφότητες, οι οποίες λειτουργούσαν όχι μόνο ως φορείς θρησκευτικής διδασκαλίας αλλά και ως δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης και πολιτικής επιρροής. Η νομιμοποίηση της εξουσίας αντλούνταν σε μεγάλο βαθμό από τη συμμόρφωση με το ισλαμικό δίκαιο ή αλλιώς *sharia* και τις τοπικές εθμικές πρακτικές γνωστές και ως *xeer*, οι οποίες ρύθμιζαν ζητήματα γης, αποζημιώσεων και συλλογικής ευθύνης⁶³. Η απουσία συγκεντρωτικού κράτους δεν συνεπαγόταν πολιτική αστάθεια, αντιθέτως, το σύστημα αυτό παρείχε στους τοπικούς πληθυσμούς υψηλό βαθμό αυτονομίας και ευελιξίας.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η υποχώρηση της αραβικής επιρροής και το εμφανές κενό εξουσίας στην περιοχή προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των λοιπών ευρωπαϊκών δυνάμεων που συμμετείχαν στον λεγόμενο διαμελισμό της Αφρικής. Παράλληλα το 1872 ο σουλτάνος της Ζανζιβάρης έκανε πιο έντονη την παρουσία του γύρω από το Κισμάγιο, επιχειρώντας να ενισχύσει την κυριαρχία του, ενόψει της αυξανόμενης ευρωπαϊκής διείσδυσης. Ωστόσο το 1875 οι Αιγύπτιοι, στο πλαίσιο της ιμπεριαλιστικής πολιτικής του χαλίφη Ισμαήλ, κατέλαβαν προσωρινά την περιοχή, προτού εκδιωχθούν από την Αγγλία, η οποία επανέφερε τις ακτές υπό τον έλεγχο της Ζανζιβάρης. Στη δεκαετία του 1880 ο σουλτάνος εξακολουθούσε να κατέχει ονομαστικά τον έλεγχο μιας εκτεταμένης ζώνης που περιλάμβανε τη Λαμού, το Μογκαντίσου, τη Μομπάσα, το Κισμάγιο και τη Μπράβα⁶⁴.

Η ιταλική εμπλοκή στη νότια Σομαλία ξεκινά ουσιαστικά το 1884, όταν ο Υπουργός Εξωτερικών Πασκουάλε Ματσίνι εξουσιοδότησε τον Αντόνιο Τσέκι να πραγματοποιήσει «εμπιστευτική αποστολή πληροφοριών και έρευνας», με πιθανή προοπτική την εδραίωση ιταλικού προτεκτοράτου. Ωστόσο κατά την άφιξη του Τσέκι, οι δύο αυτές δυνάμεις βρίσκονταν εν μέσω διπλωματικών εντάσεων γύρω από την επιρροή επί του σουλτάνου της Ζανζιβάρης, Σαΐντ Μπαργκάς (Sayyid Barghash bin Said Al-Busaid). Η Γερμανία, έχοντας ήδη εγκαθιδρύσει ισχυρή παρουσία στην Τανγκανίκα μέσω της Γερμανικής Εταιρίας Ανατολικής Αφρικής, επιδίωκε επέκταση προς τον βορρά, ενώ οι Άγγλοι είχαν ως στόχο την άμεση επιβολή προτεκτοράτου στη Ζανζιβάρη. Η Ρώμη, που δεν είχε ακόμα προξενική παρουσία στις ακτές του

---

⁶² I. M. Lewis, *The Somali Lineage System and the Total Genealogy*, Journal of African History, Vol. 1, No. 1 1960, σελ.1–29

⁶³ I. M. Lewis 1960 ό.π σελ.1-29

⁶⁴ Tullio Scovazzi, στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, ed. Elena Carpanelli & Tullio Scovazzi Torino: G. Giappichelli Editore, 2020, σελ. 3–73

Ινδικού, δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί αυτές τις δύο μεγάλες δυνάμεις⁶⁵. Παρά ταύτα, ο Τσέκι κατάφερε να συνάψει στις 28 Μαΐου 1885, εμπορική συμφωνία με τον σουλτάνο της Ζανζιβάρης, ο οποίος εμφανίστηκε αρκετά πρόθυμος να παραχωρήσει εδάφη στην Ιταλία. Η προθυμία του όμως εξουδετερώθηκε σύντομα από την αγγλογερμανική πίεση και την ασάφεια των συνόρων της κυριαρχίας του. Έτσι η αρχική προσφορά ανακλήθηκε.

Οι ιταλικές προσπάθειες ενισχύθηκαν με την άνοδο της επιρροής του επιχειρηματία Βιτσέντσο Φιλονάρντι, ο οποίος, με την υποστήριξη της Τράπεζας της Ρώμης, ίδρυσε την εταιρία Φιλονάρντι και διορίστηκε πρόξενος στην Ζανζιβάρη. Ο Φιλονάρντι θεώρησε ότι ο σουλτάνος, φοβούμενος την περαιτέρω γερμανική διείσδυση, θα υποστήριζε την ιταλική παρουσία. Ο Σάϊντ Μπαργκάς πράγματι πρότεινε εκ νέου την παραχώρηση του Κισμάγιο στην Ιταλία, όμως η επιφυλακτικότητα της Ρώμης ματαίωσε και αυτή την ευκαιρία. Η καθοριστική μεταστροφή σήμανε με τη σύναψη της αγγλο-ιταλικής συμφωνίας στις 3 Αυγούστου 1889, η οποία παρείχε στην Ιταλία τον έλεγχο των λιμανιών της Σομαλίας, με τη συγκατάθεση του σουλτάνου. Η παράκτια ζώνη γνωστή ως Μπεναντίρ ή αλλιώς η χώρα του εμπορίου, περιλάμβανε τα λιμάνια της Μέρκα, της Μπράβα και του Μογκαντίσιο. Οι Ιταλοί εδραιώθηκαν σε αυτή την περιοχή έως τα τέλη του αιώνα, επιθυμώντας τη διείσδυση προς το εσωτερικό της.

Τη επόμενη χρονιά, έπειτα συμφωνία ανάμεσα στην Αγγλία και τη Γερμανία, η Ζανζιβάρη έγινε βρετανικό προτεκτοράτο. Αυτό διευκόλυνε τα ιταλικά σχέδια για την περιοχή της Σομαλίας. Η Βρετανική Εταιρία Ανατολικής Αφρικής μετέφερε την περιοχή του Μπεναντίρ στην Ιταλία μέσω ενός είδους ενοικίασης. Το 1891 ο Ιταλός πρωθυπουργός Κρίστι υπέγραψε συμφωνίες με τον Βρετανό λόρδο Ντάφεριν για την οριοθέτηση των σφαιρών επιρροής στην Ανατολική Αφρική. Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, η περιοχή Μπεναντίρ μεταβιβάστηκε επίσημα στην Ιταλία. Η κυβέρνηση Τζιολίτι ανέθεσε τη διαχείριση του Μπεναντίρ στην εταιρία του Φιλονάρντι για τρία χρόνια με δυνατότητα ανανέωσης. Η εταιρία λάμβανε κρατική επιχορήγηση 300.000 λιρών και ήταν υπεύθυνη για διοίκηση, άμυνα, υποδομές και μισθοδοσία υπαλλήλων. Έπρεπε επίσης να δίνει στον σουλτάνο της Ζανζιβάρης ένα κανόνι κάθε χρόνο ως «ενοίκιο»⁶⁶. Παρά τις υποχρεώσεις αυτές, η εταιρία απέτυχε να αναπτύξει υποδομές, να βελτιώσει τη ζωή των ντόπιων ή να δημιουργήσει δικαστικό σύστημα. Η στρατιωτική κυριαρχία υπερίσχυσε έναντι ειρηνικής διείσδυσης. Αντίθετα η βία ήταν η κύρια μέθοδος επιβολής τάξης. Οι Ιταλοί δολοφόνησαν πολλούς ντόπιους, για να επιβάλλουν την εξουσία τους, ενώ η αντίσταση από φυλές όπως οι Ουαντάν (Udan) ήταν έντονη.

Το 1893 η Ιταλία επεκτάθηκε στην περιοχή Όμπια και Μιτζουρτίνι. Η εταιρία παρέμενε οικονομικά αδύναμη και μη οργανωμένη, ενώ το τροπικό κλίμα και οι συνθήκες βίας εμπόδιζαν την ανάπτυξη της ενδοχώρας. Μετά το τέλος της πρώτης σύμβασης, η Ρώμη δημιούργησε τη Ανώνυμη Εμπορική Εταιρία του Μπεναντίρ το 1896. Η εταιρία αυτή είχε στόχο την εκμετάλλευση του βαμβακιού και τη δημιουργία υποδομών, αλλά και πάλι απέτυχε. Τα λιμάνια που διέθετε δεν ήταν επαρκή, τα οδικά δίκτυα ανύπαρκτα και η ιταλική επιρροή περιοριζόταν μόνο στις ακτές, ενώ ταυτόχρονα οι στρατιωτικές δαπάνες απορροφούσαν το μεγαλύτερο μέρος

---

⁶⁵ Angelo Del Boca, *Gli Italiani in Africa Orientale, dall'Unità alla Marcia su Roma*, Roma-Bari 1976, σελ. 234-235.

⁶⁶ Francesco Surdich, *Il colonialismo italiano, l'imperialismo straccione*, Il Calendario, 1996, σελ.17-18

του προϋπολογισμού της αποικίας. Η εταιρία απέτυχε να εξαλείψει τη δουλεία ή να οργανώσει τη δικαιοσύνη και την ασφάλεια. Οι ντόπιοι εξακολουθούσαν να ζουν σε συνθήκες χάους ενώ η κυβέρνηση της Ιταλίας δεν ασκούσε ουσιαστικό έλεγχο. Το 1904 η Ιταλία αποφάσισε να αναλάβει η ίδια τη διοίκηση του Μπεναντίρ. Έτσι κι έγινε. Αφού πλήρωσε 144.000 στερλίνες στη Ζανζιβάρη και στην Αγγλία, η περιοχή τέθηκε υπό τον έλεγχο της λίγους μήνες μετά⁶⁷.

Μετά την εισαγωγή άμεσης κρατικής διοίκησης το 1904, η ιταλική κυβέρνηση υιοθέτησε μια πιο συγκεντρωτική πολιτική στη Σομαλία, η οποία κορυφώθηκε με τη θέσπιση του νόμου του 1908⁶⁸, ανάμεσα σε Αιθιοπία και Ιταλία, προκειμένου να οριστούν τα σύνορα της Ρώμης στη Σομαλία. Ουσιαστικά ήταν μία γραμμή οριοθέτησης από το Ντόλο έως τον ποταμό Σεμπέλε. Στη συνέχεια έχουμε τη δημιουργία της αποικίας της Ιταλικής Σομαλίας, υπό έναν πολιτικό κυβερνήτη διορισμένο με βασιλικό διάταγμα και με εξουσία σε όλη την περιοχή⁶⁹. Η εφαρμογή του νόμου συνοδεύτηκε από τον διαχωρισμό της αποικίας σε οκτώ διοικητικές περιφέρειες⁷⁰. Αυτή η διαίρεση στόχευε στην ενίσχυση του ελέγχου σε επίπεδο τοπικών αρχών και διευκόλυνε την εποπτεία των πληθυσμών και των πόρων. Η πιο επιτυχημένη και συνεκτική φάση της αποικιακής διοίκησης συνδέεται με την παρουσία του Γερουσιαστή Μαρτίνο, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση το 1910 και παρέμεινε έως το 1916. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, πραγματοποιήθηκε συστηματική αναδιοργάνωση της αποικιακής μηχανής σε τρία επίπεδα, τις περιφέρειες, τις υπο-διοικήσεις και τις τοπικές μονάδες, ώστε να επιτευχθεί μεγαλύτερη διοικητική αποτελεσματικότητα⁷¹. Η αναδιάρθρωση συνοδεύτηκε από τη μεταφορά των σχέσεων με τα βόρεια σουλτανάτα από το ιταλικό προξενείο στο Άντεν στην κεντρική διοίκηση στη Μογκαντίσου, γεγονός που έφερε για πρώτη φορά τις περιοχές Όμπια και Μιρτζούντινι σε οργανική σχέση με το νότιο τμήμα της αποικίας⁷². Παράλληλα, η διοίκηση επιδίωξε να ενσωματώσει τοπικούς αρχηγούς και ελίτ, τους οποίους ανταμείβει με μισθούς ως τοπικούς αρχηγούς ή παραδοσιακούς αρχηγούς φυλών⁷³, ώστε να εξασφαλίζεται η πίστη και η

⁶⁷ Alberto Aquarone, *Dopo Adua: politica e amministrazione coloniale*, Ρώμη 1989, σελ.70

⁶⁸ Scovazzi ό.π σελ.3-73

⁶⁹ Scovazzi ό.π σελ.3-73

⁷⁰ Scovazzi ό.π σελ.3-73

⁷¹ Οι ανώτατες διοικητικές περιφέρειες ήταν υπεύθυνες για ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες, μέσα στις οποίες συγκεντρώνονταν πολλαπλές υπο-διοικήσεις και τοπικές μονάδες. Κάθε περιφέρεια διοικούνταν από έναν διοικητή, ο οποίος είχε αρμοδιότητες τόσο στρατιωτικές όσο και πολιτικές, επιβλέποντας την εφαρμογή της ιταλικής νομοθεσίας, τη συλλογή φόρων και την ανάπτυξη υποδομών. Η ύπαρξη τους επέτρεπε την συγκεντρωμένη εποπτεία και την κατευθυνόμενη διαχείριση των αποικιακών περιοχών.

Στο ενδιάμεσο επίπεδο βρίσκονταν οι υπο-διοικήσεις εντός των περιφερειών. Κάθε μία περιλάμβανε μικρότερες εδαφικές ενότητες, όπως πόλεις, χωριά και αγροτικές περιοχές, και διοικούνταν από έναν τοπικό εκπρόσωπο της αποικιακής εξουσίας. Οι αρμοδιότητες του περιλάμβαναν την επιβολή διαταγμάτων, την επίβλεψη της δημόσιας τάξης, τη συλλογή φόρων και τη διαχείριση των σχέσεων με τους ντόπιους ηγέτες, διασφαλίζοντας έτσι την ενεργό παρουσία της ιταλικής διοίκησης σε τοπικό επίπεδο. Στο κατώτερο επίπεδο βρίσκονταν οι τοπικές διοικητικές μονάδες μικρότερης κλίμακας και διοικούνταν από έναν υπεύθυνο για την καθημερινή εφαρμογή των αποικιακών πολιτικών και την άμεση επαφή με τις τοπικές κοινότητες. Οι τοπικές αυτές μονάδες διασφάλιζαν την πρακτική εφαρμογή των νόμων, την εποπτεία της εργασίας, την επίλυση μικροδιοικητικών ζητημάτων και τη διαχείριση τοπικών αντιστάσεων, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου η παρουσία των Ιταλών ήταν περιορισμένη.

Stefano Bellucci στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, ed. Elena Carpanelli & Tullio Scovazzi Torino: G. Giappichelli Editore, 2020, σελ.123-152

⁷² Bellucci ό.π σελ.123-152

⁷³ Η αποικιακή διοίκηση χρησιμοποιούσε τοπικούς αρχηγούς ως ενδιάμεσους. Οι αμειβόμενοι τοπικοί αρχηγοί λειτουργούσαν ως συνδετικοί κρίκοι ανάμεσα στους Ιταλούς και τις κοινότητες, έχοντας αρμοδιότητες συλλογής

σταθερότητα της αποικίας. Η πολιτική αυτή, που εγκαινιάστηκε ήδη από τις πρώτες αποικιακές προσπάθειες, αποτέλεσε βασικό μηχανισμό πολιτικής διείσδυσης, καθώς η αποικιακή εξουσία βασίστηκε σε συμμαχίες με πρόσωπα που διέθεταν τοπική νομιμότητα και δυνατότητα επιρροής στους πληθυσμούς.

Οι οικονομικοί πόροι της αποικίας παρέμειναν περιορισμένοι και συνέχισαν να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το εμπόριο των παράκτιων περιοχών. Η αδυναμία οικονομικής ανάπτυξης στο εσωτερικό της χώρας συνδεόταν και με το περιορισμένο εύρος στρατολόγησης γηγενών δυνάμεων. Παράλληλα, η οικονομία δεν επεκτάθηκε στο εσωτερικό λόγω ανταρτικών κινήματων και στρατιωτικής ανασφάλειας, που ανάγκαζαν την αποικιακή διοίκηση να επενδύει πόρους περισσότερο στην επιβολή τάξης παρά στην ανάπτυξη⁷⁴. Οι αντιστάσεις των τοπικών πληθυσμών δεν περιορίστηκαν σε στρατιωτικές συγκρούσεις, αλλά εντάσσονταν σε ευρύτερη αρνητική στάση απέναντι στην αποικιακή εξουσία. Η επιθετική οικοδόμηση αποικιακών δομών και η έλλειψη ενσωμάτωσης των παραδοσιακών πολιτικών και κοινωνικών φορέων, συνέβαλαν στο να θεωρούν οι Σομαλοί την ιταλική κυριαρχία ως ξένη επιβολή και όχι ως νόμιμη εξουσία. Αυτή η αρνητική στάση αποτυπώνεται στον τρόπο που οι τοπικές αντιστάσεις δεν ήταν μόνο ένοπλες, αλλά και πολιτικές σε περιεχόμενο⁷⁵.

Η αποικιακή διοίκηση επιχείρησε να αντιμετωπίσει τις εξεγέρσεις και τις συγκρούσεις μέσω ενός συνδυασμού στρατιωτικής ισχύος και διαπραγματεύσεων με τις τοπικές φυλές. Ήδη από τις πρώτες απόπειρες εγκατάστασης στα τέλη του 19ου αιώνα, οι ιταλικές αποστολές βρέθηκαν αντιμέτωπες με ένοπλη αντίσταση.

Από την οπτική των τοπικών κοινωνιών, οι συγκρούσεις αυτές αποτελούσαν απάντηση σε μια ευρύτερη διαδικασία βίαιης ανατροπής των κοινωνικών και πολιτικών ισορροπιών. Η ίδρυση στρατιωτικών φυλακίων, η επιβολή φόρων και η αμφισβήτηση της τοπικής κυριότητας γης εκλήφθηκαν ως άμεση απειλή για την αυτονομία των φυλών και για τους παραδοσιακούς μηχανισμούς ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων⁷⁶. Οι συγκρούσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, απέκτησαν έτσι ιδιαίτερη συμβολική σημασία, καθώς ανέδειξαν τη σύγκρουση μεταξύ δύο διαφορετικών αντιλήψεων εξουσίας, αφενός της αποικιακής διοίκησης, που επιδίωκε την επιβολή εδαφικής κυριαρχίας και αφετέρου των σομαλικών κοινοτήτων, οι οποίες αντιλαμβάνονταν την εξουσία ως αποτέλεσμα κοινωνικής νομιμοποίησης και θρησκευτικής εγκυρότητας⁷⁷. Σε αυτό το πλαίσιο, η βία αποτέλεσε την ύστατη απάντηση σε μια διαδικασία που γινόταν αντιληπτή ως απειλή για την ίδια την κοινωνική τάξη. Η ιταλική απάντηση στις πρώιμες αυτές αντιστάσεις υπήρξε κυρίως στρατιωτική. Πραγματοποιήθηκαν τιμωρητικές

φόρων, επίβλεψης της εργασίας και εφαρμογής διαταγμάτων. Παράλληλα, οι παραδοσιακοί αρχηγοί των φυλών συνέβαλλαν στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και στην επικοινωνία ανάμεσα στις υπο-διοικήσεις και τις τοπικές μονάδες, χωρίς απαραίτητα μισθό, αλλά με αναγνώριση της αποικιακής εξουσίας και κύρος στις κοινότητες τους. Federico Battered στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, Torino: G. Giappichelli Editore, 2020, σελ.97-122

⁷⁴ Scovazzi ό.π σελ.3-73

⁷⁵ E. R. Turton, *Somali Resistance to Colonial Rule and the Development of Somali Political Activity in Kenya, 1893–1960*, *The Journal of African History*, Vol. 13, No. 1 1972, σελ.119–143

⁷⁶ Lee V. Cassanelli, *Social Construction on the Somali Frontier*, *Journal of African History*, Vol. 26, No. 2 1985, σελ.177–200.

⁷⁷ Cassanelli, ό.π σελ.177-200

εκστρατείες, οι οποίες περιλάμβαναν την καταστροφή οικισμών και την επιβολή βίαιων μέτρων με στόχο την αποτροπή περαιτέρω εξεγέρσεων. Παρά ταύτα, οι ενέργειες αυτές δεν οδήγησαν σε ουσιαστική εδραίωση της αποικιακής κυριαρχίας. Η ιταλική παρουσία παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό περιορισμένη στις παράκτιες ζώνες, ενώ το εσωτερικό της χώρας συνέχισε να διαφεύγει από τον άμεσο έλεγχο της αποικιακής διοίκησης.

Η περίφημη εξέγερση των Μπιμάλ (Bimaal) υπογράμμισε τα όρια της αποικιακής κυριαρχίας⁷⁸, καθώς εντάσσεται στο πλαίσιο των κοινωνικοοικονομικών μεταβολών που επέφερε η αποικιακή διοίκηση. Οι Μπιμάλ, εγκατεστημένοι σε μια από τις πλέον εύφορες περιοχές της νότιας Σομαλίας, βρέθηκαν αντιμέτωποι με την απώλεια ελέγχου επί της γης, την επιβολή φορολογικών επιβαρύνσεων και την υπονόμευση των παραδοσιακών μηχανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης. Από την πλευρά των ίδιων των κοινοτήτων, η αποικιακή πολιτική εκλαμβάνονταν ως διαδικασία απαλλοτρίωσης και περιθωριοποίησης, η οποία απειλούσε την οικονομική επιβίωση αλλά και την κοινωνική συνοχή. Η ένοπλη αντίσταση αποτέλεσε, συνεπώς, μορφή συλλογικής αυτοάμυνας και προσπάθεια διατήρησης της κοινωνικής και πολιτικής αυτονομίας, παρά απλή έκφραση φυλετικής βίας⁷⁹. Το γεγονός ότι η εξέγερση διήρκεσε επί μακρόν υπογραμμίζει τη βαθιά ριζωμένη αντίθεση των Μπιμάλ απέναντι στο αποικιακό καθεστώς.

Το κίνημα των Δερβίσιων αποτέλεσε τη σημαντικότερη και μακροβιότερη μορφή οργανωμένης αντίστασης των Σομαλών απέναντι στην ευρωπαϊκή αποικιακή διείσδυση κατά το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα⁸⁰. Αξίζει να αναφέρουμε ότι προέκυψε ως κλιμάκωση των ήδη υπάρχουσών μορφών αντίστασης απέναντι στην αποικιακή διείσδυση. Οι πρώιμες τοπικές εξεγέρσεις, ανέδειξαν τα όρια της αποικιακής κυριαρχίας και κατέδειξαν την ύπαρξη ενός ευρύτερου κοινωνικού υποστρώματος δυσαρέσκειας. Υπό την ηγεσία του Σαΐντ Μοχάμετ Αμπντούλα Χασάν (Sayyid Mohammed Abdullah Hassan), το κίνημα διαμορφώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1890 ως ένα θρησκευτικο-πολιτικό εγχείρημα, το οποίο υπερέβαινε τα στενά όρια της φυλετικής οργάνωσης και επιδίωκε τη συγκρότηση μιας εναλλακτικής μορφής εξουσίας βασισμένης στη θρησκευτική νομιμοποίηση και στην απόρριψη της ξένης κυριαρχίας. Σε αντίθεση με τις πρώιμες τοπικές εξεγέρσεις, οι οποίες συχνά περιορίζονταν σε συγκεκριμένες φυλές ή γεωγραφικές περιοχές, το κίνημα των Δερβίσιων επιδίωξε συνειδητά την υπέρβαση των φυλετικών διαιρέσεων, αντλώντας τη νομιμοποίησή του από το Ισλάμ εναντίον των αποικιακών δυνάμεων⁸¹.

Η θρησκευτική διάσταση του κινήματος υπήρξε καθοριστική. Ο ηγέτης του κινήματος έχοντας σπουδάσει ισλαμικές επιστήμες και επηρεασμένος από ανανεωτικά ρεύματα του σουνιτικού Ισλάμ, παρουσίασε την αποικιακή παρουσία όχι απλώς ως πολιτική απειλή, αλλά ως ηθική και θρησκευτική πρόκληση για την ισλαμική κοινωνία της Σομαλίας. Με αυτόν τον τρόπο, η αντίσταση απέκτησε χαρακτήρα καθολικό, επιτρέποντας τη συσπείρωση διαφορετικών φυλών γύρω από ένα κοινό ιδεολογικό πλαίσιο, παρά τις παραδοσιακές εσωτερικές αντιπαλότητες. Η

---

⁷⁸ Scovazzi ό.π σελ.3-73

⁷⁹ Lee V. Cassanelli, *The Bimaal Rebellion against Italian Colonial Rule in Somalia*, 1896–1920 *Journal of African History*, Vol. 24, No. 1 1983, σελ.55–76.

⁸⁰ Hussein M. Adam, *Somali Resistance to Colonial Rule and the Dervish Movement*, *Journal of African History*, Vol. 16, No. 3 1975, σελ.419–437.

⁸¹ Turton, ό.π σελ.119–143

θρησκευτική ρητορική λειτουργούσε έτσι ως μηχανισμός πολιτικής ενοποίησης και ως εργαλείο αμφισβήτησης τόσο της αποικιακής εξουσίας όσο και των τοπικών αρχηγών που συνεργάζονταν με αυτήν⁸². Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι το κίνημα των Δερβίσιων δεν στράφηκε αποκλειστικά κατά των ευρωπαϊκών δυνάμεων, αλλά και κατά των Σομαλών που θεωρούνταν συνεργάτες της αποικιακής διοίκησης. Όλες οι μορφές τοπικής εξουσίας που εντάχθηκαν στο αποικιακό σύστημα αντιμετωπίστηκαν ως απονομιμοποιημένες, γεγονός που ενίσχυσε την εσωτερική κοινωνική πόλωση. Με αυτόν τον τρόπο, το κίνημα δεν αποτέλεσε απλώς μια εξωτερική αντι-αποικιακή αντίσταση, αλλά και μια εσωτερική κοινωνική σύγκρουση γύρω από το ζήτημα της πολιτικής νομιμότητας και της εκπροσώπησης των τοπικών κοινωνιών⁸³. Οι επαφές, άμεσες ή έμμεσες, μεταξύ των διαφορετικών εστιών αντίστασης ενίσχυσαν την αίσθηση ότι η αποικιακή κυριαρχία αποτελούσε κοινό πρόβλημα για το σύνολο των Σομαλών και όχι απλώς ζήτημα επιμέρους φυλών ή περιοχών.

Η επαναστατική δράση των τοπικών κοινοτήτων περιλάμβανε τόσο στρατιωτικές ενέργειες όσο και προσπάθειες απομόνωσης των ιταλικών θέσεων, με συμμετοχή πολλών φυλών και θρησκευτικών ηγετών. Παρότι οι Ιταλοί ενίσχυσαν την παρουσία τους με νέα φυλάκια στην ενδοχώρα, η αποικιακή οικονομία παρέμεινε, όπως είδαμε, σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από το εμπόριο, με τους πόρους της να αναλώνονται για την καταστολή αντιστάσεων και όχι για επενδύσεις. Η ανάγκη διαρκούς στρατιωτικής παρουσίας και καταστολής των εξεγέρσεων απορρόφησε μεγάλο μέρος των περιορισμένων πόρων της αποικίας. Η στρατιωτικοποίηση της ιταλικής παρουσίας στη Σομαλία συνέβαλε στη διατήρηση ενός καθεστώτος εύθραυστης κυριαρχίας, όπου η διοικητική και οικονομική ανάπτυξη παρέμενε δευτερεύουσα έναντι της επιβολής της τάξης.

Η πολιτισμική πολιτική της Ιταλίας στη Σομαλία, κατά την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα έως την άνοδο του φασισμού, δεν συγκρότησε ένα συνεκτικό ή εκτεταμένο πρόγραμμα πολιτισμικής αφομοίωσης αντίστοιχο με άλλες αποικιακές αυτοκρατορίες. Αντιθέτως, χαρακτηρίστηκε από αποσπασματικότητα, περιορισμένη θεσμική οργάνωση και σαφή εξάρτηση από τις γενικότερες διοικητικές και στρατιωτικές προτεραιότητες της αποικιακής εξουσίας. Στην πρόωμη φάση της ιταλικής παρουσίας, όταν η διοίκηση της παράκτιας ζώνης του Μπεναντίρ είχε ανατεθεί σε ιδιωτικές εταιρίες, η πολιτισμική πολιτική υπαγορευόταν πρωτίστως από οικονομικά και πρακτικά κριτήρια, με αποτέλεσμα να μην επιδειωχθεί η ίδρυση εκτεταμένων εκπαιδευτικών δομών για τον γηγενή πληθυσμό. Η ιταλική παρουσία περιορίστηκε κυρίως στην εγκαθίδρυση στοιχειωδών διοικητικών και εμπορικών μηχανισμών στις παράκτιες πόλεις, χωρίς συστηματική προσπάθεια πολιτισμικής ενσωμάτωσης των Σομαλών.

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα περιορίστηκε κυρίως στη δημιουργία στοιχειωδών σχολείων στις μεγάλες παράκτιες πόλεις, όπως το Μογκαντίσου και η Μέρκα, με στόχο την εκπαίδευση μικρού αριθμού γηγενών που θα μπορούσαν να στελεχώσουν κατώτερες διοικητικές θέσεις ή να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές μεταξύ της αποικιακής εξουσίας και των τοπικών πληθυσμών. Οι αποφάσεις για τη λειτουργία αυτών των σχολείων εγκρίνονταν από την κεντρική

---

⁸² Turton, ό.π σελ.119–143

⁸³ Turton, ό.π σελ.119–143

αποικιακή διοίκηση και τελούσαν υπό την εποπτεία του κυβερνήτη, ο οποίος ενεργούσε βάσει οδηγιών της ιταλικής κυβέρνησης και όχι αυτόνομα.

Η ιταλική παρουσία στη Σομαλία χαρακτηρίστηκε από δισταγμό, έλλειψη σχεδιασμού και περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες. Η Ρώμη προσπάθησε αρχικά να αποφύγει την άμεση διοίκηση της αποικίας αναθέτοντας τη διαχείρισή της σε ιδιωτικές εταιρίες, όμως το πείραμα αυτό απέτυχε, καθώς δεν διέθεταν ούτε τα απαραίτητα κεφάλαια, ούτε την εμπειρία, για να οργανώσουν αποτελεσματικά την περιοχή. Ταυτόχρονα, η Ιταλία ήταν ήδη επιβαρυνόμενη από τις στρατιωτικές και οικονομικές υποχρεώσεις της στην Ερυθραία και από την ήττα της στη Μάχη της Αντουά, όπως θα δούμε παρακάτω. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Σομαλία αντιμετωπίστηκε περισσότερο ως μια δευτερεύουσα αποικιακή κτήση, όπου η ιταλική πολιτική παρέμεινε αποσπασματική και συχνά αδιάφορη για την πραγματική ανάπτυξη της περιοχής. Η έλλειψη πόρων, εμπειρίας και σταθερής πολιτικής οδήγησε τελικά σε ένα αποικιακό εγχείρημα περιορισμένων αποτελεσμάτων, που συνέβαλε ελάχιστα στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του σομαλικού πληθυσμού.

2.3 Σύγκρισή της ιταλικής αποικιακής πολιτικής ανάμεσα σε Ερυθραία και Σομαλία.

Παρά τις κοινές γεωγραφικές αναφορές στην ανατολική Αφρική, η Ιταλία αντιμετώπισε την Ερυθραία και τη Σομαλία με στρατηγικές και προσεγγίσεις που διαφοροποιούνταν σημαντικά, αντανακλώντας τις ειδικές συνθήκες, τις κοινωνικές δομές και τις πολιτικές δυνατότητες κάθε περιοχής. Στην Ερυθραία η ιταλική παρουσία εδραιώθηκε μέσω στρατηγικών αγορών και κατακτήσεων λιμανιών. Η κατάκτηση αυτή ήταν κυρίως εμπορική και στρατηγική, με τους Ιταλούς να επενδύουν στη δημιουργία λιμανιών, σιδηροδρομικού δικτύου, υποδομών και αγροτικής παραγωγής, με στόχο τη σταδιακή ανάπτυξη της αποικίας και την εδραίωση της οικονομικής παρουσίας τους. Η στρατιωτική παρουσία ήταν συγκεντρωμένη στα λιμάνια, με φρουρές να διασφαλίζουν τους εμπορικούς δρόμους και τις στρατηγικές θέσεις. Οι κοινωνικές αντιστάσεις ήταν περιορισμένες, δεδομένου ότι η Ερυθραία δεν διέθετε ισχυρές φυλετικές δομές αντίστασης στον ιταλικό έλεγχο. Παράλληλα η εκπαίδευση και η πολιτισμική επιρροή οργανώθηκαν κυρίως μέσω σχολείων για αγόρια και κορίτσια υπό ιεραποστολική εποπτεία, με στόχο τη δημιουργία μιας μικρής μεσαίας τάξης που θα μπορούσε να υποστηρίξει την αποικιακή διοίκηση. Η αστικοποίηση και η αρχιτεκτονική αναβάθμιση, ιδίως στην Ασμάρα, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού διοικητικού κέντρου και ενίσχυσαν την εικόνα της ιταλικής κυριαρχίας, με έργα που στόχευαν στη μεταμόρφωση της πόλης σε σύγχρονο αστικό κέντρο.

Αντίθετα η ιταλική πολιτική στη Σομαλία αντιμετώπισε ένα πολύ πιο σύνθετο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Η Σομαλία χαρακτηριζόταν από ισχυρά φυλετικά δίκτυα και θρησκευτικές αδελφότητες που ελέγχονταν μέσω διαπραγμάτευσης και συναίνεσης, χωρίς συγκεντρωμένο κράτος. Η ιταλική παρουσία, η οποία ξεκίνησε ουσιαστικά το 1884 στηριζόταν σε έναν συνδυασμό στρατιωτικής ισχύος και συνεργασιών με τοπικούς ηγέτες. Παρά τις προσπάθειες, η

εξουσία των Ιταλών περιοριζόταν κυρίως στις παράκτιες ζώνες, ενώ το εσωτερικό αντιστεκόταν έντονα μέσω εξεγέρσεων (όπως το κίνημα των Δερβίσιων). Η αντίσταση στη Σομαλία ήταν τόσο στρατιωτική όσο και πολιτική, στηρίζοντας τη διατήρηση κοινωνικής αυτονομίας και θρησκευτικής νομιμότητας. Το γεγονός αυτό καθιστούσε την ιταλική κυριαρχία εύθραυστη και περιορισμένη. Στον οικονομικό τομέα η Σομαλία παρουσίαζε περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης και οι προσπάθειες εκμετάλλευσης επικεντρώνονταν στη συλλογή δασμών από τα λιμάνια και την περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα, χωρίς ουσιαστική διείσδυση στην ενδοχώρα, όπου οι φυλετικές αντιστάσεις και η ασταθής ασφάλεια περιόριζαν κάθε επενδυτική δράση. Αντίθετα, στην Ερυθραία η Ιταλία επιδίωξε την ανάπτυξη αγροτικής παραγωγής, ορυκτών και υποδομών, προσπαθώντας να δημιουργήσει ένα σταθερό οικονομικό και διοικητικό περιβάλλον, παρά τις δυσκολίες στην υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων και την περιορισμένη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στην παραγωγική διαδικασία.

Στην Ερυθραία η Ιταλία πέτυχε συγκεντρωμένη οικονομική, στρατιωτική και πολιτισμική παρουσία, με περιορισμένες κοινωνικές αντιστάσεις, αξιοποιώντας υποδομές, εμπορικά δίκτυα και την αστικοποίηση. Στη Σομαλία η αποικιακή κυριαρχία ήταν εύθραυστη, περιοριζόταν στην παράκτια ζώνη, ενώ οι στρατιωτικές και κοινωνικές προκλήσεις καθιστούσαν την επέκταση δύσκολη και τον έλεγχο ασταθή. Η ανάλυση αυτή παρουσιάζει τη σημασία του κοινωνικού, πολιτικού και γεωγραφικού πλαισίου στην επιτυχία ή αποτυχία της αποικιακής πολιτικής. Η Ιταλία, παρά τις τεχνοκρατικές και στρατηγικές καινοτομίες, συνάντησε διαφορετικά επίπεδα αντίστασης και περιορισμένη αποτελεσματικότητα στη Σομαλία, ενώ στην Ερυθραία κατάφερε να εδραιώσει τη δύναμή της, να εκμεταλλευτεί τους πόρους και να δημιουργήσει μια πιο μόνιμη αποικιακή δομή, που συνδύαζε στρατιωτική παρουσία, οικονομική δραστηριότητα και πολιτισμική επιρροή.

2.4 Ο Α΄ Ιταλο-Αιθιοπικός Πόλεμος (1895-1896) και η Συντριβή στην Άντουα

Η Ιταλία όπως προαναφέραμε, τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα έκανε τα πρώτα της βήματα στην αποικιοκρατική της εκστρατεία με την κατάληψη των περιοχών της Ερυθραίας και της Σομαλίας. Η περιοχή της Ανατολικής Αφρικής έγινε κεντρικός στόχος για της βλέψεις της ιταλικής αποικιοκρατικής δύναμης, με αποτέλεσμα η Ρώμη σύντομα να στρέψει το ενδιαφέρον τους προς την Αιθιοπία. Με αυτόν τον τρόπο θα υπήρχε μία ενοποίηση στις ιταλικές αποικίες με αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας ενιαίας αποικιακής ζώνης, ενώ ταυτόχρονα θα ενισχύονταν σημαντικά ο ιταλικός έλεγχος την Ερυθρά θάλασσα. Βέβαια η ύπαρξη της Αιθιοπίας ως ανεξάρτητου, κυρίαρχου αφρικανικού κράτους αποτελούσε εμπόδιο στη σταθεροποίηση της ιταλικής παρουσίας στην Ανατολική Αφρική, αλλά και ιδεολογική πρόκληση για το ευρωπαϊκό αποικιοκρατικό σύστημα.

Η Αιθιοπία γνωστή ιστορικά και ως αυτοκρατορία της Αβησσυνίας, αποτελεί μία από τις αρχαιότερες πολιτικές οντότητες της αφρικανικής ηπείρου, με συνεχή κρατική υπόσταση. Στα

τέλη του 19ου αιώνα, σε μία περίοδο, έντονης αποικιοκρατικής δραστηριότητας, των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην Αφρική, η Αιθιοπία αναδείχθηκε, ως η μοναδική ανεξάρτητη χώρα στο ανατολικό κομμάτι της ηπείρου. Με αυτόν τον τρόπο, κατάφερε να διατηρήσει την κυριαρχία της απέναντι σε εξωτερικές πιέσεις⁸⁴. Η αυτοκρατορική δομή, οι θρησκευτικοί θεσμοί αλλά και η στρατιωτική παράδοση των ηγεμονιών, συνέθεσαν έναν πολιτικά και πολιτισμικά σύνθετο και συνεκτικό οργανισμό. Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της αιθιοπικής ταυτότητας και ισχύος διαδραμάτισε ο αυτοκράτορας Μενελίκ ο Β΄, ο οποίος ανήλθε στο θρόνο το 1889. Ο ίδιος υπήρξε ιδιαίτερα ικανός στην εσωτερική ενοποίηση της αυτοκρατορίας, εφαρμόζοντας τεχνικές, οι οποίες αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας και την ενσωμάτωση των περιφερειακών αρχόντων στο αυτοκρατορικό πλαίσιο.

Παράλληλα καταβλήθηκαν προσπάθειες από τον αυτοκράτορα, με σκοπό τον εκσυγχρονισμό του κρατικού μηχανισμού, μέσω της ενσωμάτωσης τεχνολογικών καινοτομιών, της ανάπτυξης βασικών υποδομών καθώς και της αναδιοργάνωσης του στρατιωτικού τομέα, με την αξιοποίηση του ευρωπαϊκού εξοπλισμού. Η εξωτερική πολιτική του Μενελίκ χαρακτηριζόταν από έναν ιδιαίτερο ρεαλισμό, καθώς επιδίωξε σχέσεις με διάφορες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Στράφηκε κυρίως προς τη Γαλλία και ίδιος διεκδίκησε την επέκταση των αιθιοπικών συνόρων προς τις περιοχές της ανατολικής αλλά και της νοτιοανατολικής Αιθιοπίας, καθιστώντας σαφές με αυτόν τον τρόπο, πως η χώρα αποτελούσε έναν ενεργό παράγοντα της περιοχής.

Από την άλλη πλευρά, η αγορά του λιμανιού της Ασάμπ το 1869 και η κατάληψη της Μασάουα το 1885 αποτέλεσαν τα πρώτα βήματα της ιταλικής παρουσίας στην περιοχή. Από αυτά τα σημεία συγκροτήθηκε σταδιακά η αποικία της Ερυθραίας, η οποία, όπως αναφέραμε και παραπάνω, λειτούργησε ως στρατιωτικό και διοικητικό προγεφύρωμα για περαιτέρω επέκταση προς το εσωτερικό. Ήδη από τη δεκαετία του 1880, η ιταλική παρουσία άρχισε να προκαλεί τριβές με την Αιθιοπία, η οποία θεωρούσε τις κινήσεις αυτές απειλή για την εδαφική της ακεραιότητα. Η ένταση κορυφώθηκε το 1887⁸⁵ με τη σύγκρουση στο Ντογκάλι, όπου οι αιθιοπικές δυνάμεις νίκησαν το ιταλικό στρατιωτικό απόσπασμα. Το γεγονός αυτό είχε ιδιαίτερη σημασία για την ιταλική κοινή γνώμη, καθώς ερμηνεύθηκε ως εθνική ταπείνωση και ενίσχυσε την αντίληψη ότι η Αιθιοπία αποτελούσε εμπόδιο που έπρεπε να εξουδετερωθεί στρατιωτικά. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η ιταλική πολιτική απέναντι στην Αιθιοπία απέκτησε σαφώς πιο επιθετικό χαρακτήρα.

Αφού κατέλαβε την εξουσία ο Μενελίκ ο Β΄, επιδίωξε τη συγκρότηση ενός ισχυρού και συγκεντρωτικού κράτους, ικανού να αντιμετωπίσει τις αποικιοκρατικές πιέσεις. Παράλληλα, υιοθέτησε μια ρεαλιστική διπλωματική στρατηγική, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει οπλισμό και διεθνή στήριξη μέσω ισορροπιών ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Στο ίδιο έτος υπογράφηκε η Συνθήκη του Ουτσαλέ μεταξύ Ιταλίας και Αιθιοπίας. Ενώ φαινομενικά η συνθήκη προέβλεπε φιλικές σχέσεις, το Άρθρο 17 διατυπώθηκε με τρόπο που επέτρεψε στην ιταλική πλευρά να το ερμηνεύσει ως αναγνώριση ιταλικού προτεκτοράτου επί της Αιθιοπίας. Η ιταλική κυβέρνηση

---

⁸⁴ Theodore M. Vestal, Reflections on the Battle of Adwa and its Significance for Today στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing 2005 σελ. 21-33

⁸⁵ Paulos Milkias, The Battle of Adwa: The Historic Victory of Ethiopia over European Colonialism. στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing 2005 σελ.48

χρησιμοποίησε τη συνθήκη για να παρουσιάσει διεθνώς την Αιθιοπία ως εξαρτημένο κράτος, επιχειρώντας να εδραιώσει την αποικιακή της αξίωση χωρίς άμεση στρατιωτική σύγκρουση⁸⁶.

Η πολιτική αυτή συνάντησε την αποφασιστική αντίδραση του Μενελίκ Β'. Το 1893, ο αυτοκράτορας κατήγγειλε επίσημα τη Συνθήκη του Ουτσαλέ, απορρίπτοντας κάθε ερμηνεία που υπονόμει την αιθιοπική κυριαρχία. Η καταγγελία αυτή αποτέλεσε σημείο μη επιστροφής, καθώς έθεσε ευθέως υπό αμφισβήτηση την ιταλική αποικιοκρατική στρατηγική στην περιοχή. Την ίδια περίοδο, στην Ιταλία επικράτησε η πολιτική γραμμή της στρατιωτικής επιβολής. Ο πρωθυπουργός Κρίσπι, ένθερμος υποστηρικτής της αποικιοκρατικής επέκτασης, θεώρησε ότι μια αποφασιστική νίκη στην Αιθιοπία θα αποκαθιστούσε το διεθνές κύρος της Ιταλίας και θα εδραίωνε την αποικία της Ερυθραίας. Υπό την πολιτική του καθοδήγηση, η διπλωματική αντιπαράθεση μετατράπηκε σταδιακά σε στρατιωτική σύγκρουση.

Από το 1894 και έπειτα, οι ιταλικές δυνάμεις, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Ορέστε Μπαρατιέρι, προωθήθηκαν από την Ερυθραία προς το αιθιοπικό εσωτερικό⁸⁷. Παρά τις επιφυλάξεις του Μπαρατιέρι σχετικά με την αριθμητική υπεροχή και την ετοιμότητα του αιθιοπικού στρατού, η πολιτική ηγεσία της Ρώμης άσκησε έντονες πιέσεις για την επίτευξη μιας γρήγορης και αποφασιστικής νίκης. Οι αρχικές ιταλικές επιτυχίες ενίσχυσαν μια λανθασμένη αίσθηση υπεροχής και υποτίμησης του αντιπάλου. Την ίδια στιγμή, ο Μενελίκ Β' κινητοποίησε εκτεταμένες στρατιωτικές δυνάμεις, συγκεντρώνοντας δεκάδες χιλιάδες στρατιώτες από διαφορετικές περιοχές της αυτοκρατορίας. Η σύγκρουση έλαβε χαρακτήρα εθνικής άμυνας, με ευρεία συμμετοχή και ισχυρό ιδεολογικό υπόβαθρο. Η αιθιοπική στρατιωτική προετοιμασία, σε συνδυασμό με τη γνώση του εδάφους και την επαρκή προμήθεια οπλισμού, αντέστρεψε τις ιταλικές προσδοκίες περί εύκολης επικράτησης.

Τη νύχτα της 28ης Φεβρουαρίου προς την 1η Μαρτίου 1896, ο Ορέστε Μπαρατιέρι διέταξε τις ιταλικές δυνάμεις να εγκαταλείψουν το στρατόπεδό τους στο Σαουρία και να κινηθούν προς τις ορεινές θέσεις γύρω από την Άντουα⁸⁸. Το ιταλικό σχέδιο προέβλεπε νυχτερινή προέλαση και κατάληψη στρατηγικών υψωμάτων πριν την αυγή, ώστε να επιτευχθεί τακτικό πλεονέκτημα έναντι του αιθιοπικού στρατού. Για τον σκοπό αυτό, οι ιταλικές δυνάμεις χωρίστηκαν σε τέσσερις διακριτές φάλαγγες, υπό την ηγεσία των στρατηγών Τζουζέππε Ελλένα, Τζουζέππε Αριμόντι, Ματτέο Αλμπερτόνε και Βιττόριο Εμάνουελ Νταρμπομίντα. Ο Αλμπερτόνε ανέλαβε το αριστερό άκρο, ο Αριμόντι το κέντρο, ο Νταρμπομίντα το δεξί άκρο και ο στρατηγός Ελλένα ανέλαβε την εφεδρική φάλαγγα⁸⁹. Η διάταξη αυτή αν και θεωρητικά επέτρεπε ευελιξία, αποδείχθηκε ιδιαίτερα προβληματική στην πράξη. Η νυχτερινή πορεία πραγματοποιήθηκε σε άγνωστο και δύσβατο έδαφος, με ανεπαρκείς χάρτες και περιορισμένη επικοινωνία μεταξύ των φαλάγγων. Οι αιθιοπικές δυνάμεις, χάρη σε αποτελεσματική αντίχενυση και γνώση του εδάφους, εντόπισαν εγκαίρως την ιταλική προέλαση και αντιλήφθηκαν τον κατακερματισμό των εχθρικών μονάδων. Ο Μενελίκ Β' και οι ανώτατοι διοικητές του, μεταξύ των οποίων οι Ρας Αλούλα (Ras Alula), Ρας Μικαέλ (Ras Mikael) και Ρας Μακόννεμ (Ras Makonnen), οι οποίοι ήταν ήδη

---

⁸⁶ Vestal ό.π σελ. 21-33

⁸⁷ Vestal ό.π σελ. 21-33

⁸⁸ Mesfin Araya. Contemporary Ethiopia in the Context of the Battle of Adwa, 1896 στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing 2005 ό.π σελ. 239-242

⁸⁹ Milkias, ό.π σελ.52-53

πλήρως προετοιμασμένοι για μία σύγκρουση μεγάλης κλίμακας, αποφάσισαν να εκμεταλλευθούν την κατάσταση, επιτιθέμενοι πρώτα στις απομονωμένες ιταλικές φάλαγγες⁹⁰. Η μάχη εξελίχθηκε σε ορεινό και ιδιαίτερα δύσβατο έδαφος, γεγονός που επηρέασε καθοριστικά τόσο τη διάταξη όσο και τον συντονισμό των στρατευμάτων.

Οι ιταλικές και αιθιοπικές δυνάμεις διέφεραν σημαντικά τόσο ως προς το μέγεθος όσο και ως προς τη δομή και τον τρόπο συγκρότησής τους, γεγονός που αντικατοπτρίζει τις διαφορετικές στρατηγικές δυνατότητες και περιορισμούς κάθε πλευράς. Οι δυνάμεις της Ιταλίας που συμμετείχαν στη μάχη αριθμούσαν περίπου 17.000 έως 18.000 άνδρες. Από αυτούς, περίπου 10.000–11.000 ήταν Ευρωπαίοι Ιταλοί στρατιώτες⁹¹, ενώ οι υπόλοιποι 6.000–7.000 προέρχονταν από τα αποικιακά στρατεύματα των ασκάρι⁹², κυρίως στρατολογημένων από την Ερυθραία. Μάλιστα αξίζει να αναφερθεί ότι η ιταλική στρατιά διέθετε περιορισμένο πυροβολικό, γεγονός που δεν ευνοούσε ιδιαίτερα τη στρατιωτική επιχείρηση. Αντίθετως, ο αιθιοπικός στρατός υπό τον αυτοκράτορα Μενελίκ Β' διέθετε σαφώς μεγαλύτερη αριθμητική ισχύ. Οι σύγχρονες εκτιμήσεις τοποθετούν το μέγεθός του μεταξύ 80.000 και 100.000 ανδρών, προερχόμενων από τα στρατεύματα του αυτοκράτορα και των μεγάλων τοπικών αρχόντων⁹³. Αν και η αιθιοπική στρατιά δεν ήταν πλήρως τακτικοποιημένη με ευρωπαϊκά πρότυπα, διέθετε σημαντικό αριθμό σύγχρονων τυφεκίων ευρωπαϊκής προέλευσης και υψηλό βαθμό συνοχής.

Κατά τις πρώτες πρωινές ώρες της 1ης Μαρτίου, η φάλαγγα Αλμπερτόνε δέχθηκε μαζική επίθεση από υπέρτερες αριθμητικά αιθιοπικές δυνάμεις. Παρά την αρχική αντίσταση, οι ασκάρι δεν κατόρθωσαν να συγκρατήσουν την πίεση. Η έλλειψη υποστήριξης και πυρομαχικών οδήγησε στη σταδιακή κατάρρευση της φάλαγγας. Ο ίδιος συνελήφθη αιχμάλωτος, γεγονός που σφράγισε την πλήρη διάλυση της αριστερής ιταλικής πτέρυγας. Στο μεταξύ, η φάλαγγα Αριμόντι, που συγκροτούσε το κέντρο της ιταλικής παράταξης, ενεπλάκη σε σφοδρές συγκρούσεις⁹⁴. Αν και οι μονάδες αυτές διέθεταν καλύτερη συνοχή, βρέθηκαν αντιμέτωπες με επιθέσεις από πολλαπλές κατευθύνσεις. Η απώλεια επαφής με τις γειτονικές φάλαγγες και η αυξανόμενη πίεση των αιθιοπικών δυνάμεων κατέστησαν αδύνατη τη διατήρηση σταθερής γραμμής άμυνας. Κατά τη διάρκεια της μάχης, ο Τζουζέπε Αριμόντι έχασε τη ζωή του στο πεδίο, γεγονός που προκάλεσε σοβαρή αποδιοργάνωση και κατάρρευση του ηθικού των στρατευμάτων του. Η φάλαγγα υπό τον Νταμπορμίντα, η οποία είχε κινηθεί προς τα δεξιά, παρέμεινε για σημαντικό χρονικό διάστημα εκτός του κύριου πεδίου της σύγκρουσης. Όταν τελικά ενεπλάκη, η γενική κατάσταση είχε ήδη κριθεί εις βάρος των Ιταλών. Οι αιθιοπικές δυνάμεις περικύκλωσαν

---

⁹⁰ Milkias, ό.π σελ.57-62

⁹¹ Negussay, Adwa 1896: Who Was Civilized and Who Was Savage? στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing 2005 σελ.156

⁹² Όρος που χρησιμοποιήθηκε από τις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις (κυρίως την Ιταλία, αλλά και τη Γερμανία και τη Βρετανία) για να περιγράψει τους ντόπιους Αφρικανούς στρατιώτες που στρατολογούνταν στις αποικιακές ένοπλες δυνάμεις. Στην περίπτωση της Ιταλίας, οι ασκάρι προέρχονταν κυρίως από την ιταλική Ερυθραία και τη ιταλική Σομαλία και χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικά και μάχιμα στρατεύματα, συχνά με ελλιπή εκπαίδευση και χαμηλή αμοιβή. Η στρατολόγησή τους βασιζόταν σε υλικές παροχές (κυρίως σίτιση και μικρό μισθό) και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της αποικιοκρατικής πρακτικής «ντόπιοι εναντίον ντόπιων», η οποία παρουσίασε σοβαρά όρια και αντιφάσεις, όπως φάνηκε στην ιταλοαιθιοπική σύγκρουση του 1895–1896.

Negussay, ό.π σελ.156

⁹³ Negussay, ό.π σελ.156

⁹⁴ Negussay, ό.π σελ.172-173

τη φάλαγγα, επιβάλλοντας σφοδρές συγκρούσεις σώμα με σώμα. Η προσπάθεια του ίδιου, να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις του απέτυχε, και ο ίδιος σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια της περικύκλωσης. Η φάλαγγα υπό τον Ελλένα δεν κατόρθωσε να ανατρέψει την κατάσταση. Η κατάρρευση των τριών κύριων φαλάγγων και η αριθμητική υπεροχή του αιθιοπικού στρατού καθιστούσαν αδύνατη κάθε προσπάθεια αντεπίθεσης ή οργανωμένης άμυνας. Μέχρι το μεσημέρι, οι ιταλικές δυνάμεις είχαν απολέσει κάθε συνοχή και άρχισαν άτακτη υποχώρηση προς την Ερυθραία, η οποία γρήγορα μετατράπηκε σε φυγή.

Η μάχη έληξε με συντριπτική αιθιοπική νίκη. Χιλιάδες Ιταλοί στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους στο πεδίο της μάχης ή αιχμαλωτίστηκαν, ενώ μεγάλες ποσότητες οπλισμού και πυρομαχικών καταλήφθηκαν από τις αιθιοπικές δυνάμεις. Η ήττα στην Άντουα δεν υπήρξε απλώς στρατιωτική αποτυχία, αλλά βαθύ πολιτικό και ιδεολογικό πλήγμα για το ιταλικό κράτος, ενώ ταυτόχρονα σηματοδότησε το τέλος της πρώτης απόπειρας του να επιβάλει αποικιακή κυριαρχία επί της Αιθιοπίας και εγκαινίασε μια νέα φάση στις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν τη μάχη υπήρξαν άμεσες, ταχείες και πολυεπίπεδες, επηρεάζοντας τόσο την εσωτερική πολιτική της Ιταλίας όσο και τη διεθνή θέση της Αιθιοπίας, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξαν τα όρια της ευρωπαϊκής αποικιοκρατικής ισχύος στο τέλος του 19ου αιώνα. Αμέσως μετά τη λήξη της μάχης, οι εναπομείναντες ιταλικές δυνάμεις υποχώρησαν άτακτα προς την αποικία της Ερυθραίας, εγκαταλείποντας μεγάλο μέρος του στρατιωτικού τους εξοπλισμού και αδυνατώντας να διατηρήσουν στοιχειώδη επιχειρησιακή συνοχή. Η υποχώρηση αυτή κατέδειξε την πλήρη κατάρρευση της ιταλικής εκστρατείας και επιβεβαίωσε ότι η Ιταλία δεν διέθετε πλέον τις στρατιωτικές δυνατότητες να συνεχίσει τον πόλεμο επί αιθιοπικού εδάφους⁹⁵. Αντιθέτως, ο αιθιοπικός στρατός, υπό την ηγεσία του Μενέλικ Β', δεν προχώρησε σε γενικευμένη καταδίωξη των υποχωρούντων ιταλικών δυνάμεων. Η επιλογή αυτή δεν υπήρξε ένδειξη αδυναμίας, αλλά συνειδητή στρατηγική απόφαση, με στόχο τη μετατροπή της στρατιωτικής νίκης σε διπλωματικό πλεονέκτημα και την αποφυγή περιττών απωλειών.

Σημαντικό ζήτημα των πρώτων ημερών μετά τη μάχη αποτέλεσε η τύχη των Ιταλών αιχμαλώτων. Χιλιάδες στρατιώτες και αξιωματικοί βρέθηκαν υπό αιθιοπική κράτηση, γεγονός που δημιούργησε άμεση πίεση στην ιταλική κυβέρνηση και κατέστησε αναγκαία την έναρξη διαπραγματεύσεων. Το ζήτημα των αιχμαλώτων λειτούργησε ως βασικός μοχλός πίεσης, μέσω του οποίου η αιθιοπική πλευρά μπορούσε να επιβάλει τους όρους της σε μια επικείμενη ειρηνευτική διαδικασία. Η είδηση της ήττας έφθασε στην Ιταλία λίγες ημέρες αργότερα και προκάλεσε βαθύ πολιτική και κοινωνική αναστάτωση. Ο ιταλικός Τύπος χαρακτήρισε την Άντουα ως εθνική καταστροφή, ενώ η κοινή γνώμη εξέφρασε έντονη δυσαρέσκεια για το κόστος μιας αποικιακής εκστρατείας που δεν απέδωσε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Η ήττα μετετράπη γρήγορα σε πολιτική κρίση, πλήττοντας καίρια την κυβέρνηση του Κρίστι⁹⁶, ο οποίος είχε ταυτίσει το πολιτικό του κύρος με την επιτυχία της αποικιοκρατικής επέκτασης στην Ανατολική Αφρική. Υπό την πίεση του Κοινοβουλίου και της κοινής γνώμης, ο πρωθυπουργός παραιτήθηκε τον Μάρτιο του 1896, γεγονός που σηματοδότησε το τέλος της επιθετικής

---

⁹⁵ Paulos Milkias, 2005 ό.π σελ. 57-63

⁹⁶ Richard Pankhurst. British Reactions to the Battle of Adwa, στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing, 2005 σελ. 218-224

αποικιοκρατικής πολιτικής της περιόδου⁹⁷. Η νέα κυβέρνηση προχώρησε άμεσα στην αναστολή κάθε περαιτέρω στρατιωτικής επιχείρησης κατά της Αιθιοπίας, αναγνωρίζοντας τόσο τη στρατιωτική ήττα όσο και την αδυναμία συνέχισης του πολέμου. Η μεταβολή αυτή της ιταλικής πολιτικής κατέστησε αναπόφευκτη την έναρξη επίσημων διαπραγματεύσεων με την αιθιοπική πλευρά.

Οι διαπραγματεύσεις κορυφώθηκαν με την υπογραφή της Συνθήκης της Αντίς Αμπέμπα τον Οκτώβριο του 1896. Με τη συνθήκη αυτή, η Ιταλία αναγνώρισε επίσημα και χωρίς επιφυλάξεις την πλήρη ανεξαρτησία της Αιθιοπίας, ακυρώνοντας οριστικά τη Συνθήκη του Ουτσαλέ και κάθε αξίωση περί ιταλικού προτεκτοράτου. Παράλληλα, καθορίστηκαν τα σύνορα μεταξύ της Αιθιοπίας και της ιταλικής Ερυθραίας, επιβεβαιώνοντας την παραμονή της τελευταίας υπό ιταλικό αποικιακό έλεγχο⁹⁸. Μετά την υπογραφή της συνθήκης, οι Ιταλοί αιχμάλωτοι απελευθερώθηκαν και επαναπατρίστηκαν, ολοκληρώνοντας τη διαδικασία τερματισμού των εχθροπραξιών.

Σε διεθνές επίπεδο, η αιθιοπική νίκη στην Άντουα προκάλεσε αίσθηση. Η Αιθιοπία ενίσχυσε σημαντικά τη διπλωματική της θέση και εδραιώθηκε ως κυρίαρχο κράτος στο διεθνές σύστημα, σε μια περίοδο κατά την οποία η συντριπτική πλειονότητα της αφρικανικής ηπείρου βρισκόταν υπό ευρωπαϊκή αποικιακή κυριαρχία. Η Άντουα αναδείχθηκε σε σύμβολο αφρικανικής αντίστασης, επηρεάζοντας τόσο τα αντιαποικιακά κινήματα όσο και τον παναφρικανικό λόγο των επόμενων δεκαετιών. Για την Ιταλία, αντίθετα, η ήττα στην Άντουα εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη ως τραυματικό γεγονός και εθνική ταπείνωση. Παρότι το ιταλικό κράτος διατήρησε τις αποικίες του στην ιταλική Ερυθραία και στην ιταλική Σομαλία, η αποτυχία στην Αιθιοπία ανέδειξε τις δομικές αδυναμίες της ιταλικής αποικιοκρατίας.

2.5 Η Ιταλία και η Κατάκτηση της Λιβύης (1911-1912).

Η ιστορία της Λιβύης υπήρξε, ένα συνεχές πεδίο διασταύρωσης πολιτισμών, αυτοκρατοριών αλλά ταυτόχρονα πολιτικών αλλά και θρησκευτικών επιρροών. Από την αρχαιότητα η περιοχή υπήρξε μία πύλη μεταξύ της Μεσογείου και της Αφρικής, που γνώρισε ελληνικές αποικίες, ρωμαϊκή επέκταση, αραβικές εισβολές και οθωμανική διοίκηση. Κατά τον 19ο αιώνα, η Λιβύη βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία και ήταν χωρισμένη σε τρεις επαρχίες, την Τριπολίτιδα, την Κυρηναϊκή και το Φεζζάν, που διοικητικά και φορολογικά, λειτουργούσαν σχεδόν ανεξάρτητα. Οι τοπικές φυλές με τη δική τους κοινωνική και πολιτική οργάνωση κυριαρχούσαν στην ενδοχώρα, ενώ αντίθετα η οθωμανική παρουσία περιοριζόταν στα παράλια⁹⁹.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσπάθησε να ενισχύσει την επιρροή της, προκειμένου να αντιμετωπίσει τη γαλλική και βρετανική διείσδυση στη Βόρεια Αφρική, αλλά η φθίνουσα ισχύς της από τη μία και η αυξανόμενη ευρωπαϊκή επιθετικότητα από την

---

⁹⁷ Pankhurst ό.π σελ.218-224

⁹⁸ Dejazmach Zewde Gabre-Selassie, Continuity and Discontinuity in Menelik's Foreign Policy, στο *The Battle of Adwa: reflections on Ethiopia's historic victory against European colonialism*. Algora Publishing, 2005 σελ.130

⁹⁹ Giuseppe Maria Finaldi, *Italian National Identity in the Scramble for Africa* Bern: Peter Lang, 2009 σελ.30-31.

άλλη, προμήνυαν την επερχόμενη αποικιοκρατική εποχή. Η Γαλλία είχε ήδη κατακτήσει την Αλγερία και την Τυνησία, ενώ η Βρετανία είχε θέσει υπό τον έλεγχό της την Αίγυπτο¹⁰⁰. Η Ιταλία έχοντας συγκροτηθεί ενιαία σε μεταγενέστερο στάδιο, σε σχέση με τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις επεδίωξε την αποικιακή επέκταση, ώστε να αναδειχθεί ως ισότιμη αποικιακή δύναμη σε διεθνές επίπεδο. Η συντριπτική ήττα της στην Αιθιοπία το 1896, αποτέλεσε εθνική ταπείνωση και η Λιβύη θεωρήθηκε από την ιταλική κυβέρνηση – υπό τον βασιλιά Βιτόριο Εμανουέλε Γ΄ και τον πρωθυπουργό Τζιοβάνι Τζιολίτι – ως επόμενος λογικός στόχος για αποικιακή επέκταση. Άλλωστε, επρόκειτο για ένα τμήμα της άλλοτε οθωμανικής επικράτειας, σχετικά κοντά στην ιταλική χερσόνησο, φτωχό σε φυσικούς πόρους, αλλά παράλληλα πλούσιο σε συμβολισμό και στρατηγική αξία.

Από το 1907 και έπειτα η Τράπεζα της Ρώμης εγκαινίασε μία στρατηγική ειρηνικής διείσδυσης στο βορειοαφρικανικό χώρο με την προώθηση εμπορικών δραστηριοτήτων σε Τριπολίτιδα και Βεγγάζη, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την παρουσία Ιταλών επιχειρηματιών και εργατών στις τοπικές αγορές και τον έλεγχο βασικών εμπορικών σημείων¹⁰¹. Η στρατηγική σημασία της Λιβύης, σε συνδυασμό με την αδύναμη οθωμανική παρουσία, καθιστούσαν την περιοχή ελκυστικό στόχο για την Ιταλία. Οι εμπορικές και τραπεζικές πρωτοβουλίες αποτελούσαν την πρώτη φάση της σταδιακής ιταλικής διείσδυσης, προετοιμάζοντας το έδαφος για την επερχόμενη αποικιακή πολιτική, χωρίς βέβαια να υπάρχει άμεση στρατιωτική επέμβαση. Παρά τις προσπάθειες αυτές, η προσέγγιση παρεμποδίστηκε από την αυξανόμενη εχθρότητα των τοπικών πληθυσμών και των Σανούσι, που διατήρησαν την αυτονομία τους στην ενδοχώρα.

Η Ιταλία σύντομα βρέθηκε αντιμέτωπη με την ισχυρή αντίσταση των Σανούσι, η οποία συνδύαζε πνευματική καθοδήγηση, κοινωνική οργάνωση και πολιτική επιρροή, δημιουργώντας δίκτυα κοινοτήτων που διασφάλιζαν τη συνοχή των τοπικών φυλών. Επρόκειτο για μια ισλαμική θρησκευτική και πολιτικοστρατιωτική αδελφότητα που είχε καθιερωθεί κυρίως στην Κυρηναϊκή, αλλά με επιρροή και στο Φεζζάν και σε περιοχές της Κεντρικής Σαχάρας. Η αδελφότητα που ιδρύθηκε από τον Σαΐντ Μουχάμεντ μπιν Αλί αλ Σανούσι (Sayyid Muhammad bin Ali al-Sanusi) και κατά την περίοδο αυτή, είχε στην κεφαλή της τον Σαΐντ Αχμάντ αλ Σαρίφ (Sayyid Ahmad al-Sharif), δεν ήταν απλώς θρησκευτική οργάνωση, αφού συνδύαζε πνευματική καθοδήγηση, κοινωνική οργάνωση και πολιτική ηγεσία. Διατηρούσε δίκτυο θρησκευτικών και κοινωνικών κέντρων που λειτουργούσαν ως κόμβοι εκπαίδευσης, διοίκησης και στρατιωτικής οργάνωσης, ενώ είχε στενές σχέσεις με τις τοπικές φυλές, εξασφαλίζοντας την ενότητα και την πειθαρχία τους (γνωστό και ως ζαούια)¹⁰².

Η ομάδα των Σανούσι θεωρούσε την ιταλική παρουσία άμεση απειλή για τη θρησκευτική και πολιτική συνοχή της Λιβύης. Η εισβολή των Ιταλών δεν αντιστοιχούσε μόνο σε απώλεια εδαφών, αλλά σε παραβίαση του ισλαμικού κανονιστικού πλαισίου και των παραδοσιακών κοινωνικών δομών, γι' αυτό η αντίστασή τους ήταν σθεναρή και οργανωμένη¹⁰³. Όταν οι Ιταλοί

---

¹⁰⁰ Ahmida, A. *The making of modern Libya: State formation, colonization & resistance 1830-1932*. New York: State University of New York Press. 1994 σελ.87

¹⁰¹ Ahmida, ό.π σελ.105

¹⁰² Martin, B. *Muslim Brotherhoods in nineteenth century Africa*, Cambridge Cambridge University Press. 1976 σελ.100

¹⁰³ McDougall, J. *Nation, society and culture in North Africa*. London: Routledge. 2003 σελ.120

έστειλαν τηλεσίγραφο στην Υψηλή Πύλη το 1911 και οι Οθωμανοί αρνήθηκαν να υποχωρήσουν, ξέσπασε ο Ιταλο-Τουρκικός πόλεμος, κατά τον οποίο οι Ιταλοί κατέλαβαν παράκτιες πόλεις, αλλά οι Σανούσι και οι τοπικές φυλές περιόρισαν τον έλεγχο τους κυρίως στο παράκτιο τόξο, διατηρώντας τον έλεγχο των εσωτερικών περιοχών¹⁰⁴. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οργανώθηκαν στρατιωτικά, εκπαιδεύοντας τις φυλές και διεξάγοντας ανταρτικές επιχειρήσεις σε Σύρτη, Σίντι Κούρμπα, Ντέρνα και Κουζρ μπου Χαντί, προκαλώντας σημαντικές απώλειες στους Ιταλούς και αναδεικνύοντας την αποτελεσματικότητα των τακτικών τους. Ακόμη και μετά τη Διάσκεψη του Λονδίνου το 1912, που αναγνώριζε την ιταλική κυριαρχία στις περιοχές της Κυρηναϊκής και της Τριπολίτιδας, οι Σανούσι διατήρησαν ουσιαστικά την αυτονομία τους, διατηρώντας την ικανότητα να συνεχίσουν την αντίσταση και να οργανώσουν μελλοντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Η ιταλική αποικιακή διοίκηση μετά το 1911 ακολούθησε στρατηγικές, που δεν διέφεραν σημαντικά από άλλες ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές πολιτικές της εποχής. Αμέσως μετά την κατάληψη της περιοχής, η ιταλική κυβέρνηση υπό την εποπτεία του βασιλιά προώθησε μια πολιτική εποίκισμού, η οποία περιλάμβανε την καύση κατοικιών, την καταστροφή τζαμιών και θρησκευτικών χώρων και τη μετατροπή τους σε στάβλους ή στρατιωτικά καταλύματα¹⁰⁵, ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό τα πρότυπα που είχε εφαρμόσει η Γαλλία στην Αλγερία¹⁰⁶. Παράλληλα η Ιταλία μονοπώλησε το εμπόριο και τη βιομηχανία, και ίδρυσε αγροτικά ιδρύματα με σκοπό την εκμετάλλευση της λιβυκής γης, ενώ προχώρησε στην εξαναγκαστική μετακίνηση και εκδίωξη τοπικού πληθυσμού¹⁰⁷. Κατά τη διάρκεια και μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιταλική διοίκηση αντιμετώπισε σοβαρές δυσκολίες. Η οικονομική και κοινωνική εξάντληση της Ιταλίας, οι εσωτερικές πολιτικές κρίσεις και η εξάπλωση των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών ιδεών επικεντρώθηκαν σε αυστηρές, στρατιωτικές και διοικητικές πολιτικές. Παρά τις προσπάθειες άμεσης επιβολής ελέγχου, η Ιταλία ήταν αναγκασμένη να διαπραγματευτεί με το κίνημα των Σανούσι, με αποτέλεσμα τη συμφωνία ανακωχής στο Ακραμάχ κοντά στο Τομπρούκ στις αρχές του 1917, η οποία επικυρώθηκε τον Απρίλιο της ίδιας χρονιάς¹⁰⁸.

Στη συνέχεια, η ιταλική διοίκηση προχώρησε σε μια διαδικασία αναγνώρισης τοπικών πολιτικών οντοτήτων. Το 1920 και το 1921 υπογράφηκαν σειρά συμφωνιών με τις ηγεσίες της Μπαρκα και της Τριπολίτιδας, όπως το σύμφωνο Ρέγμα (1920)¹⁰⁹ και το σύμφωνο Μπου Μαριάμ (1921), με τα οποία η Ιταλία αναγνώρισε ουσιαστικά την κυριαρχία των Σανούσι σε μεγάλο μέρος της ενδοχώρας, ενώ διατήρησε τον έλεγχο μόνο των παράκτιων πόλεων¹¹⁰. Η ενοποίηση της ηγεσίας της χώρας και η εκλογή του Μοχάμεντ Ίντρις ως επικεφαλής και των δύο περιοχών αποτέλεσε

---

¹⁰⁴ McCullough, F. *Italy's war for a desert*. Herbert & Daniel 1912 σελ.249

¹⁰⁵ Raza, Saima, *Italian Colonisation & Libyan Resistance: The Al-Sanusi of Cyrenaica (1911–1922)*. Ogirisi: A New Journal of African Studies 9, no. 1, 2012 σελ.1-36

¹⁰⁶ Muhammad Abdullah Odeh, Ibrahim Yassin Al-Khatib, *The New History of the Arabs, ed., Al-Ahlia Publishing and Distribution*, Amman, 1989, σελ.102.

¹⁰⁷ Nicolas Ziadeh, *Lectures on the History of Libya from the Italian Occupation to Independence*, Dr., Institute of Higher Arab Studies, League of Arab States, 1958, σελ.117

¹⁰⁸ Raza, ό.π. σελ.1-36

¹⁰⁹ Raza, ό.π. σελ.1-36

¹¹⁰ Namir Taha Yassin. *Modern and Contemporary Arab History*. Dar Al-Fikr, Amman. 2010 σελ.197

βασικό στοιχείο για τη σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης, καθώς η Ιταλία αναγνώριζε την ανάγκη συνεργασίας με τοπικές θρησκευτικές και πολιτικές αρχές για την ομαλή διοίκηση των περιοχών. Η ιταλική αποικιακή διοίκηση βασίστηκε επομένως σε έναν συνδυασμό στρατιωτικού ελέγχου, πολιτικών συμβιβασμών και αναγνώρισης της τοπικής ηγεσίας. Η προσπάθεια συγκέντρωσης της εξουσίας μόνο μέσω στρατιωτικών μέτρων απέτυχε, καθώς οι Σανούσι και οι τοπικές φυλές διατήρησαν οργανωμένα δίκτυα κοινωνικής, θρησκευτικής και πολιτικής συνοχής. Οι Ιταλοί, αντιλαμβανόμενοι την περιορισμένη δυνατότητα επιβολής, προχώρησαν σε μια ημι-αυτονομιστική διοικητική στρατηγική, η οποία αποτέλεσε πρόδρομο για την ανάπτυξη πιο συστηματικών αποικιακών θεσμών κατά τα μεταγενέστερα χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η Ιταλία κατά την Περίοδο του Φασισμού (1922-1943).

3.1 Η άνοδος του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία.

Ο 20^{ος} αιώνας, δεν ξεκίνησε με θετικό πρόσημο για τους Ιταλούς. Μόλις λίγες δεκαετίες μετά τη συγκρότηση του κράτους, το κλίμα σε οικονομικό, πολιτικό αλλά κοινωνικό επίπεδο, χαρακτηριζόταν από αστάθεια και αναταραχή. Η εθνική υπερηφάνεια είχε υποχωρήσει, καθώς η οικονομική κρίση δημιούργησε αισθήματα αβεβαιότητας, ανασφάλειας και αδυναμίας στον πληθυσμό¹¹¹. Ταυτόχρονα η πλήρης αποτυχία του πολιτικού συστήματος να ανταποκριθεί στα αιτήματα του λαού, σε συνδυασμό με την απαξίωση, την ανεπάρκεια και την διαφθορά των κυβερνώντων, έδωσαν την αίσθηση ότι το τρέχον σύστημα δεν μπορούσε να ούτε να βοηθήσει, ούτε να εξελίξει την Ιταλία σαν ένα ευρωπαϊκό κράτος. Αποτέλεσμα αυτού δεν ήταν άλλο από την διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Ο πατριωτισμός σταδιακά υποχώρησε και τη θέση του άρχισε να παίρνει ο εθνικισμός. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού είχε αρχίσει να ξεχνάει την έννοια του «εμείς» και βαθμιαία ξεκίνησε να ασπάζεται την ιδεολογία του «εμείς εναντίον των άλλων». Οι προκαταλήψεις και η δυσπιστία προς κάθε τι «ξένο» ενισχύθηκαν με μεγάλη ταχύτητα σε ευρύ μέρος της μάζας του εκλογικού σώματος. Η αμφιβολία προς τους δημοκρατικούς θεσμούς, γινόταν όλο και πιο έντονη με την πάροδο του καιρού. Επηρεασμένο από όλα αυτά, μεγάλο μέρος του πληθυσμού θεωρούσε, πως για τη βελτίωση της συγκεκριμένης κατάστασης, υπήρχε άμεση ανάγκη εύρεσης ενός «σωτήρα» ενός ανθρώπου, ο οποίος θα βρισκόταν δίπλα στον λαό και θα αγωνιζόταν για τη διασφάλιση των συμφερόντων τους.

Μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα βρέθηκε ένας άνθρωπος, ο οποίος εκμεταλλεύτηκε αυτή την αρνητική συγκυρία. Αυτός δεν ήταν άλλος από τον Μπενίτο Μουσολίνι στο πρόσωπο του οποίου, ο ιταλικός πληθυσμός είδε έναν εθνικό ηγέτη αλλά αργότερα θα καταλάβαινε ότι οι περίοδοι αναταραχής ευνοούν την ανάδυση αυταρχικών μορφών διακυβέρνησης, οι οποίες παρά τις υποσχέσεις για σταθερότητα, συμβάλλουν στην όξυνση των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων. Το 1922 σε ηλικία 39 ετών ο Μουσολίνι ανέλαβε την εξουσία ως ο νεότερος πρωθυπουργός τους ιταλικού κράτους. Το καθεστώς του βασίστηκε στη βία, την υπεροψία, την ανασφάλεια και την προπαγάνδα αποτελώντας το πρότυπο των σύγχρονων δικτατοριών, σηματοδοτώντας δύο δεκαετίες φασιστικής κυριαρχίας, οι οποίες κατέληξαν μονάχα σε πόλεμο.

Η άνοδος αυτή δεν ήταν καθόλου τυχαία. Ο πρώην πρωθυπουργός της Ιταλίας πειραματίστηκε με διάφορες καριέρες και διάφορους ρόλους, όπως η δημοσιογραφία και εκπαίδευση. Μάλιστα ο ίδιος αποτέλεσε και αξιωματικός με πολεμική εμπειρία, χωρίς καμία επιτυχία σε κανέναν τομέα. Έπειτα από τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και την αναταραχή, που άφησε πίσω του ο ίδιος εκμεταλλευόμενος την απαράδεκτη κοινωνική και πολιτική κατάσταση της χώρας του, έκανε τα πρώτα του βήματα στον πολιτικό τομέα, με την ίδρυση της εφημερίδας του «Il Popolo di Italia» και το κίνημα του «Fasci di Combattimento», το οποίο αποτελούταν κατά κύριο λόγο

---

¹¹¹ Robson, M., *Italy: The Rise of Fascism 1915–1945*, Gray Publishing 1959 σελ.16-43

από απογοητευμένους βετεράνους του πολέμου και πρώην συνδικαλιστές¹¹². Το κίνημα του που χαρακτηριζόταν από τον εθνικισμό και την απόρριψη του σοσιαλισμού, δεν άργησε να μετατραπεί σε ένα οργανωμένο πολιτικό μηχανισμό.

Οι φασιστικές του ιδεολογίες βρήκαν υποστηρικτές σε ολόκληρη την Ιταλία μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μουσολίνι ιδρύει το 1921 το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα και εκλέγεται βουλευτής. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είχε με το μέρος του μονάχα ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αλλά αντίθετα διέθετε τη στήριξη της εκκλησίας, του στρατού και ορισμένων πολιτικών ελίτ. Η πολιτική δύναμη του ίδιου και του κόμματός του αυξανόταν όλο ένα και περισσότερο με αποτέλεσμα έναν χρόνο αργότερα, να οργανώνει τη λεγόμενη Πορεία προς τη Ρώμη και να απαιτεί από τον τότε βασιλιά Βιττόριο Εμμανουέλε Γ', την ανάληψη της εξουσίας. Ο τελευταίος βρισκόμενος σε μία πολύ δύσκολη θέση, καθώς επιδίωκε να διατηρήσει μία ισορροπία ανάμεσα στον φόβο ενός ενδεχόμενου εμφυλίου πολέμου και στην ανησυχία για την άνοδο της Αριστεράς, επιτρέπει στον Μουσολίνι να σχηματίσει κυβέρνηση σηματοδοτώντας, με αυτόν τον τρόπο την άνοδο της φασιστικής δικτατορίας στην Ιταλία¹¹³.

Ο Μουσολίνι γνώριζε ότι έπρεπε να κινηθεί έξυπνα και στρατηγικά, έπειτα από το σχηματισμό της κυβέρνησης. Το πρώτο στάδιο είχε πραγματοποιηθεί και μάλιστα με επιτυχία. Αν και είχε συγκεντρώσει έναν ευρύ κύκλο υποστηρικτών και σημαντική πολιτική δύναμη, η συγκυρία, απαιτούσε ενεργό δράση και ουσιαστικές παρεμβάσεις, ώστε να εδραιώσει ακόμα περισσότερο τη νομιμοποίηση του και την εμπιστοσύνη των ακόλουθων του. Ο ίδιος στο πλαίσιο αυτό, έστρεψε την προσοχή του σε ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα του ιταλικού κράτους εκείνης της περιόδου, το οποίο δεν ήταν άλλο, από την οικονομία. Έπειτα από τη λήξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου, η οικονομική κατάσταση της Ιταλίας, χαρακτηριζόταν από πληθωρισμό και μεγάλα ποσοστά ανεργίας. Ο Μουσολίνι, αντιλαμβανόμενος ότι η πολιτική του σταθερότητα και γενικότερα το πολιτικό του μέλλον εξαρτιόταν από την οικονομική σταθερότητα, προέβη σε συνεργασία με τον υπουργό οικονομικών Αλμπέρτο Ντε Στεφάνι σε μία σειρά μεταρρυθμίσεων. Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η σημαντική μείωση των φόρων, ο περιορισμός των κρατικών δαπανών και η απελευθέρωση του εμπορίου. Μέσα από αυτές τις πολιτικές, ο ιταλικός λαός ένιωσε μία μικρή «ανάσα» και παρατηρήθηκε μία προσωρινή οικονομική ανάκαμψη. Ο πρώην πρωθυπουργός της Ιταλίας, είχε καταφέρει να ενισχύσει σημαντικά το κύρος, του νέου του καθεστώτος.

Παράλληλα ο ίδιος, προχώρησε σταδιακά και με αποφασιστικότητα προκειμένου να συγκεντρώσει μεγαλύτερη πολιτική δύναμη. Μόλις έναν χρόνο έπειτα από την άνοδο του, το 1923 με τον νόμο Ατσέρμπο (Acerbo), κατάφερε να αποκτήσει πλειοψηφία στη Βουλή, γεγονός το οποίο του επέτρεψε να ελέγξει ολόκληρο το κοινοβούλιο, έπειτα από την επιτυχία του στις εκλογές του 1924¹¹⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εκλογική του νίκη στηρίχθηκε σε πολιτικές βίας, νοθείας και εκτεταμένης φασιστικής προπαγάνδας. Οι πραγματικές βλέψεις και πολιτικές της

---

¹¹² Williamson, P. J., στο «*Duce: The Contradictions of Power: The Political Leadership of Benito Mussolini*», Oxford University Press, 2023 σελ. 47-74

¹¹³ Williamson, ό.π σελ. 47-74

¹¹⁴ Robson, ό.π σελ. 50-52

φασιστικής δικτατορίας, ξεκίνησαν να γίνονται ξεκάθαρες. Με την πάροδο των χρόνων, η κατάσταση παρουσίαζε συνεχή επιδείνωση. Τα πολιτικά κόμματα καταργήθηκαν, η λογοκρισία έγινε συχνό φαινόμενο και ο περιορισμός των πολιτικών δικαιωμάτων γινόταν ολοένα και μεγαλύτερος¹¹⁵. Η εξουσία του ενισχύθηκε με τη χρήση προπαγάνδας και του εθνικισμού. Η παιδεία τέθηκε υπό κρατικό έλεγχο και σταδιακά μετατράπηκε σε έναν μηχανισμό φασιστικής διαπαιδαγώγησης. Η εγκαθίδρυση ενός ολοκληρωτικού κράτους ήταν γεγονός. Το δικαίωμα της απεργίας καταργήθηκε και οι συνδικαλιστές ελευθερίες περιορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Η λατρεία του ηγέτη έγινε βασικό στοιχείο της πολιτικής ζωής, με αποτέλεσμα η Ιταλία να μετατρέπεται σε παράδειγμα σύγχρονης δικτατορίας, που η κρατική εξουσία, ήταν κυρίαρχη σε κάθε πτυχή του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού βίου.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι χρησιμοποίησε μια ευρεία γκάμα μέσων για να διαδώσει τα αποικιακά του μηνύματα, διασφαλίζοντας ότι κάθε πτυχή της δημόσιας ζωής ενίσχυε την αφήγηση της αυτοκρατορικής δόξας. Οι εφημερίδες και τα περιοδικά έπαιξαν κεντρικό ρόλο στη διάδοση της αποικιακής προπαγάνδας. Εφημερίδες όπως η «Il Popolo d'Italia», διέχυσαν άρθρα που εξυμνούσαν τα ιταλικά επιτεύγματα στην Αφρική, από στρατιωτικές νίκες μέχρι έργα υποδομής, παρουσιάζοντας μια εξιδανικευμένη εικόνα της ζωής στις αποικίες¹¹⁶. Οι προπαγανδιστικές αφίσες γέμιζαν δημόσιους χώρους, συνδυάζοντας εντυπωσιακές εικόνες με συνθήματα που υμνούσαν την ιταλική επέκταση. Απεικόνιζαν Ιταλούς στρατιώτες και εποίκους ως ήρωες, σε αντίθεση με καρικατουρίστικες αναπαραστάσεις των Αφρικανών. Το ραδιόφωνο ήταν ένα βασικό μέσο για την προσέγγιση τόσο του εγχώριου όσο και του αποικιακού κοινού. Οι σταθμοί μετέδιδαν ομιλίες του Μουσολίνι, πατριωτική μουσική και ειδήσεις που εξυμνούσαν τις ιταλικές επιτυχίες στην Αφρική. Εκπομπές σε τοπικές γλώσσες, όπως η αμχαρική και η σομαλική, χρησιμοποιήθηκαν για να κατευνάσουν και να επηρεάσουν τους αφρικανικούς πληθυσμούς.

Ο κινηματογράφος αποδείχθηκε ένα από τα πιο αποτελεσματικά εργαλεία φασιστικής προπαγάνδας. Ταινίες όπως το «Scipione l'Africano» (1937), συνέδεαν άμεσα τις αρχαίες ρωμαϊκές κατακτήσεις με τη σύγχρονη ιταλική επέκταση, ενώ ντοκιμαντέρ όπως το «L'Abissinia di Oggi» προέβαλαν έργα υποδομής και τα υποτιθέμενα οφέλη της ιταλικής κυριαρχίας¹¹⁷. Τα κόμικς και η παιδική λογοτεχνία αξιοποιήθηκαν για την κοινωνικοποίηση των νέων Ιταλών με αποικιακά ιδανικά. Ιστορίες περιπέτειας Ιταλών ηρώων που εξερευνούν και κατακτούν την Αφρική ήταν γεμάτες στερεότυπα που εξυμνούσαν τον ιμπεριαλισμό. Οι μεγάλες εκθέσεις, όπως η «Mostra Coloniale» στη Ρώμη, παρουσίαζαν τεχνουργήματα, φωτογραφίες και διοράματα από τις αποικίες. Αυτές οι εκδηλώσεις στόχευαν να δημιουργήσουν ενθουσιασμό για την αυτοκρατορία και να εξιδανικεύσουν τη ζωή στις αποικίες. Μέσα από όλα αυτά τα μέσα, το φασιστικό καθεστώς καθόρισε και διαμόρφωσε τις αντιλήψεις των πολιτών σχετικά με τις αποικιακές και αυτοκρατορικές του προσδοκίες

---

¹¹⁵ Robson, ό.π σελ.46-55

¹¹⁶ «Il Popolo d'Italia», Fondazione ISEC, ψηφιοποιημένη πηγή για την φασιστική προπαγανδιστική εφημερίδα.

¹¹⁷ Manoj Sharma, *Cinema in Italy and Germany: In an era of fascism*, στο ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts, Granthaalayah Publications and Printers 2024 σελ.531-534

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο βλέπουμε ότι ο Μουσολίνι προχώρησε σε μία ολοκληρωτική αναμόρφωση του ιταλικού κράτους. Οι πολιτικές, οι κοινωνικές αλλά και οι θεσμικές δομές, είχαν αλλάξει πλήρως. Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα, που ο ίδιος ήταν αναγκαίο να διευθετήσει, ήταν αυτό της εξωτερικής πολιτικής. Έχοντας εδραιώσει ένα αυταρχικό σύστημα στο εσωτερικό του κράτους, ο ίδιος θεώρησε ότι ήταν απαραίτητο να επικυρώσει και να αναδείξει το κύρος του κράτους του μέσω της αποικιακής πολιτικής. Με αυτόν τον τρόπο, το φασιστικό καθεστώς, θα επιβεβαιωνόταν ως μία δύναμη στο διεθνές σύστημά.

3.2 Εκμετάλλευση, Romanita και Πολιτισμική επιρροή. Η περίπτωση της Ερυθραίας.

Η μελέτη της ιταλικής αποικιοκρατίας στην αφρικανική ήπειρο κατά τον Μεσοπόλεμο καθιστά αναγκαία την ιδιαίτερη εστίαση στην περίπτωση της Ερυθραίας. Η σημασία της δεν έγκειται μόνο στο γεγονός ότι αποτέλεσε την παλαιότερη ιταλική αποικία, αλλά κυρίως στο ότι λειτούργησε ως το πλέον σταθερό και οργανωμένο αποικιακό μόρφωμα του ιταλικού κράτους στην Ανατολική Αφρική. Η περιοχή, όπως αναλύσαμε και παραπάνω, συνιστούσε ένα πεδίο, όπου η ιταλική διοίκηση είχε ήδη δοκιμάσει μηχανισμούς ελέγχου, οικονομικής εκμετάλλευσης και κοινωνικής πειθάρχησης του γηγενούς πληθυσμού, πολύ πριν την άνοδο του φασισμού. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, η αποικία της Ερυθραίας προσφέρεται ως κομβική περίπτωση για την κατανόηση του ιταλικού ιμπεριαλισμού. Μέσα από την εξέτασή της καθίσταται δυνατή η παρακολούθηση τόσο της συνέχειας όσο και της τομής που επέφερε το φασιστικό καθεστώς στην αποικιακή πολιτική. Η αποικία υπήρξε ένας ενεργός χώρος διαμόρφωσης και υλοποίησης στρατηγικών, οι οποίες συνέβαλαν καθοριστικά στη συγκρότηση του ιταλικού αυτοκρατορικού οράματος.

Η ιταλική παρουσία στην Ερυθραία, όπως είδαμε, είχε ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα αποκτήσει σχετικά σταθερά χαρακτηριστικά. Η αποικία συγκροτήθηκε σταδιακά μέσα από στρατιωτική κατοχή, διπλωματικές συμφωνίες και την επιβολή διοικητικών μηχανισμών, οι οποίοι στόχευαν πρωτίστως στη διασφάλιση της τάξης και της εκμετάλλευσης των διαθέσιμων πόρων. Μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, η Ερυθραία είχε εξελιχθεί σε μια αποικία με σαφώς οριοθετημένη διοικητική δομή, ελεγχόμενη άμεσα από το ιταλικό κράτος. Παρά τους περιορισμούς της, η προφασιστική αποικιακή περίοδος είχε δημιουργήσει ένα κρίσιμο πλεονέκτημα για την Ιταλία, καθώς ήταν μια αποικία σχετικά σταθερή, διοικητικά ελεγχόμενη και οικονομικά ενσωματωμένη στη μητρόπολη¹¹⁸. Η δημόσια διοίκηση οργανώθηκε και επιχειρήθηκε η σταθεροποίηση της αποικίας μετά τις αναταράξεις που ακολούθησαν την ήττα της Ιταλίας στην Άντουα το 1896. Παρά την ήττα αυτές οι μεταρρυθμίσεις προσέφεραν ένα υπόβαθρο διοικητικής σταθερότητας που θα αξιοποιηθεί αργότερα από το φασιστικό

---

¹¹⁸ Tekeste Negash, *Italian Colonialism in Eritrea, 1882–1941: Policies, Praxis and Impact*, Uppsala, Uppsala University, 1987 σελ.32-36

καθεστώς¹¹⁹. Η απουσία ενός συνεκτικού αυτοκρατορικού σχεδίου και η προτεραιότητα στη διατήρηση της τάξης και της διοικητικής σταθερότητας διαφοροποιούν ουσιαστικά την προφασιστική αποικιακή πολιτική από εκείνη που θα ακολουθήσει μετά το 1922, όταν η Ερυθραία θα ενταχθεί σε ένα ριζικά πιο επιθετικό και ιδεολογικά φορτισμένο φασιστικό ιμπεριαλιστικό σχέδιο.

Η άνοδος του Μουσολίνι στην εξουσία την εν λόγω χρονιά, σηματοδότησε μια ουσιαστική αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο το ιταλικό κράτος αντιλαμβάνονταν τον ρόλο των αποικιών του. Στο πλαίσιο αυτό έπαψαν να θεωρούνται απλώς οικονομικά συμπληρώματα της μητρόπολης και αντιμετωπίστηκαν ως στρατηγικά εργαλεία για την υλοποίηση ενός ευρύτερου ιμπεριαλιστικού σχεδίου. Η Ερυθραία απέκτησε νέα σημασία μέσα σε αυτό το φασιστικό όραμα. Το καθεστώς αναγνώρισε ότι επρόκειτο για την πλέον κατάλληλη βάση, από την οποία μπορούσε να προωθηθεί η ιταλική ισχύς στην Ανατολική Αφρική. Η ύπαρξη διοικητικών δομών, βασικών υποδομών και ενός πληθυσμού ήδη ενταγμένου σε αποικιακά καθεστάτα εργασίας όριζε την αποικία ιδανικό σημείο εκκίνησης για πιο επιθετικές πολιτικές.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου η αποικιακή πολιτική στην Ερυθραία αναπροσαρμόστηκε, ώστε να εξυπηρετεί σαφώς στρατιωτικούς και γεωπολιτικούς στόχους. Η αποικία άρχισε να εντάσσεται συστηματικά στον σχεδιασμό της ιταλικής επέκτασης. Η οικονομία, η διοίκηση και οι υποδομές της Ερυθραίας επαναπροσδιορίστηκαν ως μέσα υποστήριξης ενός φασιστικού αποικιακού εγχειρήματος που δεν περιοριζόταν πλέον στη διατήρηση της τάξης, αλλά στόχευε στη δυναμική επέκταση και κυριαρχία.

Αν και η περιοχή διέθετε, όπως είδαμε και παραπάνω, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα μια σχετικά σταθερή αποικιακή διοικητική δομή, το φασιστικό καθεστώς επιδίωξε να την ενισχύσει και να την καταστήσει περισσότερο λειτουργική ως εργαλείο πολιτικού και στρατιωτικού ελέγχου. Η διοικητική αυτή αναδιάρθρωση εντασσόταν πλήρως στο ιδεολογικό πλαίσιο του φασισμού, το οποίο πρόβαλλε την έννοια της «romania» (ρομανιτά) και την ανάγκη ανασύστασης μιας νέας ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η αποικιακή διοίκηση στην Ερυθραία λειτουργούσε ως φορέας επιβολής φασιστικών αξιών, όπως η πειθαρχία, η ιεραρχία και η απόλυτη υπακοή στο κράτος. Η συγκεντρωτική άσκηση της εξουσίας και η αυστηρή κοινωνική ρύθμιση αντανάκλασαν τη φασιστική αντίληψη περί κράτους, η οποία μεταφέρθηκε και εφαρμόστηκε στο αποικιακό περιβάλλον.

Η αποικία διοικούνταν από κυβερνήτες διορισμένους απευθείας από τη Ρώμη, οι οποίοι συγκέντρωναν εκτεταμένες εκτελεστικές και διοικητικές αρμοδιότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Γιάκομπο Γκασπαρίνι, που ενσάρκωσε το μοντέλο της αυστηρής, συγκεντρωτικής αποικιακής διοίκησης, λειτουργώντας ως άμεσος εκτελεστής των αποφάσεων της¹²⁰. Η πολιτική του εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ενίσχυσης της αποικιακής διοίκησης, το οποίο συνεχίστηκε και από τους διαδόχους του, όπως ο κυβερνήτης Καμίλλο ντε Νόμπιλι (1928–1932)¹²¹. Κατά την περίοδο αυτή ενισχύθηκαν οι μηχανισμοί αστυνόμευσης, επεκτάθηκε το δίκτυο διοικητικών περιφερειών και αυξήθηκε ο ρόλος της αποικιακής γραφειοκρατίας στον

---

¹¹⁹ Negash ό.π σελ. 32-53

¹²⁰ Negash ό.π σελ. 32-53

¹²¹ Negash ό.π σελ. 32-53

έλεγχο της εργασίας και της φορολογίας. Με λίγα λόγια παρατηρούμε την ανάδειξη της τομής που επέφερε ο φασισμός. Η αποικιακή εξουσία συγκεντρώθηκε σε αυστηρά ιταλικά χέρια, ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονταν αποκλειστικά στη Ρώμη.

Ταυτόχρονα διοίκηση της Ερυθραίας λειτουργούσε πλέον σε στενή συνεργασία με τον στρατό, προετοιμάζοντας σταδιακά την περιοχή για τον ρόλο της ως βασικής βάσης της ιταλικής επέκτασης. Οι κυβερνήτες αυτοί λειτουργούσαν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Αποικιών, το οποίο μετά την κατάληψη της Αιθιοπίας μετονομάστηκε σε Υπουργείο Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής¹²², αντανakλώντας τη διεύρυνση των ιταλικών αποικιακών φιλοδοξιών. Η Ερυθραία, μαζί με τη Σομαλία, εντάχθηκαν πλέον σε έναν ενιαίο στρατηγικό σχεδιασμό, ο οποίος προσανατολιζόταν ανοιχτά προς την εδαφική επέκταση και την αυτοκρατορική ενοποίηση της Ανατολικής Αφρικής. Η αποικιακή διοίκηση άρχισε να λειτουργεί όχι μόνο ως μηχανισμός πολιτικού ελέγχου, αλλά και ως εργαλείο στρατιωτικής προετοιμασίας, γεγονός που ενίσχυσε τον συγκεντρωτικό και αυταρχικό χαρακτήρα της φασιστικής εξουσίας στην αποικία. Η συγκεντρωτική αυτή διοικητική διάρθρωση περιόριζε κάθε δυνατότητα τοπικής πρωτοβουλίας και ενίσχυε την άμεση επιβολή της κρατικής εξουσίας.

Η διοικητική αναδιάρθρωση της αποικίας περιλάμβανε τη διαίρεση της σε επαρχίες και διοικητικές περιφέρειες, με επικεφαλείς Ιταλούς αξιωματούχους. Οι Ερυθραίοι αποκλείονταν πλήρως από την ανώτερη διοίκηση και περιοριζόνταν σε κατώτερες βοηθητικές θέσεις, κυρίως ως γραφείς, αγγελιοφόροι ή τοπικοί διαμεσολαβητές. Οι παραδοσιακοί τοπικοί άρχοντες διατηρήθηκαν μόνο στο μέτρο που μπορούσαν να εξυπηρετήσουν την αποικιακή διοίκηση, ιδίως στη συλλογή φόρων, στη στρατολόγηση εργατικού δυναμικού και στη διατήρηση της τάξης στην ύπαιθρο. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αστυνομική και στρατιωτική επιτήρηση του πληθυσμού. Μάλιστα από τη δεκαετία του 1920 σημαντική δεξαμενή στρατολόγησης για τις ιταλικές αποικιακές δυνάμεις, ιδίως για τα σώματα των ασκάρι, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν τόσο για την εσωτερική ασφάλεια της αποικίας όσο και για στρατιωτικές επιχειρήσεις σε άλλες περιοχές της Ανατολικής Αφρικής. Η στρατιωτική αυτή αξιοποίηση του γηγενούς πληθυσμού ενίσχυσε τη λογική της πειθαρχίας και της ιεραρχίας που χαρακτήριζε το φασιστικό αποικιακό μοντέλο.

Οι ασκάρι αποτέλεσαν βασικό πυλώνα της ιταλικής αποικιακής στρατιωτικής παρουσίας και κατά τη φασιστική περίοδο, καθώς ο ρόλος τους ενισχύθηκε και συστηματοποιήθηκε. Κατά τη δεκαετία του 1920 και ιδίως μετά το 1930, η Ερυθραία λειτούργησε ως κύρια δεξαμενή στρατολόγησης γηγενών στρατιωτών, οι οποίοι εντάσσονταν σε μονάδες υπό ιταλική διοίκηση¹²³. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920 στην Ερυθραία είχαν συγκροτηθεί περίπου 3.500 ασκάρι, οι οποίοι υπηρετούσαν σε στρατιωτικές και αστυνομικές μονάδες υπό ιταλική διοίκηση. Παράλληλα οι τοπικές ελίτ διατηρήθηκαν μόνο ως βοηθητικοί συνεργάτες για τη συλλογή φόρων και τη στρατολόγηση εργατικού δυναμικού, περιοριζόμενοι σε κατώτερες θέσεις στην αποικιακή γραφειοκρατία. Αξίζει να αναφέρουμε ότι χρησιμοποιήθηκαν και ως μέσο επιβολής της εσωτερικής τάξης, ενισχύοντας τον κοινωνικό έλεγχο και τη στρατιωτική πειθαρχία του πληθυσμού. Η πολιτική αυτή εξυπηρετούσε διττό σκοπό, αφενός τη μείωση του κόστους

---

¹²² Negash ό.π σελ.32-53

στρατιωτικής παρουσίας και αφετέρου τη δημιουργία ενός ελεγχόμενου, πιστού στο καθεστώς ενδιάμεσου στρώματος εντός της αποικιακής κοινωνίας.

Μετά το 1932 η διοικητική πολιτική συνδέθηκε άμεσα με την προετοιμασία του πολέμου κατά της Αιθιοπίας. Η αποικία μετατράπηκε σε κεντρικό στρατηγικό κόμβο, μέσω του οποίου διοχετεύονταν στρατεύματα, εξοπλισμός και εφόδια. Η στρατιωτική παρουσία αυξήθηκε σημαντικά, αφού οι ασκάρι υπολογίζονταν γύρω στους 5.000-6.000, ενώ τα μέτρα ασφαλείας εντάθηκαν, με στόχο την αποτροπή εξεγέρσεων και τη διασφάλιση της πλήρους πολιτικής σταθερότητας. Μετά την κατάκτηση της Αιθιοπίας το 1936 και τη συγκρότηση της Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής (*Africa Orientale Italiana*), η Ερυθραία εντάχθηκε σε ένα ενιαίο αποικιακό μόρφωμα μαζί με την Αιθιοπία και τη Σομαλία. Κατά την περίοδο 1936–1941, η Ερυθραία διατήρησε τον ρόλο της ως στρατηγικός κόμβος και βάση ανεφοδιασμού, ενώ η διοικητική πολιτική προσανατολίστηκε στην υποστήριξη του πολέμου και στη διατήρηση της φασιστικής κυριαρχίας¹²⁴.

Παράλληλα η ιταλική διοίκηση ενίσχυσε τη θεσμική και κοινωνική διάκριση μεταξύ Ιταλών και Ερυθραίων. Αν και η πλήρης κωδικοποίηση των φυλετικών νόμων πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι βάσεις της φυλετικής ιεραρχίας είχαν ήδη τεθεί νωρίτερα μέσα από διοικητικές πρακτικές και κοινωνικούς διαχωρισμούς. Οι Ιταλοί άποικοι απολάμβαναν προνομιακή πρόσβαση στη διοίκηση, στην εκπαίδευση και στον αστικό χώρο, ενώ οι Ερυθραίοι περιορίζονταν σε καθεστώς ελεγχόμενης συμμετοχής στην αποικιακή οικονομία. Η διοικητική και στρατιωτική αυτή οργάνωση αποτέλεσε το θεσμικό πλαίσιο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκαν οι οικονομικές πολιτικές εκμετάλλευσης και τα καθεστώτα καταναγκαστικής εργασίας, τα οποία θα εξεταστούν στη συνέχεια.

Η οικονομική πολιτική που ακολούθησε το καθεστώς μετά το 1922 εντασσόταν πλήρως στο ευρύτερο ιμπεριαλιστικό και αυτοκρατορικό όραμα του Μπενίτο Μουσολίνι. Η αποικία αντιμετωπίστηκε ως οικονομικό και στρατηγικό εξάρτημα της μητρόπολης, προορισμένο να εξυπηρετεί τις ανάγκες της Ιταλίας και να υποστηρίζει τη στρατιωτική της επέκταση στην Ανατολική Αφρική. Η φασιστική οικονομική πολιτική στην Ερυθραία χαρακτηριζόταν από έναν συνδυασμό κρατικού παρεμβατισμού, επιλεκτικών επενδύσεων και συστηματικής εκμετάλλευσης του γηγενούς πληθυσμού μέσω καθεστώτων εξαναγκασμένης εργασίας.

Η ιταλική διοίκηση επιδίωξε να αναδιαρθρώσει την οικονομία της Ερυθραίας ώστε να καταστεί πιο λειτουργική και αποδοτική για τις ανάγκες του αποικιακού κράτους. Η γεωργία παρέμεινε ο βασικός τομέας παραγωγής, ωστόσο αναπροσανατολίστηκε με στόχο την ενίσχυση καλλιεργειών που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της ιταλικής αγοράς και της πολεμικής οικονομίας. Καλλιέργειες όπως το βαμβάκι, το καστορέλαιο, το σιτάρι και τα κτηνοτροφικά προϊόντα ενθαρρύνθηκαν συστηματικά, συχνά εις βάρος της παραδοσιακής αυτάρκους γεωργίας του τοπικού πληθυσμού. Η φασιστική διοίκηση επεδίωξε να ενσωματώσει την αγροτική παραγωγή της Ερυθραίας σε ένα καθεστώς ελεγχόμενης εξαγωγικής οικονομίας, στο οποίο η μητρόπολη διατηρούσε τον πλήρη έλεγχο των τιμών, της διάθεσης και των κερδών. Μεταξύ του 1925 και του 1935, η καλλιέργεια σιταριού αυξήθηκε από περίπου 20.000 τόνους σε 35.000 τόνους

---

¹²⁴ Negash, ό.π σελ. 92-120

ετησίως, ενώ το βαμβάκι σημείωσε άνοδο από 5.000 σε 12.000 τόνους. Παράλληλα η κτηνοτροφία ενισχύθηκε αισθητά, με τον αριθμό των εκτρεφόμενων ζώων να φτάνει από 50.000 σε 80.000 κεφάλια, καταδεικνύοντας τη συνολική αναζωογόνηση του πρωτογενούς τομέα¹²⁵.

Ταυτόχρονα η κυβέρνηση του Μουσολίνι επιχείρησε να προωθήσει περιορισμένες μορφές βιομηχανικής δραστηριότητας, κυρίως σε τομείς χαμηλής και μεσαίας κλίμακας. Αναπτύχθηκαν μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, εργαστήρια κατεργασίας δερμάτων, καθώς και μικρές βιομηχανίες που συνδέονταν με τις ανάγκες του στρατού, όπως συνεργεία, αποθήκες και υποστηρικτικές υποδομές. Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1920 υπήρχαν περίπου 10 μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, ενώ την επόμενη δεκαετία ξεπερνούν τις 25¹²⁶. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επέδειξε το φασιστικό καθεστώς για τη μεταλλευτική έρευνα, με στόχο τον εντοπισμό πρώτων υλών που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από την ιταλική πολεμική βιομηχανία. Παρά τις μεγάλες προσδοκίες, τα αποτελέσματα στον τομέα αυτό παρέμειναν περιορισμένα, γεγονός που υπογράμμιζε τα δομικά όρια της αποικιακής οικονομίας.

Κεντρικό ρόλο στην ιταλική αποικιοκρατική οικονομική πολιτική διαδραμάτισε και η εγκατάσταση Ιταλών εποίκων. Κατά τη δεκαετία του 1930 και ιδίως μετά την έναρξη της εκστρατείας κατά της Αιθιοπίας το 1935, η Ερυθραία αποτέλεσε σημαντικό προορισμό για Ιταλούς εποίκους, οι οποίοι εντάσσονταν σε αγροτικές αποικίες ή εγκαθίσταντο στα αστικά κέντρα. Το φασιστικό κράτος παρείχε στους εποίκους πρόσβαση σε γη, πιστώσεις και διοικητικά προνόμια, ενισχύοντας έτσι τη φυλετική και κοινωνική ιεραρχία της αποικίας. Η οικονομική ανάπτυξη που προέκυπτε από αυτές τις πολιτικές εξυπηρετούσε πρωτίστως τους εποίκους και τα συμφέροντα της μητρόπολης, ενώ ο γηγενής πληθυσμός αποκλειόταν συστηματικά από τις δυνατότητες ουσιαστικής οικονομικής ανέλιξης. Η εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού αποτέλεσε τον βασικό πυλώνα της φασιστικής αποικιακής οικονομίας στην Ερυθραία. Οι Ερυθραίοι εντάχθηκαν μαζικά σε καθεστώτα μισθωτής εργασίας, κυρίως στους τομείς των δημόσιων έργων, της γεωργίας, των μεταφορών και της στρατιωτικής υποστήριξης. Η εργασία τους χαρακτηριζόταν από χαμηλούς μισθούς, επισφαλείς συνθήκες και αυστηρό έλεγχο από την αποικιακή διοίκηση. Το φασιστικό κράτος θέσπισε ένα πλέγμα κανονισμών που περιόριζε την ελεύθερη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού και ενίσχυε την εξάρτηση των εργατών από τους Ιταλούς εργοδότες.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η εφαρμογή μορφών καταναγκαστικής εργασίας, οι οποίες αποτέλεσαν δομικό στοιχείο της αποικιακής οικονομίας. Η διοίκηση αξιοποίησε παραδοσιακές υποχρεώσεις εργασίας, τις οποίες επανανοηματοδότησε και θεσμοθέτησε, μετατρέποντάς τις σε μηχανισμούς συστηματικής εκμετάλλευσης. Οι Ερυθραίοι υποχρεώνονταν να εργάζονται σε δημόσια έργα, όπως η κατασκευή δρόμων, σιδηροδρομικών γραμμών, λιμανιών και στρατιωτικών εγκαταστάσεων, συχνά χωρίς επαρκή αμοιβή ή με συμβολικούς μισθούς. Η καταναγκαστική εργασία αποτέλεσε κρίσιμο εργαλείο για την υλοποίηση των μεγάλων υποδομών που απαιτούσε η στρατιωτική προετοιμασία της Ιταλίας στην Ανατολική Αφρική.

---

¹²⁵ Negash, ό.π σελ.92-120

¹²⁶ Negash, ό.π σελ.92-120

Η εντατικοποίηση αυτών των πρακτικών παρατηρείται ιδιαίτερα μετά το 1932 και κορυφώνεται κατά την περίοδο 1935–1936, κατά τη διάρκεια του πολέμου κατά της Αιθιοπίας. Η Ερυθραία μετατράπηκε σε βασικό κέντρο συγκέντρωσης εργατικού δυναμικού, το οποίο αξιοποιήθηκε τόσο εντός της αποικίας όσο και σε επιχειρήσεις εκτός αυτής. Η καταναγκαστική εργασία συνδέθηκε άμεσα με τον στρατιωτικό χαρακτήρα της φασιστικής αποικιοκρατίας, καθώς η οικονομία της αποικίας προσανατολίστηκε σχεδόν αποκλειστικά στην υποστήριξη του πολέμου και της κατοχής. Μετά το 1932 ο αριθμός των γηγενών, που επιβλήθηκε σε αυτό το καθεστώς της εργασίας, φτάνει στις 15.000-20.000 ετησίως¹²⁷. Μετά την κατάκτηση της Αιθιοπίας το 1936 και τη συγκρότηση της Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής, η οικονομική πολιτική στην Ερυθραία εντάχθηκε σε ένα ενιαίο αποικιακό σύστημα. Η αποικία διατήρησε τον ρόλο της ως παραγωγική και εργατική δεξαμενή, ενώ η εκμετάλλευση του γηγενούς πληθυσμού εντάχθηκε περαιτέρω.

Η οικονομική ανάπτυξη παρέμεινε άνιση και εξαρτημένη, με την Ερυθραία να λειτουργεί κυρίως ως μέσο ενίσχυσης της ιταλικής στρατιωτικής και αυτοκρατορικής ισχύος. Η συγκρότηση ενός αυστηρά συγκεντρωτικού διοικητικού και στρατιωτικού μηχανισμού στην Ερυθραία υπήρξε προϋπόθεση για την εφαρμογή μιας συστηματικής πολιτικής οικονομικής εκμετάλλευσης. Η φασιστική αποικιακή εξουσία αντιλαμβανόταν την οικονομία της αποικίας ως αναπόσπαστο τμήμα του κρατικού και στρατιωτικού σχεδιασμού, γεγονός που εξηγεί τη στενή διασύνδεση μεταξύ διοίκησης, στρατού και παραγωγής. Η πειθαρχημένη διοικητική δομή, η στρατιωτικοποίηση του χώρου και η θεσμική υποβάθμιση του γηγενούς πληθυσμού δημιούργησαν τις συνθήκες υπό τις οποίες η εργασία μπορούσε να ελεγχθεί, να κατευθυνθεί και σε μεγάλο βαθμό, να εξαναγκαστεί.

Σε κοινωνικό επίπεδο η φυλετική πολιτική που εφαρμόστηκε στην αποικία της Ερυθραίας συγκροτήθηκε σταδιακά μέσα από ένα πλέγμα διοικητικών πρακτικών, νομικών ρυθμίσεων και καθημερινών περιορισμών, οι οποίοι παρήγαγαν ένα καθεστώς συστηματικής ανισότητας μεταξύ Ιταλών και Ερυθραίων. Η αποικιακή εξουσία δεν περιορίστηκε στη θεωρητική προβολή της φυλετικής ανωτερότητας, αλλά επιδίωξε να τη μεταφράσει σε απτές μορφές κοινωνικής και θεσμικής διάκρισης, οι οποίες επηρέαζαν άμεσα τη ζωή του γηγενούς πληθυσμού. Ένα από τα βασικότερα πεδία εφαρμογής του φυλετικού διαχωρισμού υπήρξε η απονομή της δικαιοσύνης. Βλέπουμε λοιπόν ότι το μοτίβο που ξεκίνησε από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, συνεχίστηκε και κατά τη φασιστική περίοδο. Κατά τη διάρκεια της αυταρχικής πολιτικής η πρακτική αυτή ενισχύθηκε και συστηματοποιήθηκε. Οι Ερυθραίοι συχνά υπάγονταν σε ειδικά αποικιακά ή στρατιωτικά δικαστήρια, ακόμη και για αδικήματα μικρής σημασίας ή για υποθέσεις που αφορούσαν εργασιακές διαφορές. Οι διαδικασίες αυτές χαρακτηρίζονταν από ταχύτητα, περιορισμένη δυνατότητα υπεράσπισης και αυστηρές ποινές, σε αντίθεση με τους Ιταλούς, οι οποίοι προστατεύονταν από το ιταλικό αστικό δίκαιο¹²⁸. Η άνιση αυτή δικαστική πρακτική ενίσχυε το αίσθημα ατιμωρησίας των Ευρωπαίων και λειτουργούσε αποτρεπτικά για κάθε μορφή αμφισβήτησης από τον γηγενή πληθυσμό.

---

¹²⁷ Negash, ό.π σελ.92-120

¹²⁸ Negash, ό.π σελ.145-171

Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό πεδίο εφαρμογής της φυλετικής πολιτικής υπήρξε το ζήτημα των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων. Η πρακτική του *madamato*¹²⁹, δηλαδή της άτυπης συμβίωσης Ιταλών ανδρών με Ερυθραίες γυναίκες, ήταν ευρέως διαδεδομένη στην αποικία κατά την προφασιστική περίοδο και αποτελούσε ένα ανεκτό, αν και ιεραρχικό, στοιχείο της αποικιακής κοινωνίας. Μάλιστα από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 η διοίκηση του Μουσουλίνι άρχισε να αντιμετωπίζει το φαινόμενο αυτό ως απειλή για τη φυλετική τάξη και το κύρος της αποικιακής εξουσίας. Οι τοπικές αρχές επιχείρησαν να περιορίσουν τις μικτές σχέσεις μέσω διοικητικών απαγορεύσεων, πειθαρχικών κυρώσεων και κοινωνικού στιγματισμού, ακόμη και πριν την επίσημη κωδικοποίηση των φυλετικών νόμων.

Ο φυλετικός διαχωρισμός αποτυπώθηκε με ιδιαίτερη ένταση στον αστικό χώρο, ιδίως στην Ασμάρα, η οποία εξελίχθηκε σε πρότυπο φασιστικής αποικιακής πόλης. Η πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης βασίστηκε σε αυστηρό χωρικό διαχωρισμό, με σαφώς οριοθετημένες ζώνες κατοίκησης για Ιταλούς και Ερυθραίους. Οι ευρωπαϊκές συνοικίες διέθεταν σύγχρονες κατοικίες, διοικητικά κτίρια, σχολεία, κινηματογράφους και χώρους αναψυχής, από τους οποίους ο γηγενής πληθυσμός αποκλειόταν ή είχε περιορισμένη πρόσβαση. Αντίθετα οι Ερυθραίοι κατοικούσαν σε περιφερειακές συνοικίες, συχνά με ανεπαρκείς υποδομές, υπό καθεστώς αυστηρής αστυνομικής επιτήρησης. Η παρουσία τους στις «ευρωπαϊκές» ζώνες ρυθμιζόταν μέσω αδειών και ωραρίων, μετατρέποντας την καθημερινή μετακίνηση σε μηχανισμό πειθαρχησης¹³⁰. Ακόμα και στον χώρο της εργασίας οι Ερυθραίοι αποκλείονταν συστηματικά από θέσεις ευθύνης στη διοίκηση και στις επιχειρήσεις, περιοριζόμενοι σε ανειδίκευτες ή χαμηλόμισθες εργασίες. Οι ίδιοι κανονισμοί εργασίας προέβλεπαν διαφορετικές αμοιβές και συνθήκες για Ιταλούς και Αφρικανούς εργάτες, ακόμη και όταν εκτελούσαν παρόμοια καθήκοντα. Η διαφοροποίηση αυτή ενίσχυε τη φυλετική ιεραρχία και συνέβαλλε στη διατήρηση ενός φθηνού και ελεγχόμενου εργατικού δυναμικού, απαραίτητου για τη λειτουργία της αποικιακής οικονομίας.

Οι διακρίσεις και η ανισότητα δεν σταμάτησαν εκεί. Ακόμα και στον εκπαιδευτικό τομέα υπήρχε σαφής διαφοροποίηση των Ιταλών εποίκων από τον ντόπιο πληθυσμό. Οι Ιταλοί ίδρυσαν περίπου 15 σχολεία για τα παιδιά των Ευρωπαίων κατοίκων, όπου η διδασκαλία ακολουθούσε το ιταλικό πρόγραμμα σπουδών, με στόχο την εδραίωση της γλώσσας και της κουλτούρας τους. Αντίστοιχα δημιουργήθηκαν περιορισμένα σχολεία (περίπου 6-7) για τον ερυθραϊκό πληθυσμό, με υλικό και προγράμματα σπουδών που εστίαζαν σε βασικές δεξιότητες και επαγγελματική

---

¹²⁹ Ο όρος *madamato* αναφέρεται σε μια εποικιακή πρακτική *concubinage* που αναπτύχθηκε στην Ερυθραία και στο Κέρας της Αφρικής κατά την πρώιμη ιταλική αποικιοκρατία (τέλη 19ου–αρχές 20ού αιώνα). Επρόκειτο για κοινωνική σχέση μεταξύ Ιταλών ανδρών (στρατιωτικών ή διοικητικών) και ντόπιων γυναικών, που έμοιαζε με σύζυγο αλλά χωρίς νομική αναγνώριση. Αρχικά παρουσιαζόταν ως προσαρμογή σε τοπικές συνήθειες, όμως συχνά οι Ιταλοί απέφευγαν τις υποχρεώσεις φροντίδας και προστασίας για τις γυναίκες ή τα παιδιά τους. Το *madamato* δεν αναγνωριζόταν νομικά, αφήνοντας τις γυναίκες και τα παιδιά εύάλωτα και περιθωριοποιημένα. Στη δεκαετία του 1930, με την επέκταση στην Αιθιοπία, η φασιστική διοίκηση απαγόρευσε νομικά τις μικτές σχέσεις μέσω του βασιλικού διατάγματος n. 880 (1937), στο πλαίσιο πολιτικής φυλετικής καθαρότητας, χωρίς όμως να εξαλειφθεί πλήρως η πρακτική. Το *madamato* άφησε βαθύ κοινωνικό και ιστορικό αποτύπωμα στην Ανατολική Αφρική. Giovanna Trento, *Madamato and Colonial Concubinage in Ethiopia: A Comparative Perspective*, *Aethiopia* 14, 2011 σελ.184–205.

¹³⁰Negash, ό.π σελ.145-171

κατάρτιση, περιορίζοντας την πρόσβαση σε ανώτερη εκπαίδευση και τη συμμετοχή στην αποικιακή διοίκηση.

Η κοινωνική διάκριση μεταξύ Ιταλών και Ερυθραίων δεν περιορίστηκε μόνο στις εργασιακές σχέσεις και στη δικαστική μεταχείριση. Οι ίδιες αρχές ιεραρχίας και ελέγχου επεκτάθηκαν και στον χώρο της πόλης, στην εκπαίδευση και στην καθημερινή ζωή, με σαφή στόχο την ενίσχυση της ιταλικής κυριαρχίας και την προβολή της φασιστικής ιδεολογίας. Η Ασμάρα, ως πρωτεύουσα και διοικητικό κέντρο της αποικίας, αποτέλεσε το πλέον χαρακτηριστικό πεδίο, όπου η πολιτισμική και αρχιτεκτονική επιρροή του Μουσολίνι έγινε ορατή και απτή. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1930, η ιταλική διοίκηση ανέλαβε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα πολεοδομικής αναδιοργάνωσης, το οποίο περιλάμβανε την κατασκευή δημόσιων κτιρίων, σχολείων, νοσοκομείων, κινηματογράφων και στρατιωτικών εγκαταστάσεων.

Μέχρι το 1935, εκτιμάται ότι στην Ασμάρα είχαν ανεγερθεί πάνω από 25 σημαντικά δημόσια κτίρια υπό ιταλική επίβλεψη, πολλά εκ των οποίων ακολουθούσαν το ύφος του ιταλικού Ρασιοναλισμού, του ευρωπαϊκού μοντερνισμού, με ευθείες λεωφόρους, πλατείες και μοντέρνα κατασκευαστικά στοιχεία¹³¹. Μεταξύ των γνωστότερων έργων περιλαμβάνονται ο κινηματογράφος «Impero», ένα από τα σημαντικότερα δείγματα Αρ Ντεκό στην Αφρική καθώς και το «Fiat Tagliero», σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Τζουζέππε Πεττάτσι, με τις χαρακτηριστικές «πτέρυγες» του, που αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα ρεαλιστικής και ρασιοναλιστικής αισθητικής στον αποικιακό χώρο¹³². Άλλα αξιόλογα κτίρια περιλαμβάνουν τον διοικητήριο της πόλης στην καρδιά της πόλης, καθώς και το «Bar Zilli», ένα κτίριο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία στην όψη του, που λειτουργεί σήμερα ως ιστορικό κτίριο στην Ασμάρα¹³³. Παράλληλα η φασιστική διοίκηση προώθησε την ανέγερση μνημείων, αγαλμάτων και πλατειών που φέρουν τα σύμβολα της ιταλικής εξουσίας, ενισχύοντας οπτικά την παρουσία του κράτους και προβάλλοντας την ιδεολογία της «ρομανιτά»¹³⁴.

Η στρατηγική αυτή αρχιτεκτονική και πολιτισμική επέμβαση συνδέονταν άμεσα με τον έλεγχο της κοινωνίας και την ενίσχυση της ιταλικής κυριαρχίας. Οι δημόσιοι χώροι, οι πλατείες και οι δρόμοι λειτουργούσαν ταυτόχρονα ως μέσα επιτήρησης και καθημερινής πειθάρχησης του γηγενούς πληθυσμού. Η πολεοδομική διάρθρωση και η κατασκευή των κτιρίων επέτρεπαν στην ιταλική διοίκηση να προβάλλει την κυριαρχία της, να δημιουργεί ζώνες αποκλεισμού για τους Ερυθραίους και να υποστηρίζει την ταυτόχρονη ανάπτυξη του αποικιακού στρατού και της γραφειοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο, η Ασμάρα μετατράπηκε σε ζωντανό σύμβολο της φασιστικής παρουσίας στην Ανατολική Αφρική, ενώ η πολιτισμική και αρχιτεκτονική παρέμβαση λειτούργησε ως συμπλήρωμα των στρατιωτικών και οικονομικών πολιτικών εκμετάλλευσης.

---

¹³¹ Mia Fuller, *Italian Colonial Architecture and City Planning in North and East Africa* στο Oxford Research Encyclopedia of African History 2016, το άρθρο δημοσιεύτηκε το 2020, σελ.1-16

¹³² Fuller ό.π σελ.1-16

¹³³ Fuller ό.π σελ.1-16

¹³⁴ Fuller ό.π σελ.1-16

Η περίπτωση της Ερυθραίας αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η ιταλική αποικιοκρατία, μετά το 1922, συνδύασε στρατιωτική ισχύ, οικονομική εκμετάλλευση, κοινωνική πειθάρχηση και πολιτισμική/αρχιτεκτονική προβολή για την εδραίωση της κυριαρχίας της. Η αποικία λειτούργησε και ως πεδίο πειραματισμού με την ιδεολογία του φασισμού στην πράξη. Οι φυλετικές και κοινωνικές διακρίσεις, η συστηματική καταναγκαστική εργασία και η συγκεντρωτική διοίκηση ενσωματώθηκαν στον καθημερινό ιστό της αποικίας, ενώ η αστική και δημόσια αρχιτεκτονική προωθούσε την ιταλική ταυτότητα. Η Ερυθραία αποκαλύπτει, επομένως, τη στενή σύνδεση ανάμεσα σε πολιτική, οικονομία, κοινωνία και πολιτισμό στον φασιστικό ιμπεριαλισμό, επιτρέποντας την κατανόηση των δομών εξουσίας, αλλά και του τρόπου με τον οποίο η αποικιακή κυριαρχία επιδρά στην καθημερινή ζωή και στο χώρο της πόλης. Ως εκ τούτου, η μελέτη της προσφέρει πολύτιμα στοιχεία για την κατανόηση της πολυδιάστατης φύσης του ιταλικού φασιστικού αποικισμού στην Ανατολική Αφρική.

3.3 Σομαλία, αποικία ή στρατιωτική βάση;

Η Σομαλία κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, κατείχε μια ιδιόζουσα και αντιφατική θέση στο ευρύτερο αποικιακό σχέδιο της Ιταλίας στην Ανατολική Αφρική. Σε αντίθεση με την Ερυθραία, η οποία θεωρήθηκε από νωρίς οργανικό τμήμα του ιταλικού ιμπεριαλιστικού σχεδιασμού, η Σομαλία αντιμετωπίστηκε από το καθεστώς του Μουσολίνι περισσότερο ως βοηθητικός και στρατηγικός χώρος, παρά ως αποικία που προοριζόταν για ουσιαστική οικονομική ή κοινωνική ανάπτυξη. Η φασιστική ηγεσία δεν προσέγγισε τη Σομαλία ως πεδίο «εκπολιτιστικής αποστολής», αλλά ως εργαλείο γεωπολιτικού ελέγχου, αναγκαίο για την περικύκλωση και τη μελλοντική επίθεση κατά της Αιθιοπίας.

Η αντίληψη αυτή δεν προέκυψε τυχαία, καθώς, όπως είδαμε η Σομαλία χαρακτηριζόταν από περιορισμένες υποδομές και έναν πληθυσμό κατά κύριο λόγο νομαδικό, στοιχεία που, σύμφωνα με την ιταλική διοίκηση, περιόριζαν τις δυνατότητες άμεσης αποικιακής εκμετάλλευσης. Σε αντίθεση με τη φασιστική ρητορική περί δημιουργίας μιας «Νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας», η αποικία δεν προσέφερε τις προϋποθέσεις για μαζικό εοικισμό, ούτε για την ανάπτυξη μιας αυτόνομης αποικιακής οικονομίας. Το αποτέλεσμα ήταν η υιοθέτηση μιας χαμηλού κόστους, αλλά υψηλού ελέγχου πολιτικής, η οποία στόχευε στη διατήρηση της τάξης και όχι στην οποιαδήποτε μεταμόρφωση της κοινωνικής δομής¹³⁵. Στο πλαίσιο αυτό η Σομαλία εντάχθηκε στο φασιστικό αποικιακό σύστημα ως δευτερεύουσα αλλά στρατηγικά απαραίτητη αποικία. Η αξία της, έγκειτο κυρίως στη γεωγραφική της θέση, η οποία επέτρεπε την ανάπτυξη στρατιωτικών βάσεων, τη διευκόλυνση των μετακινήσεων στρατευμάτων και τον έλεγχο των νοτίων προσβάσεων προς την Αιθιοπία.

Προηγουμένως η ιταλική παρουσία στη Σομαλία ήταν κυρίως έμμεση και στηριζόταν στην συνεργασία με τοπικούς συμμάχους και στην εκμετάλλευση των λιμανιών και παράκτιων περιοχών, χωρίς ουσιαστικό κρατικό μηχανισμό ή εκτεταμένο στρατιωτικό έλεγχο. Αυτή η κατάσταση αντικαταστάθηκε από μια πολιτική άμεσης και αυταρχικής διοίκησης, η οποία

---

¹³⁵ Robert L. Hess, *Italian Colonialism in Somalia*, University of Chicago Press 1966 σελ.284-286

διαμορφώθηκε υπό το γενικότερο πρίσμα της φασιστικής ιδεολογίας περί «τάξης» και «προόδου» και είχε ως κεντρικό στόχο τον απόλυτο έλεγχο του χώρου αλλά και του πληθυσμού. Στους πρώτους μήνες της φασιστικής διακυβέρνησης, ο Μουσολίνι διόρισε ανώτερους διοικητές στην αποικία που είχαν σαφείς εντολές για την ενίσχυση του ιταλικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτής της αλλαγής είναι η πρόσληψη του Τσεζάρε Μαρία ντε Βέκι ως υψηλού επιτρόπου στη Σομαλία το 1923¹³⁶.

Ο εκπρόσωπος του φασιστικού καθεστώτος, ανέλαβε την κατάργηση των προστατευτικών συμφωνιών με τα τοπικά σουλτανάτα της Όμπια και της Μιρτζουτίνια, τα οποία έως τότε διατηρούσαν έναν βαθμό αυτοδιοίκησης και την μετατροπή τους σε αντικείμενα άμεσης ιταλικής κυριαρχίας¹³⁷. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε το τέλος του προϋφιστάμενου συστήματος έμμεσης διοίκησης. Ταυτόχρονα με την άφιξή του δόθηκε εντολή για αναδιοργάνωση των αποικιακών δυνάμεων ασφαλείας (μεταξύ των οποίων επανιδρύθηκε το σώμα των Τζαπτιέ (Zartíé) και δημιουργήθηκαν οι Ντουμπάτ (Dubat) ως ιθαγενείς βοηθητικές μονάδες υπό ιταλική διοίκηση, με σκοπό την επέκταση του ελέγχου πέρα από τις παράκτιες ζώνες και την διείσδυση στην ενδοχώρα, η οποία μέχρι τότε αποτελούσε ουσιαστικά «αποικιακό κενό»¹³⁸.

Η φασιστική ιδεολογία του Μουσολίνι πρόβαλε την ανάγκη κρατικής «τάξης» και «προόδου» μέσω της βίας και της πειθαρχίας. Με αυτόν τον τρόπο η αποικία θεωρήθηκε κατάλληλος χώρος για την εφαρμογή αυτών των αρχών. Ο φασιστικός αποικιοκρατικός μηχανισμός εδραίωνε την εξουσία του με τη δύναμη των όπλων και όχι μέσω συναίνεσης ή συνεργασίας με τους ντόπιους ηγέτες.

Η εγκαθίδρυση της άμεσης φασιστικής διοίκησης είχε σημαντικές μακροπρόθεσμες συνέπειες. Συγκεκριμένα υπονόμεισε κάθε προηγούμενη μορφή τοπικής αυτονομίας και συμμαχιών, οδηγώντας σε αυξημένη αντίσταση από πληθυσμιακές ομάδες που είχαν μέχρι τότε περιορισμένη όμως σημαντική επιρροή. Η αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας και της κατασταλτικής δράσης δημιούργησε ένα κλίμα φόβου και συνεχή εχθρότητας, αντί για ενσωμάτωση και σταδιακή προσαρμογή. Σε πρακτικό επίπεδο η αλλαγή διοίκησης σήμαινε ότι οι αποφάσεις λαμβάνονταν πλέον με γνώμονα τον απόλυτο έλεγχο και την εξυπηρέτηση των στρατηγικών στόχων του φασιστικού κράτους, προάγοντας τη στρατιωτική ισχύ πάνω από την πολιτική ή οικονομική ανάπτυξη, γεγονός που θα διαμορφώσει το χαρακτήρα της αποικίας μέχρι και την ένταξή της στην Ιταλική Ανατολική Αφρική το 1936.

Η εγκαθίδρυση της άμεσης φασιστικής διοίκησης στην περιοχή της Σομαλίας συνοδεύτηκε από μια εκτεταμένη διαδικασία στρατιωτικοποίησης της αποικίας, η οποία αποτέλεσε τον βασικό μηχανισμό επιβολής της ιταλικής κυριαρχίας. Το φασιστικό καθεστώς αντιμετώπισε τη Σομαλία ως χώρο που έπρεπε να τεθεί υπό πλήρη και αδιαμφισβήτητο έλεγχο. Η επιλογή αυτή υπαγορεύτηκε από τη στρατηγική ανάγκη μετατροπής της αποικίας σε ασφαλή και

---

¹³⁶ Federico Battered, *The Rescission of Protection Agreements by the Fascist Administration and the Armed Resistance against the Italian Military Occupation of the Sultanates*, στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia* 2020 σελ.97-122

¹³⁷ Battered, ό.π σελ.97-122

¹³⁸ Battered, ό.π σελ.97-122

πειθαρχημένη βάση για τις μελλοντικές επιχειρήσεις κατά της Αιθιοπίας. Κεντρικό ρόλο στη διαδικασία αυτή διαδραμάτισε η αναδιοργάνωση των αποικιακών ενόπλων δυνάμεων. Η ιταλική διοίκηση ενίσχυσε τόσο την παρουσία ευρωπαϊκών στρατευμάτων όσο και τη χρήση ιθαγενών σωμάτων, τα οποία εντάχθηκαν σε αυστηρά ελεγχόμενο στρατιωτικό πλαίσιο.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της διοίκησης του ντε Βέκι, η στρατιωτική διάσταση της αποικιακής πολιτικής ενισχύθηκε αποφασιστικά. Στο πλαίσιο αυτό, το σώμα των Τζατπιέ, αναδιοργανώθηκε και ενισχύθηκε, καθώς ανέλαβαν την επιτήρηση των αστικών κέντρων, των λιμανιών και των βασικών εμπορικών και συγκοινωνιακών αξόνων¹³⁹. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλείο καθημερινής επιβολής της αποικιακής εξουσίας, μέσω ελέγχων, συλλήψεων και κατασταλτικών επιχειρήσεων εναντίον του τοπικού πληθυσμού. Επιπλέον οι Ντουπάτ, που επρόκειτο για μονάδες αποτελούμενες από Σομαλούς στρατιώτες υπό ιταλική διοίκηση, χρησιμοποιήθηκαν εκτεταμένα για περιπολίες, επιχειρήσεις καταστολής και επιβολή της τάξης στην ενδοχώρα. Η χρήση ιθαγενών σωμάτων δεν σήμαινε ενσωμάτωση ή εμπιστοσύνη, από πλευράς των Ιταλών. Αντίθετα εντασσόταν σε μια λογική έμμεσου καταναγκασμού, όπου η αποικιακή εξουσία επιβαλλόταν μέσω εσωτερικών διαχωρισμών και ελεγχόμενης βίας.

Η επέκταση του στρατιωτικού ελέγχου προς την ενδοχώρα υπήρξε βίαιη και συστηματική. Περιοχές που μέχρι τότε βρίσκονταν εκτός ουσιαστικής αποικιακής εποπτείας θεωρήθηκαν «ανυπότακτες» και αντιμετωπίστηκαν ως απειλή για τη σταθερότητα της αποικίας. Η εξέγερση των σουλτανάτων της Όμπια και του Μιτζουρτίνα στα μέσα της δεκαετίας του 1920 αποτέλεσε κομβικό σημείο, καθώς ανέδειξε τα όρια της φασιστικής πολιτικής επιβολής¹⁴⁰. Η απάντηση της ιταλικής διοίκησης υπήρξε αμείλικτη. Έλαβαν χώρα στρατιωτικές επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας, συλλογικές τιμωρίες, καταστροφή οικισμών υπό τη διοίκηση Ιταλών αξιωματικών και με τη συμμετοχή των Ντουμπάτ οδήγησαν στην ήττα των τοπικών ηγεσιών, στην καταστροφή οικισμών και στη βίαιη εξουδετέρωση κάθε μορφής οργανωμένης αντίστασης.

Η αποικιακή βία αποτέλεσε δομικό στοιχείο της καθημερινής διοίκησης. Η επιβολή φόρων, η αναγκαστική στρατολόγηση, οι καταναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών και η χρήση συλλογικών ποινών λειτουργούσαν ως μέσα πειθάρχησης και παραδειγματισμού. Η φασιστική ιδεολογία, η οποία αντιλαμβανόταν την αποικία ως χώρο πειραματισμού και επιβεβαίωσης της κρατικής ισχύος, νομιμοποιούσε τη βία ως απαραίτητο εργαλείο «εκπολιτισμού» και επιβολής της τάξης. Στη Σομαλία όμως η έννοια αυτή μεταφράστηκε σε διαρκή καταστολή. Ιδίως μετά το 1926, η αποικιακή βία απέκτησε πιο συστηματικό χαρακτήρα. Η διοίκηση των αποικιοκρατών υιοθέτησε πρακτικές που στόχευαν στη διαρκή πειθάρχηση του πληθυσμού. Ιδιαίτερη σημασία απέκτησε η χρήση στρατοπέδων συγκέντρωσης ως εργαλείων απομόνωσης και εξουδετέρωσης «επικίνδυνων» στοιχείων. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το στρατόπεδο του Ντανάνε, που ιδρύθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1920, νότια του Μογκαντίσου¹⁴¹. Εκεί μεταφέρονταν πολιτικοί αντίπαλοι, τοπικοί ηγέτες, μέλη οικογενειών «ανυπότακτων» φυλών, αλλά και άμαχοι που θεωρούνταν ύποπτοι συνεργασίας με αντιστασιακές ομάδες.

---

¹³⁹ Battera ό.π σελ.97-122

¹⁴⁰ Battera ό.π σελ.97-122

¹⁴¹ Alessandro Bufalini, *Reparation for Colonial Crimes: The Case of Somalia*, στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia* 2020 σελ. 215-230

Οι συνθήκες κράτησης στο στρατόπεδο υπήρξαν εξαιρετικά σκληρές. Η έλλειψη τροφής, η ανύπαρκτη υγειονομική περίθαλψη, η καταναγκαστική εργασία και η έκθεση σε ασθένειες οδήγησαν σε υψηλά ποσοστά θνησιμότητας. Το Ντανάνε λειτούργησε ως χώρος φυσικής εξόντωσης αλλά και ως μέσο παραδειγματισμού, καθώς η ύπαρξή του λειτουργούσε αποτρεπτικά για κάθε ενδεχόμενη αντίσταση. Η κράτηση βασιζόταν σε διοικητικές αποφάσεις της αποικιακής εξουσίας, γεγονός που υπογράμμιζε τον αυθαίρετο χαρακτήρα της φασιστικής κυριαρχίας. Η φασιστική ιδεολογία νομιμοποιούσε τη χρήση της βίας ως αναγκαίο στάδιο για την επιβολή της «τάξης» και την εξάλειψη της «πρωτόγονης αντίστασης». Στην πράξη όμως, η πολιτική αυτή οδήγησε σε ένα καθεστώς διαρκούς έντασης και φόβου. Η ιταλική παρουσία έγινε αντιληπτή από μεγάλο μέρος του πληθυσμού ως κατασταλτική δύναμη κατοχής. Η αποδυνάμωση των παραδοσιακών δομών εξουσίας και η διάρρηξη των κοινωνικών ισορροπιών δημιούργησαν ένα κλίμα γενικευμένης ανασφάλειας. Η κατάσταση αυτή ενίσχυσε την αποξένωση του τοπικού πληθυσμού και παγίωσε τη Σομαλία σε έναν ρόλο καθαρά στρατηγικό, χωρίς προοπτική ουσιαστικής κοινωνικής ή οικονομικής ενσωμάτωσης στο αποικιακό σύστημα.

Πράγματι η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε στην αποικία αντανάκλασε με σαφήνεια τη δευτερεύουσα θέση της στο ιταλικό ιμπεριαλιστικό σύστημα. Σε αντίθεση με άλλες αποικιακές κτήσεις, δεν αντιμετωπίστηκε ως χώρος συστηματικής οικονομικής ανάπτυξης ή μαζικής εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, αλλά ως περιοχή περιορισμένης παραγωγικής αξίας, η οποία όφειλε πρωτίστως να συντηρεί τον εαυτό της και να εξυπηρετεί τις στρατηγικές ανάγκες του φασιστικού κράτους. Το αποτέλεσμα ήταν η υιοθέτηση μιας οικονομικής πολιτικής χαμηλού κόστους, η οποία βασίστηκε εκτεταμένα στην καταναγκαστική εργασία και στη διοικητική επιβολή. Η ιταλική διοίκηση επιχείρησε να ενισχύσει την αγροτική παραγωγή μέσω της δημιουργίας φυτειών και αγροτικών εκμεταλλεύσεων, κυρίως στις εύφορες περιοχές κατά μήκος των ποταμών Σεμπέλε και Τζούμπα¹⁴². Οι καλλιέργειες μπανάνας, βαμβακιού και ζαχαροκάλαμου προωθήθηκαν ως βασικοί άξονες της αποικιακής οικονομίας, με στόχο την κάλυψη των αναγκών της μητρόπολης και τη μείωση της οικονομικής επιβάρυνσης του ιταλικού κράτους¹⁴³.

Η έλλειψη εθελοντικού εργατικού δυναμικού αποτέλεσε βασικό πρόβλημα για την υλοποίηση αυτών των σχεδίων. Ο κατά κύριο λόγο νομαδικός τρόπος ζωής μεγάλου μέρους του πληθυσμού δεν μπορούσε εύκολα να ενταχθεί σε σταθερές μορφές μισθωτής εργασίας. Αντί να προσαρμόσει την οικονομική της πολιτική στις κοινωνικές συνθήκες της αποικίας, η ιταλική διοίκηση επέλεξε τη βίαιη πειθάρχηση της εργασίας. Τοπικοί πληθυσμοί υποχρεώνονταν να εργάζονται σε φυτείες, σε έργα οδοποιίας, στη μεταφορά εφοδίων και στη συντήρηση στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Η άρνηση συμμόρφωσης αντιμετωπιζόταν ως πράξη ανυπακοής και τιμωρούνταν με φυλάκιση, σωματικές ποινές ή εκτοπισμό. Με τον τρόπο αυτό, η εργασία μετατράπηκε σε μηχανισμό καταστολής, ενώ η οικονομική δραστηριότητα ενσωματώθηκε πλήρως στο αυταρχικό πλαίσιο της αποικιακής διοίκησης.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η πολιτική της εξαναγκασμένης εγκατάστασης πληθυσμών, η οποία στόχευε στον έλεγχο και τη σταθεροποίηση νομαδικών ομάδων. Μέσω της εγκατάστασης σε

---

¹⁴² Bellucci, ό.π σελ.123-134

¹⁴³ Bellucci, ό.π σελ.123-134

αγροτικούς οικισμούς κοντά σε φυτείες ή διοικητικά κέντρα, η διοίκηση επιδίωκε να εξασφαλίσει σταθερό εργατικό δυναμικό και να αποδυναμώσει τις παραδοσιακές κοινωνικές δομές. Η πολιτική αυτή είχε βαθιές κοινωνικές συνέπειες, καθώς διέλυσε δίκτυα συγγένειας και οικονομικής αυτότητας, χωρίς να δημιουργήσει βιώσιμες εναλλακτικές. Παρά τις προσπάθειες αυτές η οικονομική απόδοση της Σομαλίας παρέμεινε περιορισμένη. Οι αποικιακές εκμεταλλεύσεις εξαρτώνταν σε μεγάλο βαθμό από κρατικές επιδοτήσεις και δεν κατάφεραν να καταστήσουν την αποικία οικονομικά αυτότη. Η εμπειρία της βίας, της επισφάλειας και της εκμετάλλευσης ενίσχυσε την αποξένωση του τοπικού πληθυσμού από την αποικιακή εξουσία και υπονόμωσε κάθε δυνατότητα κοινωνικής συναίνεσης.

Πέρα από τις παραμέτρους που συζητήθηκαν παραπάνω, μία ακόμα σημαντική διάσταση είναι η κοινωνική. Σε αντίθεση με άλλες αποικίες όπου η εξουσία επιχείρησε –έστω ρητορικά– να προωθήσει ένα πρόγραμμα «εκπολιτισμού», στη Σομαλία η φασιστική πολιτική χαρακτηρίστηκε από απουσία συστηματικής κοινωνικής ή πολιτιστικής ενσωμάτωσης¹⁴⁴. Η κοινωνία αντιμετώπιστηκε περισσότερο ως αντικείμενο ελέγχου και πειθάρχησης. Οι φυλετικοί δεσμοί, τα δίκτυα συγγένειας και η εξουσία των τοπικών αρχηγών θεωρήθηκαν από τις αποικιακές αρχές ως δυνητικές εστίες αντίστασης. Η κατάργηση των σουλτανάτων, η απομάκρυνση ή εξόντωση τοπικών ηγετών και η επιβολή άμεσης διοικητικής κυριαρχίας αποδόμησαν σταδιακά τα παραδοσιακά συστήματα κοινωνικής ρύθμισης, χωρίς να τα αντικαταστήσουν με λειτουργικούς αποικιακούς θεσμούς.

Η κοινωνική ιεραρχία, που διαμορφώθηκε ήταν αυστηρά φυλετική και ρατσιστική. Στην κορυφή βρίσκονταν οι Ιταλοί άποικοι και διοικητικοί υπάλληλοι, οι οποίοι απολάμβαναν πλήρη πολιτικά και νομικά δικαιώματα. Ακολουθούσαν περιορισμένες ενδιάμεσες κατηγορίες, όπως ιθαγενείς υπάλληλοι χαμηλής βαθμίδας ή στρατιώτες των βοηθητικών σωμάτων. Η συντριπτική πλειονότητα του σομαλικού πληθυσμού κατατάσσονταν στην κατηγορία των «ιθαγενών», υποκείμενη σε ειδικό καθεστώς διοίκησης, περιορισμών και ποινών. Η κοινωνική κινητικότητα ήταν εξαιρετικά περιορισμένη και εξαρτιόταν από την πλήρη υποταγή στην αποικιακή εξουσία.

Παράλληλα με το εθιμικό δίκαιο, καθοριστική ήταν η παρουσία του ισλαμικού δικαίου, καθώς το σύνολο του σομαλικού πληθυσμού ανήκε στο σουνιτικό Ισλάμ της σαφί σχολής. Στην πράξη, το ισλαμικό και το εθιμικό δίκαιο αλληλοδιαπλέκονταν, με τις θρησκευτικές αρχές να επηρεάζουν ουσιαστικά τους εθιμικούς κανόνες. Η στενή αυτή σύνδεση δυσχέραινε την κατανόηση και την εφαρμογή τους από την ιταλική αποικιακή διοίκηση, η οποία συχνά αντιμετώπιζε το σύνολο αυτών των κανόνων ως ένα ενιαίο «ιθαγενές δίκαιο»¹⁴⁵.

Η ιταλική αποικιακή πολιτική στη Σομαλία αναγνώρισε την εφαρμογή τόσο του εθιμικού όσο και του ισλαμικού δικαίου, ιδίως σε ζητήματα προσωπικού καθεστώτος και σχέσεων μεταξύ Σομαλών, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προσέκρουαν στη λεγόμενη αποικιακή δημόσια τάξη. Η επιλογή αυτή έγινε από καθαρά πρακτικούς και πολιτικούς λόγους. Η διατήρηση των παραδοσιακών δομών θεωρήθηκε αποτελεσματικό εργαλείο κοινωνικού ελέγχου και σταθερότητας με χαμηλό διοικητικό και στρατιωτικό κόστος. Ωστόσο η αποικιακή προσπάθεια

---

¹⁴⁴ Salvatore Mancuso, *Interaction among Customary Law, Islamic Law and Colonial Law during the Italian Administration of Somalia*, στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia* 2020 ό.π σελ.135-158

¹⁴⁵ Mancuso ό.π σελ.135-158

κωδικοποίησης του εθιμικού δικαίου, προκειμένου να καταστεί εφαρμόσιμο από Ευρωπαίους δικαστές, αλλοίωσε τον ζωντανό και ευέλικτο χαρακτήρα του, παγώνοντας κανόνες, που μέχρι τότε προσαρμόζονταν δυναμικά στις κοινωνικές συνθήκες.

Ο πολιτισμός των Σομαλών αντιμετώπιστηκε συχνά με καχυποψία ή περιφρόνηση. Οι παραδοσιακές μορφές κοινωνικής έκφρασης, η προφορική παράδοση και οι πολιτισμικές πρακτικές θεωρήθηκαν «πρωτόγονες» και ασύμβατες με το φασιστικό πρόταγμα της τάξης και της πειθαρχίας. Δεν αναπτύχθηκαν πολιτικές πολιτιστικής ενσωμάτωσης, καθώς η αποικιακή εξουσία περιορίστηκε στην ανοχή ορισμένων πρακτικών, εφόσον αυτές δεν απειλούσαν την ασφάλεια και τον έλεγχο. Ιδιαίτερα αποκαλυπτική υπήρξε η πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης. Σε αντίθεση με τη ρητορική περί «εκπολιτιστικής αποστολής», η εκπαίδευση των Σομαλών παρέμεινε εξαιρετικά περιορισμένη. Τα σχολεία που ιδρύθηκαν από την ιταλική διοίκηση παρείχαν στοιχειώδη μόρφωση, επικεντρωμένη κυρίως στη διδασκαλία βασικών δεξιοτήτων, όπως η ανάγνωση, η γραφή και η αριθμητική. Στόχος δεν ήταν η πνευματική ανάπτυξη ή η κοινωνική ανέλιξη, αλλά η διαμόρφωση ενός πειθαρχημένου και υπάκουου εργατικού δυναμικού¹⁴⁶. Η εκπαιδευτική πολιτική είχε σαφή ταξικό και φυλετικό χαρακτήρα. Οι Σομαλοί αποκλείονταν από την ανώτερη εκπαίδευση και από κάθε μορφή εκπαίδευσης που θα μπορούσε να οδηγήσει σε διοικητικές ή ηγετικές θέσεις. Η εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας περιοριζόταν σε λειτουργικό επίπεδο και δεν συνοδευόταν από ουσιαστική πολιτισμική ένταξη. Με τον τρόπο αυτό, η εκπαίδευση λειτουργούσε ως εργαλείο κοινωνικού αποκλεισμού και όχι ως μέσο ένταξης. Στο επίπεδο της καθημερινής ζωής, η φασιστική αποικιακή παρουσία έγινε αισθητή κυρίως μέσω της αστυνομικής επιτήρησης, της φορολογίας και της καταναγκαστικής εργασίας. Η επαφή με την αποικιακή διοίκηση είχε επιβολής. Η απουσία κοινωνικών πολιτικών, υγειονομικής μέριμνας και υποδομών ενίσχυσε την αίσθηση αποξένωσης του πληθυσμού από το αποικιακό κράτος.

Κατά την προετοιμασία και τη διεξαγωγή του πολέμου κατά της Αιθιοπίας, η Ιταλική Σομαλία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ως βάση του νοτίου μετώπου της εισβολής. Υπό τη διοίκηση του στρατηγού Γκρατσιάνι, ιταλικά στρατεύματα εξαπέλυσαν επιθέσεις από το σομαλικό έδαφος προς την αιθιοπική ενδοχώρα, αξιοποιώντας το δίκτυο λιμανιών, δρόμων και στρατιωτικών εγκαταστάσεων που είχε αναπτυχθεί τα προηγούμενα χρόνια. Η πόλη του Μογκαντίσου μετατράπηκε σε κεντρικό κόμβο μεταφοράς στρατευμάτων, εφοδίων και πολεμικού υλικού, ενώ μεγάλος αριθμός Σομαλών στρατολογήθηκε (συχνά καταναγκαστικά) σε βοηθητικές μονάδες, ως εργάτες, μεταφορείς και ανιχνευτές.

Μετά την ολοκλήρωση της κατάκτησης της Αιθιοπίας, η Σομαλία εντάχθηκε διοικητικά στην Ιταλική Ανατολική Αφρική ως περιφερειακή μονάδα, χωρίς όμως να αποκτήσει αυξημένο πολιτικό ή οικονομικό βάρος. Η διοίκηση της ενίσχυσε περαιτέρω τον αυταρχικό χαρακτήρα της αποικιακής διακυβέρνησης, ενσωματώνοντας τη Σομαλία σε ένα συγκεντρωτικό και έντονα στρατιωτικοποιημένο σύστημα.

Η είσοδος της Ιταλίας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μετέτρεψε εκ νέου τη Σομαλία σε ενεργό στρατιωτικό θέατρο. Αρχικά, οι ιταλικές δυνάμεις σημείωσαν πρόσκαιρες επιτυχίες, όπως η

---

¹⁴⁶ Battera ό.π σελ.97-122

κατάληψη της Βρετανικής Σομαλίας το καλοκαίρι του 1940. Ωστόσο, οι επιτυχίες αυτές αποδείχθηκαν βραχύβιες. Η στρατιωτική υπερέκταση, η έλλειψη επαρκών εφοδίων και η περιορισμένη υποστήριξη από τον τοπικό πληθυσμό κατέστησαν την ιταλική παρουσία εξαιρετικά ευάλωτη¹⁴⁷. Το 1941 οι βρετανικές δυνάμεις, σε συνεργασία με συμμαχικά στρατεύματα, εξαπέλυσαν αντεπίθεση στην Ανατολική Αφρική. Η Ιταλική Σομαλία κατελήφθη σχετικά γρήγορα, αποκαλύπτοντας τη δομική αδυναμία του φασιστικού αποικιακού συστήματος. Η κατάρρευση της φασιστικής διοίκησης υπήρξε ταχεία και σχεδόν ολοκληρωτική, γεγονός που ανέδειξε το κενό θεσμών και τη μονοδιάστατη εξάρτηση της αποικίας από τη στρατιωτική ισχύ. Η έλλειψη κοινωνικών δεσμών και η απουσία νομιμοποίησης της αποικιακής εξουσίας κατέστησαν αδύνατη οποιαδήποτε ουσιαστική αντίσταση. Μεταξύ 1941 και 1943 η Σομαλία τέθηκε υπό βρετανική στρατιωτική διοίκηση, σηματοδοτώντας το οριστικό τέλος της φασιστικής περιόδου. Η ιταλική αποικιακή παρουσία, η οποία είχε οικοδομηθεί πάνω στη βία, τον καταναγκασμό και τον στρατηγικό υπολογισμό, κατέρρευσε χωρίς να αφήσει πίσω της βιώσιμες πολιτικές, κοινωνικές ή οικονομικές δομές. Η Σομαλία εξήλθε από τη φασιστική εποχή βαθιά τραυματισμένη, με αποδυναμωμένες κοινωνικές δομές και χωρίς θεσμικά ερείσματα που θα μπορούσαν να στηρίξουν μια ομαλή μεταβατική πορεία.

Η φασιστική αποικιοκρατία στη Σομαλία συνιστά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποικιακής κυριαρχίας που θεμελιώθηκε πρωτίστως στη στρατηγική σκοπιμότητα και στη συστηματική άσκηση βίας, και όχι σε ένα συνεκτικό σχέδιο κοινωνικής ή οικονομικής ανάπτυξης. Σε αντίθεση με άλλες ιταλικές αποικίες της Ανατολικής Αφρικής, η Σομαλία αντιμετωπίστηκε από το φασιστικό καθεστώς ως δευτερεύουσα αλλά αναγκαία γεωπολιτική κτήση, η οποία όφειλε να λειτουργεί ως στρατιωτικό στήριγμα και διοικητικά ελεγχόμενος χώρος, χωρίς προοπτική ουσιαστικής ενσωμάτωσης του τοπικού πληθυσμού. Η μετάβαση από την έμμεση στην άμεση διοίκηση, η εκτεταμένη στρατιωτικοποίηση, η θεσμοποίηση της αποικιακής βίας, η καταναγκαστική εργασία και η κοινωνική περιθωριοποίηση των Σομαλών συγκρότησαν ένα αποικιακό σύστημα χαμηλού κόστους αλλά υψηλού καταναγκασμού. Η φασιστική περίοδος άφησε πίσω της μια κοινωνία αποδιοργανωμένη και τραυματισμένη, επιβεβαιώνοντας ότι η ιταλική αποικιοκρατία στη Σομαλία υπήρξε περισσότερο ένα εγχείρημα ελέγχου και επιβολής παρά μια διαδικασία ιστορικής μεταμόρφωσης ή μία αποστολή «εκπολιτισμού».

3.4 Ο Β΄ Ιταλο-αιθιοπικός πόλεμος και η ίδρυση της «Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής».

Μετά την κατάληψη της εξουσίας, το φασιστικό καθεστώς της Ιταλίας προσέδωσε στο αποικιακό ζήτημα κεντρική θέση στη συνολική του στρατηγική, τόσο στην εξωτερική πολιτική όσο και στην εσωτερική πολιτική νομιμοποίηση του καθεστώτος. Η αποικιακή επέκταση αντιμετωπιζόταν ως βασικό εργαλείο ιδεολογικής εδραίωσης του φασισμού, συνδεδεμένο με το

---

¹⁴⁷ Debora Valentina Malito, *Italy's "Right of Return" to Somalia after the Defeat in the Second World War*, στο *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia* 2020 ό.π σελ.159-178

όραμα της ανασύστασης μιας «νέας ρωμαϊκής αυτοκρατορίας». Παρά την ήδη υπάρχουσα ιταλική κυριαρχία στην Ερυθραία, τη Σομαλία και τη Λιβυή, η φασιστική ηγεσία θεωρούσε τις έως τότε αποικιακές κτήσεις ανεπαρκείς για την ικανοποίηση των επεκτατικών φιλοδοξιών του καθεστώτος. Στο πλαίσιο αυτό, η αποικιοκρατία αναδείχθηκε σε σύμβολο εθνικού μεγαλείου και διεθνούς κύρους, ενώ ταυτόχρονα λειτούργησε ως μηχανισμός συσπείρωσης της ιταλικής κοινωνίας γύρω από το καθεστώς. Όπως επισημαίνει ο Angelo Del Boca στο έργο του «*La guerra di Etiopia. L'ultima impresa del colonialismo*», η φασιστική αποικιακή πολιτική συνιστούσε όξυνση και ριζοσπαστικοποίηση μακροχρόνιων ιταλικών αποικιακών επιδιώξεων, οι οποίες πλέον εντάσσονταν σε ένα ολοκληρωτικό, ρατσιστικό και ανοιχτά βίαιο ιδεολογικό πλαίσιο¹⁴⁸.

Η επιλογή της Αιθιοπίας ως κύριου στόχου της επεκτατικής πολιτικής συνδέθηκε άμεσα με τη μνήμη της ιταλικής ήττας στη μάχη της Άντουα το 1896, η οποία είχε εγγραφεί στη συλλογική συνείδηση ως βαθύ εθνικό τραύμα. Η ήττα αυτή δεν αποτέλεσε απλώς ένα ιστορικό προηγούμενο, μία χαμένη μάχη, αλλά ένα μόνιμο σημείο αναφοράς για τον ιταλικό εθνικισμό και ιδιαίτερα, για την ιδεολογία του Μουσολίνι, η οποία επιδίωκε την αναμέτρηση απέναντι σε ένα αφρικανικό κράτος, που είχε καταφέρει να διατηρήσει την ανεξαρτησία του. Στο πλαίσιο αυτό, η εκστρατεία κατά της Αιθιοπίας παρουσιάστηκε από τον ίδιο ως πράξη ιστορικής αποκατάστασης και αποκαθίλωσης της «ντροπής» του 1896. Παράλληλα η απόφαση για στρατιωτική επέμβαση εξυπηρετούσε σαφείς εσωτερικοπολιτικούς στόχους. Η φασιστική διοίκηση αξιοποίησε την προοπτική ενός νικηφόρου αποικιακού πολέμου ως μέσο αποπροσανατολισμού της ιταλικής κοινωνίας από τις κοινωνικές και οικονομικές εντάσεις της δεκαετίας του 1930, επιχειρώντας να μετατρέψει την εξωτερική επιθετικότητα σε μηχανισμό εσωτερικής συσπείρωσης¹⁴⁹. Η αποικιακή επιτυχία παρουσιαζόταν ως απόδειξη της ζωτικότητας και της ιστορικής αποστολής του καθεστώτος.

Ήδη από το 1934, η ιταλική ηγεσία εξαπέλυσε μια συστηματική προπαγανδιστική εκστρατεία, η οποία αποσκοπούσε στη νομιμοποίηση της επικείμενης στρατιωτικής δράσης. Η Αιθιοπία παρουσιάστηκε ως μία «βάρβαρη» και «οπισθοδρομική» κοινωνία, ανίκανη να αυτοδιοικηθεί και να ενταχθεί στο διεθνές σύστημα χωρίς την καθοδήγηση μιας «πολιτισμένης» ευρωπαϊκής δύναμης¹⁵⁰. Η αφήγηση αυτή δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα ενός αναγνωρισμένου, κυρίαρχου κράτους και μέλους της Κοινωνίας των Εθνών, αλλά αποτελούσε κλασικό αποικιακό ιδεολόγημα, το οποίο στόχευε στη μετατροπή της επιθετικότητας σε υποτιθέμενη αποστολή εκσυγχρονισμού. Η κλιμάκωση της έντασης κορυφώθηκε με το επεισόδιο του Ουαλουάλ στα τέλη του 1934, το οποίο η φασιστική Ιταλία αξιοποίησε ως πρόσχημα για την όξυνση της κρίσης¹⁵¹. Παρότι η Αιθιοπία προσέφυγε στην Κοινωνία των Εθνών καταγγέλλοντας την ιταλική

---

¹⁴⁸ Angelo Del Boca, *La guerra di Etiopia. L'ultima impresa del colonialismo*, Roma-Bari, Laterza, 2010, σελ.9-44

¹⁴⁹ Hess, Robert L., *Italy and Africa: Colonial Ambitions in the First World War*, Journal of African History 4, no. 1, 1963 σελ.105-126

¹⁵⁰ Del Boca ό.π σελ.64-101

¹⁵¹ Το επεισόδιο του Ουαλουάλ ήταν μια ένοπλη σύγκρουση τον Δεκέμβριο του 1934 στην όαση Walwal, στα σύνορα της ιταλικής Σομαλίας με την Αιθιοπία, ανάμεσα σε ιταλικά και αιθιοπικά στρατεύματα με σημαντικές απώλειες. Η Ιταλία εκμεταλλεύτηκε τη διαφιλονικούμενη περιοχή για να παρουσιάσει τη σύγκρουση ως αμυντική και να δικαιολογήσει την εισβολή της στην Αιθιοπία το 1935. Το επεισόδιο αποκάλυψε την επιθετική φύση της

παραβίαση των συνόρων της, η Ρώμη υιοθέτησε τη ρητορική της «άμυνας» και των αποζημιώσεων, μετατοπίζοντας την ευθύνη της σύγκρουσης. Η αργή και αναποτελεσματική αντίδραση της Κοινωνίας των Εθνών, παρείχε στο φασιστικό καθεστώς τον αναγκαίο χρόνο για τη στρατιωτική προετοιμασία και επιβεβαίωσε τα όρια του συστήματος συλλογικής ασφάλειας ήδη πριν την έναρξη των εχθροπραξιών.

Τον Οκτώβριο του 1935, η φασιστική Ιταλία προχώρησε στην έναρξη της στρατιωτικής εισβολής κατά της Αιθιοπίας, εγκαινιάζοντας έναν πόλεμο που, αποτέλεσε μία από τις πλέον βίαιες και απροκάλυπτα ρατσιστικές εκστρατείες της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας στον Μεσοπόλεμο¹⁵². Η ιταλική επίθεση δεν περιορίστηκε σε συμβατικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά συνοδεύτηκε από συστηματικές πρακτικές μαζικής βίας, οι οποίες στόχευαν τόσο τον αιθιοπικό στρατό όσο και τον άμαχο πληθυσμό. Οι στρατιωτικές δυνάμεις του Μουσολίνι επιδίωξαν με κάθε μέσο την κατάκτηση της Αιθιοπίας, καθώς ο ίδιος θεωρούσε ότι η επιτυχία ενός αποικιακού πολέμου θα ενίσχυε καθοριστικά το κύρος του ως ηγέτη και θα επιβεβαίωνε τη θέση της Ιταλίας ως μεγάλης δύναμης.

Η αποφασιστικότητα του Μουσολίνι να καταλάβει την Αιθιοπία αποτυπώνεται από την εκτεταμένη χρήση χημικών όπλων, κυρίως αερίων μουστάρδας, τα οποία ρίχθηκαν από αέρος σε στρατιωτικές μονάδες, χωριά, καλλιεργήσιμες εκτάσεις και υδάτινους πόρους¹⁵³. Η χρήση αυτών των όπλων αποτέλεσε συνειδητή επιλογή της ανώτατης πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, που εγκρίθηκε απευθείας από τη Ρώμη. Με τον τρόπο αυτό η Ιταλία παραβίασε κατάφωρα τις διεθνείς συνθήκες, και ειδικότερα το Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1925, αποκαλύπτοντας το χάσμα ανάμεσα στη φασιστική ρητορική και το διεθνές δίκαιο¹⁵⁴. Η διεθνής αντίδραση στην ιταλική επιθετικότητα υπήρξε περιορισμένη και κυρίως τυπική.

Η Κοινωνία των Εθνών χαρακτήρισε την Ιταλία ως «επιτιθέμενο κράτος», ωστόσο απέφυγε την υιοθέτηση ουσιαστικών και άμεσα αποτρεπτικών μέτρων. οι ευρωπαϊκές δυνάμεις φοβούνταν ότι μία αυστηρή καταδίκη της Ιταλίας θα μπορούσε να οδηγήσει σε γενικευμένη ευρωπαϊκή κρίση, σε μια περίοδο κατά την οποία το σύστημα διεθνών ισορροπιών παρέμενε εξαιρετικά εύθραυστο. Επιπλέον, τα ίδια κράτη διατηρούσαν αποικιακά και στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή της ανατολικής Αφρικής, γεγονός που τα καθιστούσε απρόθυμα να υιοθετήσουν πολιτικές ικανές να προκαλέσουν αποσταθεροποίηση. Η στάση αυτή αντανακλούσε τον δισταγμό των κυρίαρχων δυνάμεων της ΚτΕ, και ιδίως της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, να έρθουν σε ευθεία σύγκρουση με το φασιστικό καθεστώς¹⁵⁵. Η επιφυλακτικότητα αυτή εντασσόταν σε ένα ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο, στο οποίο η Ιταλία θεωρούνταν δυνητικό αντίβαρο στην αναδυόμενη ισχύ της ναζιστικής Γερμανίας. Η αδυναμία της Κοινωνίας των Εθνών να επιβάλει αποτελεσματικά μέτρα απέναντι στην ιταλική εισβολή ανέδειξε τα δομικά

ιταλικής αποικιακής πολιτικής και τη χρήση τοπικών περιστατικών για την προώθηση της ιμπεριαλιστικής επέκτασης, ενώ η διεθνής αντίδραση υπήρξε περιορισμένη.

Del Boca, ό.π σελ.64-101

¹⁵² Del Boca, ό.π σελ.64-101

¹⁵³ Del Boca, ό.π σελ.102-152

¹⁵⁴ Robert L. Hess, *Italy and Africa: Colonial Ambitions*, Journal of African History 4, no. 1 1963.

¹⁵⁵ George Baer, *Sanctions and Security: The League of Nations and Italy, 1935–1936*, Journal of African History. 1973 σελ.165-179

όρια της συλλογικής ασφάλειας και συνέβαλε στην περαιτέρω απονομιμοποίηση του διεθνούς συστήματος του Μεσοπολέμου.

Υπό το βάρος των διεθνών αντιδράσεων που προκάλεσαν οι απάνθρωπες πρακτικές του φασιστικού καθεστώτος κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στην Αιθιοπία, η Κοινωνία των Εθνών προχώρησε, στα τέλη του 1935, στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων κατά της Ιταλίας. Τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν την απαγόρευση εισαγωγής ιταλικών προϊόντων, τη διακοπή της εξαγωγής πολεμικού υλικού προς το ιταλικό κράτος και τον τερματισμό κάθε μορφής οικονομικής και χρηματοπιστωτικής υποστήριξης¹⁵⁶. Παρά τον επίσημο χαρακτήρα τους, οι κυρώσεις αυτές αποδείχθηκαν εξαρχής περιορισμένης αποτελεσματικότητας. Η αποτυχία των κυρώσεων δεν οφειλόταν μόνο στη χρονοκαθυστέριση της επιβολής τους, αλλά κυρίως στον επιλεκτικό τους χαρακτήρα. Δύο καίρια μέτρα ικανά να πλήξουν ουσιαστικά τη στρατιωτική και οικονομική δυνατότητα της Ιταλίας, αποκλείστηκαν συνειδητά, δηλαδή το κλείσιμο της διώρυγας του Σουέζ και η απαγόρευση εξαγωγής πετρελαίου¹⁵⁷. Η διατήρηση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας μέσω του Σουέζ επέτρεψε την απρόσκοπτη μεταφορά στρατευμάτων και εφοδίων στην ανατολική Αφρική, ενώ η συνέχιση της προμήθειας πετρελαίου εξασφάλισε τη λειτουργική επάρκεια του ιταλικού στρατού.

Αποτέλεσμα αυτής της μερικής και ανεπαρκούς πολιτικής υπήρξε η συνέχιση της ιταλικής στρατιωτικής επιχείρησης χωρίς ουσιαστικά εμπόδια. Οι φασιστικές δυνάμεις εξακολούθησαν να εφαρμόζουν πρακτικές μαζικής βίας, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης χημικών όπλων, προκαλώντας εκτεταμένες απώλειες στον αιθιοπικό πληθυσμό. Την ίδια στιγμή, ο Μουσολίνι αξιοποίησε τις κυρώσεις σε προπαγανδιστικό επίπεδο, παρουσιάζοντάς τες ως απόδειξη της διεθνούς αδικίας και της εχθρικής στάσης των «πλουτοκρατικών» δυνάμεων απέναντι στην Ιταλία. Η ρητορική αυτή συνέβαλε στην εσωτερική συσπείρωση και στην ενίσχυση της λαϊκής υποστήριξης προς το φασιστικό καθεστώς.

Ο δεύτερος Ιταλο-Αιθιοπικός πόλεμος ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 1936 με την κατάληψη της Αντίς Αμπέμπα από τα ιταλικά στρατεύματα. Ακολούθησε η ίδρυση της Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής, η οποία ενσωμάτωνε την Αιθιοπία, την Ερυθραία και τη Σομαλία, καθώς και η ανακήρυξη του βασιλιά Βιτόριο Εμανουέλε Γ΄ σε αυτοκράτορα της Αιθιοπίας από τον Μουσολίνι. Παρά τη σαφή παραβίαση της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας, η Κοινωνία των Εθνών δεν προχώρησε σε περαιτέρω ουσιαστικά μέτρα, ενώ οι οικονομικές κυρώσεις επιβλήθηκαν ήδη τον Ιούλιο του 1936. Μέχρι το τέλος του ίδιου έτους, αρκετά ευρωπαϊκά κράτη είχαν αναγνωρίσει de facto την ιταλική κυριαρχία στην Αιθιοπία. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με τη γενικευμένη αδράνεια της Κοινωνίας των Εθνών, κατέδειξε τα δομικά όρια του συστήματος συλλογικής ασφάλειας του Μεσοπολέμου και σηματοδότησε, σε συμβολικό και πρακτικό επίπεδο, την απονομιμοποίηση του διεθνούς οργανισμού ως μηχανισμού αποτροπής της επιθετικής αποικιακής πολιτικής¹⁵⁸.

Η ιταλική επιβολή στην Αιθιοπία μετά το 1936 χαρακτηρίστηκε από την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος αυταρχικής και βαθιά ρατσιστικής αποικιακής διοίκησης, το οποίο βασίστηκε

---

¹⁵⁶ Del Boca ό.π σελ 154-199

¹⁵⁷ Baer, ό.π σελ.165-179

¹⁵⁸ Del Boca ό.π σελ 200-242

πρωτίστως στη συστηματική χρήση της βίας και στον αυστηρό στρατιωτικό έλεγχο. Αμέσως μετά την κατάκτηση, η διοίκηση της χώρας τέθηκε υπό στρατιωτικό καθεστώς, αρχικά με επικεφαλής τον Πιέτρο Μπατόλιο και στη συνέχεια τον Ροντόλφο Γκρατσιάνι, πρόσωπα που, ενσάρκωσαν την πιο ακραία και κατασταλτική εκδοχή της φασιστικής αποικιακής πολιτικής¹⁵⁹. Η διοικητική δομή της Ιταλικής Ανατολικής Αφρικής στηρίχθηκε στη λογική της διαρκούς επιτήρησης και της τρομοκρατίας, με στόχο την εξουδετέρωση κάθε μορφής αιθιοπικής αντίστασης. Μαζικές συλλήψεις, εκτελέσεις και συλλογικά αντίποινα αποτέλεσαν κεντρικά εργαλεία διακυβέρνησης, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της διοίκησης Γρατσιάνι¹⁶⁰. Η αποικιακή εξουσία επιδίωξε την πλήρη υποταγή του, γεγονός που ενίσχυσε περαιτέρω τη ρήξη ανάμεσα στους κατακτητές και τους κατακτημένους.

Παράλληλα με την κατασταλτική πολιτική, η Ρώμη προώθησε ένα πρόγραμμα αποικιακής «ανάπτυξης», το οποίο περιλάμβανε δημόσια έργα, την κατασκευή οδικών αξόνων, αρδευτικά έργα και την επέκταση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Ωστόσο οι παρεμβάσεις αυτές αποσκοπούσαν στην οικονομική εκμετάλλευση των πόρων και στη διευκόλυνση της ιταλικής στρατιωτικής και διοικητικής παρουσίας. Αντί να περιορίσουν τις κοινωνικές ανισότητες, οι πολιτικές αυτές ενίσχυσαν την εξάρτηση της Αιθιοπίας από την αποικιακή διοίκηση και ευνόησαν κυρίως τους Ιταλούς εποίκους¹⁶¹. Κομβικό στοιχείο της φασιστικής αποικιακής κυριαρχίας αποτέλεσε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η θεσμοθέτηση της φυλετικής ιεραρχίας. Η επιβολή φυλετικών νόμων, οι οποίοι απαγόρευαν τους μεικτούς γάμους και κατοχύρωναν προνομιακές ρυθμίσεις υπέρ των Ιταλών, εισήγαγε μια θεσμικά κατοχυρωμένη μορφή διακρίσεων¹⁶². Η πολιτική αυτή εντάσσεται στη γενικότερη ρατσιστική στροφή του φασιστικού καθεστώτος στα τέλη της δεκαετίας του 1930 και συνέβαλε στη βαθύτερη κοινωνική πόλωση της αιθιοπικής κοινωνίας.

Παρά την ένταση της καταστολής η ιταλική κυριαρχία δεν κατόρθωσε να εξαλείψει την αιθιοπική αντίσταση. Τοπικοί ηγέτες, ένοπλες ομάδες και ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού συνέχισαν να αντιστέκονται καθ' όλη τη διάρκεια της φασιστικής κατοχής, υπονομεύοντας τη σταθερότητα της αποικιακής διοίκησης. Η διαρκής αυτή αντίσταση, σε συνδυασμό με τις διεθνείς εξελίξεις και την έκβαση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οδήγησε τελικά στην κατάρρευση της ιταλικής κυριαρχίας στην Αιθιοπία.

Η φασιστική αποικιακή πολιτική στην Αιθιοπία βασίστηκε στην ωμή βία, στη συστηματική προπαγάνδα και στη θεσμοθετημένη φυλετική διάκριση, χωρίς ωστόσο να επιτύχει τη μακροπρόθεσμη εδραίωση της ιταλικής εξουσίας. Η αποτυχία αυτή ανέδειξε τα δομικά αδιέξοδα του φασιστικού αποικιακού εγχειρήματος και επιβεβαίωσε την αδυναμία του καθεστώτος να επιβάλει μια βιώσιμη πολιτική, διοικητική και κοινωνική τάξη στην περιοχή.

---

¹⁵⁹ Giorgio Rochat, *The Italian Army in Ethiopia, 1935–1936*, *Journal of African History*, vol. 15, no. 3 1974 σελ.451–467.

¹⁶⁰ Ian Campbell, *The Addis Ababa Massacre: Italy's National Shame*, *Journal of African History*, vol. 53, no. 3 2012 σελ.367–390.

¹⁶¹ Ruth Ben-Ghiat, *Italian Fascism and the Colonial Question*, *Journal of Modern History*, vol. 70, no. 1 1998, σελ.1–31.

¹⁶² Del Boca, ό.π σελ.243-254

3.5. Εφαρμογή της φασιστικής πολιτικής στη Λιβυή.

Η Λιβυή, που αποτελούσε την πιο πρόσφατη ιταλική αποικία στην αφρικανική ήπειρο, απασχόλησε ιδιαίτερα τον νέο πρωθυπουργό της χώρας αφού κατείχε σημαντικό ρόλο στα αποικιακά του σχέδια. Ωστόσο, παρά τη νομική ενσωμάτωση της περιοχής, η ιταλική κυριαρχία παρέμενε εξαιρετικά εύθραυστη. Η περιοχή είχε ήδη ενσωματωθεί στην Ιταλία μετά τον Ιταλοτουρκικό Πόλεμο (1911–1912) και η ίδια διεκδικούσε σταθερά τον έλεγχο των τριών επαρχιών της (Κυρηναϊκή, Τριπολίτιδα και Φεζζάν). Σε μεγάλο βαθμό η αδυναμία της ιταλικής κυριαρχίας να εδραιωθεί στο εσωτερικό της Λιβύης συνδεόταν με τη δράση του θρησκευτικού και πολιτικού τάγματος των Σανούσι, το οποίο διατηρούσε ισχυρή επιρροή στην Κυρηναϊκή. Το εν λόγω τάγμα, όπως είδαμε και παραπάνω, δεν λειτουργούσε αποκλειστικά ως θρησκευτική κοινότητα, αλλά συγκροτούσαν ένα δίκτυο κοινωνικής, στρατιωτικής και πολιτικής οργάνωσης, το οποίο προσέφερε συνεκτική αντίσταση απέναντι στην αποικιακή παρουσία¹⁶³. Η ύπαρξη αυτής της οργανωμένης αντίστασης κατέστησε τη Λιβυή μία από τις πλέον ασταθείς ιταλικές αποικίες και εξηγεί την προσφυγή του φασιστικού καθεστώτος σε ακραία μέσα καταστολής.

Με αυτόν τον τρόπο η Λιβυή αποτελούσε τη πιο θεμελιωμένη και την παλαιότερη βάση του ιταλικού κράτους στη Βόρεια Αφρική. Αντιθέτως κυριαρχούσαν οι τοπικές φυλές και γενικότερα διάφορα αντιστασιακά κινήματα. Για τον Μουσολίνι η περιοχή δεν αποτελούσε μόνο στρατηγική βάση στην Αφρική, αλλά και πολιτικό και συμβολικό εργαλείο για την ενίσχυση της διεθνούς θέσης της Ιταλίας. Η περιοχή προσφερόταν για την εγκατάσταση ιταλικών αποίκων και την εκμετάλλευση φυσικών πόρων, ενώ παράλληλα αποτελούσε πεδίο για την προβολή του φασιστικού ιδεώδους της «ιταλικής αποστολής», συνδυάζοντας την πολιτική ισχύ, την οικονομική εκμετάλλευση και την εθνική δόξα. Η αξιοποίηση της λειτουργούσε συμβολικά για την επιβεβαίωση της φασιστικής του ιδεολογίας.

Επηρεασμένος από όλα αυτά, ο ηγέτης της φασιστικής Ιταλίας επέλεξε οι εκστρατείες των πρώτων χρόνων της εξουσίας του να έχουν χαρακτήρα ανακατάκτησης. Η φασιστική πολιτική στη Λιβυή εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο της λεγόμενης πασιφιστικής (pacificazione)¹⁶⁴, ενός όρου που χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς για να περιγράψει μια εκτεταμένη στρατιωτική επιχείρηση υποταγής και ελέγχου του πληθυσμού. Στην πράξη συνιστούσε έναν πόλεμο φθοράς, ο οποίος στόχευε στη φυσική εξόντωση της αντίστασης και στη διάλυση των κοινωνικών δομών που τη στήριζαν.

---

¹⁶³ Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica*, Journal of African History, vol. 1, no. 2 1960, σελ.225–236.

¹⁶⁴ Ο όρος «pacificazione» στην ιταλική ιστοριογραφία αναφέρεται στη στρατιωτική και πολιτική επιβολή ελέγχου σε περιοχές που αντιστέκονταν στην ιταλική κυριαρχία, κυρίως κατά την αποικιοκρατική επέκταση της Ιταλίας. Περιλάμβανε στρατιωτικές επιχειρήσεις, περιορισμούς μετακινήσεων, στρατόπεδα συγκέντρωσης και εγκατάσταση Ιταλών αποίκων. Στη Λιβυή (1920–1930), στόχευε στην καταστολή των Βερβέρων και άλλων φυλών, ενσωματώνοντας τη στρατηγική του Μουσολίνι για διεθνή προβολή ισχύος. Η pacificazione συνδυάζε καταστολή, πολιτική ενοποίηση και συμβολική επίδειξη δύναμης, αποτελώντας βασικό εργαλείο της ιταλικής αποικιοκρατίας στη Βόρεια Αφρική.

Ali Abdullatif Ahmida, *Genocide in Libya: Shar, a Hidden Colonial History*, Journal of African History, vol. 41, no. 2, 2000, σελ.195–220.

Σε συνεργασία με τους στρατηγούς Γκρατσιάνι και Μπατόλιο, ο Μουσολίνι έλαβε την απόφαση να διεξαχθούν σκληρές και αιματηρές στρατιωτικές επιχειρήσεις, προκειμένου να καταστείλουν την αντιστασιακή δράση, στην περιοχή της Λιβυής. Πιο συγκεκριμένα έδωσε διαταγές για μαζικές εκτελέσεις, εκτοπισμό πληθυσμών και εμπρησμό περιοχών, αποδεικνύοντας ότι η πολιτική του ήταν βασισμένη στην ακραία βία. Κεντρικό εργαλείο της φασιστικής καταστολής αποτέλεσε η δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης, κυρίως στην Κυρηναϊκή, στα οποία μεταφέρθηκαν δεκάδες χιλιάδες Λίβυοι, συχνά μετά από βίαιους εκτοπισμούς από τις περιοχές τους. Οι συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα χαρακτηρίζονταν από έλλειψη τροφής, ανεπαρκή υγειονομική περίθαλψη και αντίξοες συνθήκες, γεγονός που μετατρέπει τα στρατόπεδα αυτά σε μηχανισμό έμμεσης αλλά συστηματικής εξόντωσης του άμαχου πληθυσμού¹⁶⁵. Υπολογίζεται ότι στο διάστημα 1928 με 1932 έχασαν τη ζωή τους, πάνω από 100.000 άτομα, λόγω των κακουχιών και της ανεξέλεγκτης βίας της φασιστικής πολιτικής¹⁶⁶. Πείνα, ασθένειες, αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών και διάλυση των παραδοσιακών μορφών επιβίωσης, ήταν μερικές από τις συνθήκες, που η κυβέρνηση του Μουσολίνι υπέβαλε στους ντόπιους.

Η φασιστική βία επεκτάθηκε στη ρύθμιση του κοινωνικού βίου του γηγενή πληθυσμού. Ο Μουσολίνι όμως ήταν αποφασισμένος να φτάσει μέχρι το τέλος, γεγονός που κατάφερε το έτος 1932 με την εκτέλεση του εθνικού ηγέτη Ομάρ Μουκτάρ. Η εκτέλεση, πέρα από μία στρατιωτική επιτυχία για τον ηγέτη του φασιστικού κράτους, λειτούργησε και ως συμβολική πράξη, με στόχο την αποθάρρυνση κάθε μελλοντικής αντίστασης. Το φασιστικό καθεστώς επιδίωξε να παρουσιάσει τον θάνατό του ως το οριστικό τέλος της αντίστασης, εντάσσοντας το γεγονός στη ρητορική της «τελικής υποταγής» της αποικίας. Η Λιβυή ήταν ολοκληρωτικά ιταλική αποικία.

Η μετάβαση από τη στρατιωτική κατοχή σε μια περισσότερο συγκροτημένη διοικητική μορφή πραγματοποιήθηκε με τη διοικητική ενοποίηση της αποικίας το 1934, όταν οι περιοχές της Τριπολίτιδας, της Κυρηναϊκής και του Φεζζάν συνενώθηκαν στην ενιαία ιταλική Λιβυή. Η ενοποίηση αυτή σήμαινε την ενίσχυση της κεντρικής εποπτείας και τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της αποικίας από τη Ρώμη. Στην κορυφή της νέας διοικητικής δομής τοποθετήθηκε ο Γενικός Κυβερνήτης¹⁶⁷ θεσμός, ο οποίος συγκέντρωνε εκτεταμένες εξουσίες και λογοδοτούσε απευθείας στο φασιστικό καθεστώς. Κατά την περίοδο αυτή, ο ρόλος του Γενικού Κυβερνήτη περιλάμβανε τη συνολική εποπτεία της πολιτικής, στρατιωτικής και οικονομικής ζωής της αποικίας. Οι αποφάσεις του εναρμονίζονταν πλήρως με τις κατευθυντήριες γραμμές της φασιστικής κυβέρνησης και σε τελική ανάλυση, με τη βούληση του ίδιου του Μουσολίνι, γεγονός που καθιστούσε τη διοίκηση της Λιβυής άμεση προέκταση του μητροπολιτικού αυταρχικού κράτους.

Η διοίκηση στηρίχθηκε σε ένα διαρθρωμένο σύστημα θεσμικού διαχωρισμού μεταξύ Ιταλών και Λίβυων. Οι Ιταλοί έποικοι απολάμβαναν πλήρη πολιτικά και αστικά δικαιώματα, ενώ οι γηγενείς υπήκοοι υπάγονταν σε ειδικό αποικιακό καθεστώς δικαίου, στερούμενοι πολιτικής

---

¹⁶⁵ Ahmida, ό.π σελ.195–220.

¹⁶⁶ Ahmida ό.π σελ.195-200

¹⁶⁷ Montalbano, Gabriele. ‘*Despite the Fear*’: *Emancipation Trajectories in Libya, 1890–1930*. *The Journal of African History*, 63(3), 2022, σελ.400–417.

εκπροσώπησης και βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο διαχωρισμός συνιστούσε θεμελιώδες στοιχείο της φασιστικής αποικιακής ιδεολογίας, η οποία αντιμετώπιζε τους Λίβυους ως αντικείμενα διοίκησης και ελέγχου, όχι ως πολιτικά υποκείμενα.

Μετά την ολοκλήρωση της στρατιωτικής καταστολής και τη διοικητική ενοποίηση της αποικίας, η φασιστική Ιταλία επιδίωξε να μετασηματίσει τη Λιβύη σε μια οικονομικά αξιοποιήσιμη και δημογραφικά ελεγχόμενη αποικία εγκατάστασης¹⁶⁸. Η οικονομική πολιτική του καθεστώτος δεν περιορίστηκε στην εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, αλλά συνδέθηκε άρρηκτα με το φασιστικό όραμα της δημιουργίας μιας νέας ιταλικής αυτοκρατορίας στη Μεσόγειο. Κατά τη δεκαετία του 1920, η οικονομική ανάπτυξη της Λιβύης παρέμεινε περιορισμένη, καθώς η συνεχιζόμενη αντίσταση και η στρατιωτικοποίηση της διοίκησης εμπόδιζαν τη σταθερή εφαρμογή αναπτυξιακών πολιτικών. Ωστόσο μετά την καταστολή της αντίστασης στην Κυρηναϊκή στις αρχές της δεκαετίας του 1930, το φασιστικό καθεστώς προχώρησε στη συστηματική οργάνωση της αποικιακής οικονομίας, με έμφαση στην αγροτική παραγωγή και στον εποικισμό από Ιταλούς αγρότες¹⁶⁹.

Σχετικά με την οικονομική πολιτική της περιόδου το φασιστικό κράτος, ανέλαβε άμεσα τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των αποικιακών προγραμμάτων. Μεγάλης κλίμακας απαλλοτριώσεις γης πραγματοποιήθηκαν τόσο στην Τριπολίτιδα όσο και στην Κυρηναϊκή, με τις εκτάσεις αυτές να παραχωρούνται σε Ιταλούς εποίκους ή σε κρατικούς αποικιακούς οργανισμούς. Οι ντόπιοι εκτοπίστηκαν από εύφορες περιοχές και περιορίστηκαν σε ζώνες μειωμένης παραγωγικής δυνατότητας, γεγονός που ενίσχυσε την οικονομική τους περιθωριοποίηση¹⁷⁰. Η πολιτική του εποικισμού εντάχθηκε ιδιαίτερα μετά το 1934, όταν η Λιβύη εντάχθηκε πλήρως στο φασιστικό σχέδιο της «τέταρτης ακτής» (la quarta sponda)¹⁷¹. Υπό την καθοδήγηση του Γενικού Κυβερνήτη Μπάλντο, το καθεστώς προώθησε τη μαζική εγκατάσταση Ιταλών αγροτών, οργανωμένων σε πρότυπους αγροτικούς οικισμούς. Το 1938–1939, περίπου 20.000 Ιταλοί έποικοι μεταφέρθηκαν οργανωμένα στη Λιβύη, στο πλαίσιο κρατικά ελεγχόμενων προγραμμάτων αποικιακής εγκατάστασης¹⁷². Σε αντίθεση με τους προκατόχους του, ο Μπάλντο επιδίωξε να παρουσιάσει μια λιγότερο στρατιωτικοποιημένη εικόνα της αποικιακής διακυβέρνησης, δίνοντας έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη, στις υποδομές και στον εποικισμό. Ωστόσο, η αλλαγή αυτή δεν συνεπαγόταν ουσιαστική μεταβολή στη φύση της αποικιακής κυριαρχίας, καθώς ο θεμελιώδης φυλετικός και κοινωνικός διαχωρισμός μεταξύ Ιταλών και Λίβυων παρέμεινε αναλλοίωτος.

Η οικονομική αυτή πολιτική παρουσιάστηκε από το φασιστικό καθεστώς ως πρόγραμμα εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης, ωστόσο στην πράξη ενίσχυσε τις κοινωνικές και φυλετικές ανισότητες. Οι Ιταλοί έποικοι απολάμβαναν προνομιακή πρόσβαση στη γη, στις πιστώσεις και στις υποδομές, ενώ οι Λίβυοι μετατράπηκαν σε φθηνό εργατικό δυναμικό, αποκλεισμένοι από τα οφέλη της αποικιακής ανάπτυξης. Η αποικιακή οικονομία οργανώθηκε με τρόπο που

---

¹⁶⁸ Ahmida ό.π σελ.195-220.

¹⁶⁹ Ahmida ό.π σελ.195-220

¹⁷⁰ Ahmida ό.π σελ.195-220

¹⁷¹ Martin Moore & Tracy Philipps. *Fourth Shore – Italy's Mass Colonisation of Libya*. African Affairs, Vol. 39, No.155, (Oxford University Press),1940, σελ.129–133.

¹⁷² Ahmida ό.π σελ.195-220

εξυπηρετούσε πρωτίστως τις ανάγκες του μητροπολιτικού κράτους και τις ιδεολογικές επιδιώξεις του φασισμού. Παράλληλα σημαντικά έργα υποδομής υλοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1930, όπως η κατασκευή οδικών αξόνων, λιμανιών και δημόσιων κτιρίων. Τα έργα αυτά, αν και συνέβαλαν στη βελτίωση των μεταφορών και της διοικητικής συνοχής της αποικίας, σχεδιάστηκαν κυρίως για να εξυπηρετούν στρατιωτικούς και αποικιακούς σκοπούς. Η οικονομική ανάπτυξη της Λιβύης παρέμεινε εξαρτημένη και μονοδιάστατη, χωρίς ουσιαστική ενσωμάτωση του γηγενούς πληθυσμού.

Με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η αποικιακή οικονομία της Λιβύης προσανατολίστηκε ακόμη περισσότερο στις στρατιωτικές ανάγκες του Άξονα. Η μετατροπή της αποικίας σε κέντρο πολεμικών επιχειρήσεων ανέκοψε τα φιλόδοξα σχέδια εποίκισμού και αποκάλυψε τα δομικά όρια του φασιστικού αποικιακού εγχειρήματος. Η Λιβυή μετατράπηκε σε πεδίο μάχης ανάμεσα στις Δυνάμεις του Άξονα και των Συμμάχων. Η συντριπτική ήττα, που γνώρισαν τα ιταλικά στρατεύματα το 1943 στις μάχες στις περιοχές της Τρίπολη και του Ελ Αλαμείν, οδήγησαν στην κατάληψη της περιοχής από τους Βρετανούς. Ταυτόχρονα με την κατάρρευση του φασισμού στην Ιταλία ήλθε και το τέλος του αποικιοκρατικού καθεστώτος. Η πολιτική του Μουσολίνι στη Λιβυή, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του φασιστικού αποικιοκρατικού μοντέλου. Η πολιτική ισορροπούσε ανάμεσα στην στρατιωτική βία και προπαγάνδα και στον ιδεολογικό έλεγχο, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μίας νέας αυτοκρατορίας. Ο ηγέτης της φασιστικής Ιταλίας, προσπάθησε να ξεγελάσει το γηγενή πληθυσμό με δημόσια έργα αλλά πίσω από αυτά υπήρχε μία αυταρχική πολιτική, βασισμένη στην εκμετάλλευση, τη βία, την καταπίεση και την εξόντωση. Το τέλος της ιταλικής αποικιακής παρουσίας άφησε πίσω της μια οικονομία βαθιά άνιση και κοινωνικά κατακερματισμένη¹⁷³.

Πέρα από τη στρατιωτική και οικονομική κυριαρχία, η φασιστική Ιταλία επιδίωξε να εδραιώσει την εξουσία της στη Λιβυή μέσω μιας συστηματικής πολιτισμικής και ιδεολογικής πολιτικής, η οποία αποσκοπούσε στον έλεγχο της κοινωνίας και στη νομιμοποίηση της αποικιακής κυριαρχίας. Η πολιτική αυτή εντάχθηκε στο ευρύτερο φασιστικό αφήγημα της «εκπολιτιστικής αποστολής», σύμφωνα με το οποίο η Ιταλία παρουσιαζόταν ως φορέας προόδου και τάξης στον αποικιακό χώρο. Η πολιτισμική πολιτική του καθεστώτος οργανώθηκε κεντρικά και εφαρμόστηκε μέσω κρατικών θεσμών, της αποικιακής διοίκησης και της καθολικής εκκλησίας. Ο Μουσολίνι αντιλαμβάνονταν την πολιτισμική επιρροή ως συμπληρωματικό εργαλείο της στρατιωτικής και διοικητικής κυριαρχίας, καθώς σύμφωνα με την φασιστική ιδεολογία του, η υποταγή δεν έπρεπε να είναι μόνο υλική, αλλά και συμβολική.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στην εκπαίδευση, η οποία οργανώθηκε με αυστηρά διαχωριστικό τρόπο. Τα σχολεία που προορίζονταν για τον γηγενή πληθυσμό παρείχαν περιορισμένη εκπαίδευση, εστιασμένη κυρίως στη στοιχειώδη κατάρτιση και στην καλλιέργεια της υπακοής προς την αποικιακή εξουσία. Η ιταλική γλώσσα επιβλήθηκε ως εργαλείο διοικητικού και πολιτισμικού ελέγχου, χωρίς ωστόσο να συνοδεύεται από πραγματικές δυνατότητες κοινωνικής

---

¹⁷³ Ahmida ό.π σελ.195–220.

ανέλιξης για τους Λίβυους μαθητές. Αντιθέτως το εκπαιδευτικό σύστημα ενίσχυε τον αποκλεισμό τους από τις ανώτερες βαθμίδες της διοίκησης και της οικονομίας¹⁷⁴.

Η καθολική εκκλησία αξιοποιήθηκε ως εργαλείο πολιτισμικής διείσδυσης και σταθεροποίησης της ιταλικής αποικιακής τάξης, μέσω ιεραποστολών, σχολείων και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, χωρίς να επιδιώκεται θρησκευτική αφομοίωση των μουσουλμανικών πληθυσμών. Η φασιστική πολιτισμική πολιτική επικεντρωνόταν στην πειθάρχηση και τον έλεγχο. Πιο συγκεκριμένα οι μετακινήσεις, η εργασία και οι κοινωνικές δραστηριότητες των Λίβυων τελούσαν υπό συνεχή επιτήρηση, ενώ οι παραδοσιακές κοινωνικές δομές είχαν αποδυναμωθεί. Στόχος ήταν η διατήρηση μιας αυστηρής αποικιακής ιεραρχίας με σαφείς φυλετικούς και κοινωνικούς διαχωρισμούς.

---

¹⁷⁴ Ali Abdullatif Ahmida 1996 σελ ό.π 1–23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ιταλική αποικιακή πολιτική και οι συνέπειες της.

4.1 Σύγκριση ιταλικής αποικιακής πολιτικής πριν και μετά το 1922.

Όπως είδαμε και παραπάνω το νεοσύστατο ιταλικό κράτος, κατά την διάρκεια της φιλελεύθερης περιόδου του(1861-1922), δεν κατόρθωνε να διαμορφώσει ένα συνεκτικό αυτοκρατορικό σχέδιο. Οι αποικίες αντιμετωπίζονταν κυρίως ως μέσα διεθνούς αναγνώρισης, χωρίς να συνοδεύονται από οργανωμένη πολιτική, οικονομική ή πολιτισμική στρατηγική. Η Ιταλία όντας ένα κράτος αποδυναμωμένο από την ίδρυση του, διέθετε περιορισμένη επιρροή και δυνατότητες σε διεθνές επίπεδο. Η ηγεσία του κράτους βρήκε διέξοδο στο αποικιακό φαινόμενο, καθώς μέσω αυτού το κράτος επιδίωξε να ανακτήσει δύναμη και κύρος στον κόσμο και να σταθεί ανάμεσα στις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις. Η αποικιοκρατία επομένως, ήταν εργαλείο πρακτικό, σχεδόν τεχνοκρατικό, χωρίς βαθύτερη ιδεολογική φόρτιση. Δεν υπήρχε συστηματική φυλετική θεωρία, ούτε οργανωμένο σχέδιο πολιτισμικής επιβολής, αντιθέτως περιοριζόταν σε έναν πρακτικό, περιστασιακό ρόλο, παρατηρώντας περισσότερο τις δυνατότητες διεθνούς προβολής παρά τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.

Η διοίκηση των αποικιών φανερώνει σε μεγάλο βαθμό αυτή την έλλειψη οράματος. Η δομή της ήταν αρκετά αποσπασματική, συχνά αυτοσχέδια, ενώ παράλληλα βασιζόταν σε αδύναμους μηχανισμούς και περιορισμένους πόρους. Η εξάρτηση από τις τοπικές ελίτ και οι έμμεσες μορφές διακυβέρνησης υπογράμμιζαν την απουσία μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Ως εκ τούτου οι θεσμοί πολιτικής συμμετοχής δεν αναπτύχθηκαν και η εκπαίδευση ντόπιων διοικητικών στελεχών δεν προωθήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Οι αποικίες λειτουργούσαν κυρίως ως διοικητικά παραρτήματα της μητρόπολης, χωρίς να δημιουργούνται σταθερές βάσεις κοινωνικής οργάνωσης. Σε οικονομικό επίπεδο οι δυνατότητες της Ιταλίας ήταν περιορισμένες, με αποτέλεσμα η πολιτική να επικεντρώνεται στην πρωτογενή εκμετάλλευση (γεωργία, πρώτες ύλες, υποτυπώδης υποδομή) χωρίς να υπάρχει σχεδιασμός ανάπτυξης. Η ίδια, όπως και οι άλλα ευρωπαϊκά αποικιοκρατικά κράτη, εντάχθηκε στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα, με στόχο την εκμετάλλευση πρώτων υλών και γεωργικών προϊόντων, για την ενίσχυση της οικονομίας της μητρόπολης.

Η χρήση βίας υπήρχε, αλλά ήταν σποραδική και χρησιμοποιούνταν κυρίως από τους Ιταλούς ως μέσο καταστολής αντιστάσεων. Η κοινωνική και πνευματική σφαίρα της μητρόπολης περιοριζόταν στην τυπική διοικητική καθοδήγηση, χωρίς οργανωμένα προγράμματα γλωσσικής ή πολιτισμικής επέκτασης. Η αποικία με άλλα λόγια, αποτέλεσε περισσότερο ένα διοικητικό παράρτημα παρά ένα πεδίο πραγματικής επιρροής και μεταμόρφωσης. Μπορούμε να πούμε ότι η πρώιμη αποικιοκρατική πολιτική των Ιταλών φανερώνει ένα κράμα αδυναμίας, αυτοσχεδιασμού και έλλειψης σαφούς στρατηγικού οράματος.

Η εικόνα αυτή μετασηματίζεται ριζικά μετά το 1922 με την άνοδο του φασιστικού καθεστώτος. Η αποικιοκρατία εντάσσεται στον πυρήνα της απολυταρχικής ιδεολογίας και οι αποικίες μετατρέπονται σε σύμβολα εθνικής ισχύος και μεγαλείου. Η ρητορική της εποχής προβάλλει την

αναγέννηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ενώ η εισαγωγή φυλετικών ιεραρχιών και ρατσιστικών προτύπων μετατρέπει την πολιτική της μητρόπολης σε εργαλείο ελέγχου και κυριαρχίας. Η διοίκηση συγκεντρώνεται και στρατιωτικοποιείται, με τους διοικητές των αποικιών να λειτουργούν ως άμεσα όργανα της ιδεολογικής εξουσίας. Κάθε υπόνοια τοπικής αυτονομίας καταργείται και οι θεσμοί σχεδιάζονται και λειτουργούν αποκλειστικά ως μηχανισμοί ελέγχου. Οι ντόπιοι πληθυσμοί αποκλείονται πλήρως από κάθε μορφή συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, υπογραμμίζοντας τον αυταρχικό χαρακτήρα του νέου αποικιακού συστήματος.

Η οικονομική πολιτική της φασιστικής περιόδου συνδυάζεται με την ενίσχυση των επενδύσεων. Βέβαια είναι αναγκαίο να αναφέρουμε ότι αυτές καθοδηγούνται από στρατηγικούς και συμβολικούς λόγους, με στόχο την αποικιακή αυτάρκεια και την προώθηση του εποικισμού από Ιταλούς. Κατασκευάζονται δρόμοι, δημιουργούνται νέα αστικά κέντρα, λιμάνια και άλλες υποδομές, οι οποίες όμως εξυπηρετούν το αυτοκρατορικό μεγαλείο και σε καμία περίπτωση τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Η πολιτική του Μουσολίνι χρησιμοποίησε την εικόνα ανάπτυξης για να δημιουργήσει ψευδή αίσθηση προόδου στους ντόπιους. Η φασιστική αποικιοκρατική πολιτική εκμεταλλεύτηκε τις αποικίες και ως μέρος της στρατηγικής οικονομικής αυτάρκειας της Ιταλίας, εντάσσοντας την αποικιακή παραγωγή στο καπιταλιστικό και αυτοκρατορικό σχέδιο ανάπτυξης. Ταυτόχρονα η βία καθίσταται συστηματική και δομική, με μαζικές εκτοπίσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης, συλλογικές τιμωρίες, ακόμη και χρήση χημικών όπλων. Ο πολιτισμός και η αισθητική της μητρόπολης επιβάλλονται με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο. Η πολιτισμική επιρροή της μητρόπολης επιβάλλεται οργανωμένα, μέσα από την ιταλική γλώσσα, την αρχιτεκτονική των νέων κτηρίων στα αστικά κέντρα και τη δημιουργία «βιτρινών νεωτερικότητας», όπως η Ασμάρα.

Με μία συγκριτική ματιά καθίσταται σαφές ότι με τη μετάβαση από το φιλελεύθερο κράτος στον φασισμό οι δομικές αδυναμίες εντάθηκαν, μετατρέποντας την αποικιοκρατία σε βίαιο, συγκεντρωτικό και ιδεολογικά φορτισμένο σύστημα. Η Ιταλία απέτυχε και στις δύο περιόδους να δημιουργήσει βιώσιμες βάσεις αυτοδιοίκησης, αφήνοντας πίσω της κοινωνίες εκτεθειμένες σε μεταποικιακή αστάθεια και αποτυχία μακροχρόνιου σχεδιασμού. Το αποτέλεσμα ήταν το αποικιοκρατικό σύστημα να παραμένει περισσότερο εργαλείο προβολής ισχύος παρά μέσο ανάπτυξης ή κοινωνικής ενσωμάτωσης αναδεικνύοντας τη συνέχιση των περιορισμών και των αδυναμιών του ιταλικού κράτους. Με τον τερματισμό της αποικιακής πορείας των Ιταλών έγινε σαφές ότι η ηγεσία δεν κατάφερε να μετασηματίσει αποικίες σε σταθερούς πυλώνες ισχύος και προόδου, παρά τις αλλαγές στην ιδεολογία και την πολιτική.

4.2 Οι επιπτώσεις της Ιταλικής επιρροής στις αποικίες και οι σύγχρονες σχέσεις.

Το φαινόμενο της αποικιοκρατικής πολιτικής του ιταλικού κράτους στην Αφρική αποτέλεσε παράγοντα διαμόρφωσης βαθιών και διαχρονικών επιπτώσεων σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Οι μηχανισμοί συγκεντρωτικής διακυβέρνησης, η περιορισμένη ενσωμάτωση των ντόπιων πληθυσμών και η ανεπάρκεια θεσμικής οργάνωσης δημιούργησαν κενά, που καθόρισαν σε σημαντικό τη μεταποικιακή πορεία των κρατών, επηρεάζοντας τόσο την εσωτερική τους σταθερότητα όσο και τις κοινωνικές τους δομές. Εκτός αυτού η πολιτισμική και οικονομική επιρροή της Ιταλίας παρέμεινε επιφανειακή, διαμορφώνοντας ένα ιστορικό υπόβαθρο που επηρεάζει τις σύγχρονες σχέσεις μεταξύ των πρώην αποικιών και της μητρόπολης.

Η Ερυθραία συνιστά την περίπτωση, που το ιταλικό αποικιακό σύστημα άφησε το πιο απτό και διαχρονικά ορατό αποτύπωμα, χωρίς ωστόσο να δημιουργήσει τις θεσμικές προϋποθέσεις για πολιτική αυτονομία. Η ιταλική κυριαρχία παρήγαγε ένα έντονο αστικό και υλικό τοπίο, με επίκεντρο την Ασμάρα, η οποία σχεδιάστηκε ως πρότυπο αποικιακής πρωτεύουσας. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, η μοντέρνα αρχιτεκτονική και οι υποδομές της πόλης λειτούργησαν ως σύμβολα αυτοκρατορικής ισχύος και φασιστικής νεωτερικότητας, χωρίς όμως να συνοδεύονται από διαδικασίες κοινωνικής ή πολιτικής ενσωμάτωσης του ντόπιου πληθυσμού. Παράλληλα με το υλικό αυτό αποτύπωμα, η ιταλική αποικιακή διοίκηση εγκαθίδρυσε ένα αυστηρά συγκεντρωτικό διοικητικό πρότυπο. Η διακυβέρνηση της Ερυθραίας βασίστηκε σε ιεραρχικούς μηχανισμούς ελέγχου, στρατιωτική πειθαρχία και φυλετικό διαχωρισμό, αποκλείοντας συστηματικά τους Ερυθραίους από κάθε μορφή ουσιαστικής πολιτικής συμμετοχής. Οι αποικιακοί θεσμοί σχεδιάστηκαν ως εργαλεία επιβολής και διοικητικής επιτήρησης, γεγονός που περιόρισε δραστικά τη δυνατότητα θεσμικής συνέχειας μετά το τέλος της ιταλικής κυριαρχίας.

Η απουσία θεσμών αυτοδιοίκησης αποδείχθηκε καθοριστική κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Μετά το 1943 η κατάρρευση της ιταλικής διοίκησης άφησε πίσω της έναν κρατικό σκελετό με ανεπτυγμένες υλικές δομές αλλά χωρίς πολιτικό βάθος. Η βρετανική στρατιωτική διοίκηση που ακολούθησε δεν μπόρεσε να καλύψει το θεσμικό αυτό κενό¹⁷⁵, ενώ η απόφαση για την ενσωμάτωση της Ερυθραίας στην Αιθιοπία το 1952 επιβλήθηκε σε μια κοινωνία χωρίς προηγούμενη εμπειρία αυτοκυβέρνησης¹⁷⁶. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε στην έκρηξη ενός μακροχρόνιου ένοπλου αγώνα, ο οποίος κατέληξε στην ανεξαρτησία της χώρας το 1993. Στη μεταποικιακή περίοδο, η κληρονομιά της ιταλικής αποικιοκρατίας εκδηλώθηκε ως έμμεση πολιτική επίδραση. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της εξουσίας και η έντονη στρατιωτικοποίηση του κράτους μπορούν να ερμηνευθούν ως απόρροια ενός αποικιακού παρελθόντος, που προετοίμασε μηχανισμούς ελέγχου, αλλά όχι συμμετοχής¹⁷⁷. Αντίστοιχα η πολιτισμική επιρροή της Ιταλίας παρέμεινε περιορισμένη και επιφανειακή, χωρίς να δημιουργήσει βαθιές κοινωνικές συνθέσεις ή διαρκείς μορφές πολιτισμικής ενσωμάτωσης.

¹⁷⁵ Negash, T. Eritrea and Ethiopia: *The federal experience*. New Brunswick, Transaction Publishers 1997 σελ.23-52

¹⁷⁶ Negash, ό.π σελ.93-138

¹⁷⁷ Osterhammel ό.π σελ.72-80

Σήμερα η Ερυθραία δεν εξαρτάται πολιτικά από την Ιταλία, η οποία περιορίζεται κυρίως στη διαχείριση της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της αποικιακής περιόδου. Η διπλωματική σχέση παραμένει χαμηλής έντασης, δείχνοντας ότι τα κατάλοιπα της ιταλικής αποικιοκρατίας είναι κυρίως ιστορικά και συμβολικά. Αντίθετα, η ιταλική αποικιοκρατία στη Σομαλία απέτυχε να δημιουργήσει βασικά θεμέλια κράτους. Η διοίκηση ήταν αποσπασματική, περιοριζόταν σε προσωρινές ρυθμίσεις εξουσίας και δεν ανέπτυξε θεσμούς αυτοδιοίκησης ή εκπαιδευμένη τοπική ελίτ. Η περιορισμένη χρήση των ιταλικών ως διοικητικής γλώσσας και η έλλειψη εκπαιδευτικής επιρροής ενίσχυσαν αυτή την αδυναμία, αφήνοντας βαθύ θεσμικό κενό που επηρέασε τη μεταποικιακή πολιτική εξέλιξη της Σομαλίας.

Μετά το 1943 η Σομαλία τέθηκε υπό διεθνή διαχείριση, με την Ιταλία να επιστρέφει προσωρινά ως διαχειριστής στο πλαίσιο της κηδεμονίας των Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο η μεταβατική αυτή περίοδος δεν κατόρθωσε να ανατρέψει τις βαθύτερες αποικιακές αδυναμίες. Η ανεξαρτησία του 1960 βρήκε ένα κράτος χωρίς ισχυρούς διοικητικούς θεσμούς και χωρίς κοινωνική συναίνεση γύρω από την κρατική εξουσία, γεγονός που συνέβαλε στις μεταγενέστερες πολιτικές αποσταθεροποιήσεις και στη σταδιακή κατάρρευση της κρατικής δομής¹⁷⁸. Στη σύγχρονη περίοδο η ιταλική επιρροή στη Σομαλία δεν εκδηλώνεται ως πολιτική ή οικονομική εξάρτηση. Η Ιταλία διατηρεί κυρίως διπλωματική παρουσία, συμμετέχοντας σε διεθνείς αποστολές σταθεροποίησης μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Ο ρόλος της είναι περισσότερο διαχειριστικός και υποστηρικτικός, χωρίς καθοριστική επιρροή στη διαμόρφωση της εσωτερικής πολιτικής της χώρας.

Η περίπτωση της Λιβύης συνιστά μία από τις πιο ακραίες και βίαιες μορφές αποικιακής διακυβέρνησης στην Αφρική του 20ού αιώνα. Η φασιστική διοίκηση μετέτρεψε τη Λιβύη σε εργαστήριο στρατιωτικού ελέγχου και κοινωνικής καταστολής, με μακροχρόνιες συνέπειες που υπερέβησαν κατά πολύ το τέλος της αποικιακής περιόδου. Η ιταλική αποικιοκρατική πολιτική στη Λιβύη, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1920 και του 1930, βασίστηκε στη συστηματική χρήση βίας ως μέσου κοινωνικής αναδιοργάνωσης. Οι μαζικές εκτοπίσεις πληθυσμών, η δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης και η καταστολή της ένοπλης αντίστασης διέλυσαν παραδοσιακές κοινωνικές και φυλετικές δομές που λειτουργούσαν ως βασικοί μηχανισμοί συνοχής. Η καταστροφή των κοινωνικών αυτών πλεγμάτων είχε βαθιές πολιτικές συνέπειες. Το κράτος εμφανίστηκε στους τοπικούς πληθυσμούς αποκλειστικά ως όργανο καταστολής και όχι ως φορέας συλλογικής οργάνωσης ή προστασίας. Η εμπειρία αυτή διαμόρφωσε μια διαρκή δυσπιστία απέναντι στην έννοια της κρατικής εξουσίας, η οποία επιβίωσε και μετά τη λήξη της αποικιακής περιόδου.

Η κατάρρευση της ιταλικής διοίκησης άφησε πίσω της ένα κοινωνικά αποδιορθωμένο και θεσμικά κενό έδαφος. Η Λιβύη δεν κληρονόμησε λειτουργικούς θεσμούς που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βάση για την οικοδόμηση μεταποικιακού κράτους. Η ανεξαρτησία του 1951 πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες έντονης θεσμικής αδυναμίας, με το νέο κράτος να καλείται να συγκροτηθεί σχεδόν εξ αρχής, χωρίς διοικητική συνέχεια και χωρίς εδραιωμένες σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ κοινωνίας και εξουσίας¹⁷⁹. Η αποικιακή εμπειρία συνέβαλε σημαντικά στη

---

¹⁷⁸ I. M. Lewis, *A Modern History of the Somali* James Currey, 2002 σελ.132-140

¹⁷⁹ Ahmida, A. A., *The making of modern Libya*. Albany, SUNY Press, 2005 σελ.183-221

διαμόρφωση μιας μεταποικιακής πολιτικής κουλτούρας που χαρακτηρίστηκε από αυταρχικές πρακτικές και προσωποπαγή μορφή εξουσίας¹⁸⁰. Αν και το μεταγενέστερο λιβυκό κράτος δεν υιοθέτησε ιταλικά διοικητικά πρότυπα, η φασιστική αποικιοκρατία άφησε ως έμμεση κληρονομιά μια κοινωνία βαθιά καχύποπτη απέναντι στους θεσμούς και μια κρατική δομή με περιορισμένη κοινωνική διείσδυση¹⁸¹.

Η σχέση της Λιβύης με την Ιταλία έχει αποσυνδεθεί πλήρως από το αποικιακό παρελθόν και διαμορφώνεται κυρίως σε οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο. Η Ιταλία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους ενεργειακούς εταίρους της Λιβύης, στους τομείς του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Παράλληλα, διαδραματίζει στρατηγικό ρόλο στη Μεσόγειο, ιδιαίτερα σε ζητήματα ενέργειας, μετανάστευσης και περιφερειακής σταθερότητας. Η σύγχρονη ιταλο-λιβυκή σχέση δεν συνιστά συνέχεια της αποικιακής εξάρτησης, αλλά πραγματώνεται στο πλαίσιο διεθνών ισορροπιών και αμοιβαίων συμφερόντων.

Η Αιθιοπία διαφοροποιείται από τις άλλες ιταλικές αποικίες, καθώς η φασιστική κατοχή (1935–1941) ήταν σύντομη αλλά εξαιρετικά βίαιη. Η εισβολή δεν στόχευε στη δημιουργία αποικιακών θεσμών, αλλά στην άμεση υποταγή ενός ανεξάρτητου κράτους, με εκτεταμένη χρήση βίας, μαζικές εκτελέσεις και χημικά όπλα για τη διάλυση των πολιτικών και κοινωνικών δομών. Η ιταλική διοίκηση λειτούργησε αποκλειστικά ως στρατιωτικός μηχανισμός, χωρίς θεσμική συνέχεια. Με την κατάρρευση της κατοχής το 1941, το αιθιοπικό κράτος επανασυστάθηκε, ενισχύοντας τον αντι-αποικιακό και εθνικό λόγο. Η εμπειρία της κατοχής έμεινε στη συλλογική μνήμη ως απόδειξη της απειλής του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού και καλλιέργησε βαθιά δυσπιστία απέναντι σε ξένα πρότυπα διακυβέρνησης¹⁸².

Πλέον οι σχέσεις της Αιθιοπίας με την Ιταλία χαρακτηρίζονται από κανονικότητα και περιορισμένο πραγματισμό. Υφίστανται διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις, κυρίως στον τομέα των επενδύσεων και των υποδομών, χωρίς ωστόσο να διαμορφώνεται σχέση πολιτικής ή οικονομικής εξάρτησης. Η Ιταλία δεν διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη σύγχρονη αιθιοπική πολιτική, ενώ η ιστορική μνήμη της κατοχής παραμένει ενεργή ως στοιχείο πολιτικής ταυτότητας και συλλογικής αυτοαντίληψης. Η ιταλική παρουσία στην Αιθιοπία επιβιώνει ως διαρκής ιστορική υπενθύμιση των ορίων και της βίας της αποικιακής εξουσίας.

Η ιταλική αποικιοκρατία στην Αφρική άφησε ένα πολύπλευρο αποτύπωμα, συνδυάζοντας υλικά και συμβολικά κατάλοιπα με βαθιά θεσμικά και κοινωνικά κενά. Στη φιλελεύθερη περίοδο, η οικονομική εκμετάλλευση περιοριζόταν στην πρωτογενή παραγωγή χωρίς βιώσιμες επενδύσεις, ενώ στη φασιστική περίοδο ο καπιταλισμός υπήχθη στον κρατικό και ιδεολογικό έλεγχο, με τις αποικίες να λειτουργούν ως μέσα αυτάρκειας, εποίκισμού και συμβολικής ισχύος. Η έλλειψη ουσιαστικής οικονομικής ενσωμάτωσης δημιούργησε θεσμικά και κοινωνικά κενά που καθόρισαν τη μεταποικιακή πορεία των χωρών. Η ιταλική αποικιοκρατία αποτελεί κρίσιμη υπενθύμιση των περιορισμών και αρνητικών συνεπειών του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ιστορικής αποτίμησης πέρα από την επιφανειακή πολιτισμική ή υλική κληρονομιά.

---

¹⁸⁰ Ahmida, ό.π σελ.222-250

¹⁸¹ Frederick Cooper, *Africa Since 1940* Cambridge University Press, 2002 σελ.45-53

¹⁸² Zewde, B., *A history of modern Ethiopia, 1855–1991*. Oxford: James Curre 2001 σελ.226-245

Συμπεράσματα.

Η ανάλυση και η μελέτη ενός ιστορικού γεγονότος, όπως αυτό του ιταλικού αποικιοκρατικού φαινομένου στην αφρικανική ήπειρο, δεν μπορεί να αποδοθεί αυτούσια. Η αποικιοκρατία ως φαινόμενο, συνδύαστηκε αρχικά με την εποχή των μεγάλων γεωγραφικών ανακαλύψεων, όταν ευρωπαϊκά κράτη εξερεύνησαν νέες περιοχές, αναζητώντας νέες θάλασσες, εδάφη και εμπορικές διαδρομές. Αρχικά αυτή η δράση ήταν κυρίως ανακαλυπτική και εμπορική, με στόχο τη δημιουργία εμπορικών σταθμών και την απόκτηση πρώτων υλών. Βέβαια με την πάροδο του χρόνου, η αυξανόμενη επιθυμία των ευρωπαϊκών δυνάμεων για πολιτική ισχύ και εδαφική κυριαρχία οδήγησε σε πιο εσκεμμένες επεκτατικές προσπάθειες.

Η Βιομηχανική Επανάσταση και η αρχή του καπιταλισμού έφεραν σαφώς μεγάλες αλλαγές. Η ανάγκη για πρώτες ύλες, νέες αγορές και φθινό εργατικό δυναμικό έκανε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις να επιδιώκουν την επέκταση σε αποικίες με κάθε μέσο. Οι αποικιοκράτες εκμεταλλεύονταν τους φυσικούς πόρους των περιοχών που κατακτούσαν. Σταδιακά, η αποικιοκρατία μετατράπηκε σε ένα σύστημα που δεν είχε μόνο οικονομικό στόχο, αλλά πολιτικό, στρατιωτικό και κοινωνικό, με την εξουσία της μητρόπολης να επιβάλλεται με στρατιωτική δύναμη και νόμους που διασφάλιζαν την υπεροχή των Ευρωπαίων απέναντι στους τοπικούς πληθυσμούς και σε άλλες παγκόσμιες δυνάμεις.

Η ιταλική αποικιοκρατία, όπως αναφέρθηκε, δεν αναπτύχθηκε υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με εκείνες των παλαιότερων ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων. Την εποχή που οι λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις επεκτίνονταν στον παγκόσμιο χάρτη, το ιταλικό κράτος πάλευε για την ενοποίηση και την απελευθέρωση του από την αυστριακή κυριαρχία. Από την ίδρυση του ήταν φτωχό, λόγω της οικονομικής ανισότητας ανάμεσα σε Βορρά και Νότο, είχε μεγάλα χρέη και βαριά φορολογία. Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν παράγοντες για την αποικιοκρατική του επέκταση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο παρατηρούμε ότι η αποικιοκρατία λειτούργησε για την Ιταλία περισσότερο ως αναγκαστική προσπάθεια ένταξης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, παρά ως φυσική συνέχεια οικονομικής υπεροχής. Οι αποικίες θεωρήθηκαν απαραίτητες για την εξεύρεση πρώτων υλών, νέων αγορών και επενδυτικών διεξόδων, στοιχεία που κρίνονταν αναγκαία για την οικονομική ανάπτυξη του νεοσύστατου κράτους.

Όπως είδαμε οι πρώτες επεκτατικές προσπάθειες έγιναν από ιδιωτικές εταιρίες και με το πέρασμα των χρόνων, ήλθαν υπό την εξουσία της Ρώμης. Ταυτόχρονα σε αντίθεση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη όπως η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία, η Ιταλία δε διέθετε, τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, ανεπτυγμένη βιομηχανία, ισχυρό στρατό και ναυτικό ή τη διοικητική εμπειρία σε υπερπόντια διακυβέρνηση. Παρά τις προσπάθειες της Ιταλίας να αναπτύξει τις αποικίες σε αστικά κέντρα, τα οποία θα προσέφεραν στους εποίκους μία υψηλότερης ποιότητας ζωή, δεν κατάφεραν να επιτελέσουν αυτό το ρόλο. Γι'αυτό το λόγο, η μαζική μετανάστευση κατευθύνθηκε κυρίως προς την Αμερική και όχι προς την Αφρική, ενώ οι οικονομικές συνθήκες στις αποικίες παρέμειναν εξαιρετικά δύσκολες με αποτέλεσμα να μην δημιουργήσει με επιτυχία μία βιώσιμη αποικιακή αυτοκρατορία.

Η άνοδος του φασιστικού καθεστώτος το 1922, που υπήρξε αποτέλεσμα των εσωτερικών πολιτικών οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων, μετέτρεψε την ιταλική αποικιακή πολιτική σε εργαλείο εθνικής αναγέννησης και προβολής ισχύος. Οι αποικίες θεωρούνταν οικονομικά χρήσιμες και απαραίτητες για την ενίσχυση της φασιστικής ιδεολογίας, με το κράτος να ελέγχει στρατιωτικά, διοικητικά και προπαγανδιστικά την επέκταση. Η βία, η καταστολή, οι μαζικές επιχειρήσεις και η χρήση ακραίων μέσων αποτέλεσαν βασικά εργαλεία ελέγχου και περιορισμού της αντίστασης, ενώ η κυριαρχία στηριζόταν περισσότερο στη στρατιωτική ισχύ παρά στη δημιουργία σταθερών διοικητικών ή κοινωνικών δομών. Η ιταλική πολιτική βασίστηκε σε αυστηρές φυλετικές ιεραρχίες, όπως είδαμε και παραπάνω, με νόμους και πρακτικές που θεσμοθετούσαν τον ρατσισμό και νομιμοποιούσαν την εκμετάλλευση των τοπικών κοινωνιών. Οι επενδύσεις υποδομών εξυπηρετούσαν κυρίως στρατιωτικούς και οικονομικούς σκοπούς της μητρόπολης, ενώ οι αποικίες παρέμεναν εξαρτημένες και υποανάπτυκτες. Οι ιθαγενείς αντιμετωπίστηκαν κυρίως ως εργατικό δυναμικό ή ως πληθυσμοί προς πειθάρχηση, με την καταναγκαστική εργασία, τις εκτοπίσεις, την συλλογική τιμωρία και τη θεσμοθετημένη φυλετική ανισότητα να αποτελούν τον κανόνα.

Η ιταλική αποικιοκρατία, όπως και η ευρύτερη ευρωπαϊκή, βασίστηκε στην ανισότητα, τη βία και την εκμετάλλευση, διαλύοντας κοινωνικές και πολιτισμικές δομές, εκμεταλλευόμενη μονομερώς φυσικούς πόρους και επιβάλλοντας καταναγκαστική εργασία και ρατσισμό. Οι συνέπειές της ήταν μακροχρόνιες, καθώς δημιούργησε οικονομικές ανισότητες, κοινωνικές εντάσεις και εξαρτήσεις, που σε πολλές περιπτώσεις συνεχίστηκαν μετά την ανεξαρτησία, αφήνοντας βαθιά και συχνά τραυματικά ίχνη στις κοινωνίες που υπέστησαν την ιταλική κυριαρχία. Οι πρακτικές αυτές άφησαν βαθύ αποτύπωμα στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές δομές των αποικισμένων κοινωνιών και δημιούργησαν προβληματική σχέση ανάμεσα στη μητρόπολη και τις αποικίες, η οποία υπήρξε ενεργή ακόμη και μετά την κατάρρευση της αποικιακής αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο για την κατανόηση της μεταγενέστερης κληρονομιάς της ιταλικής αποικιοκρατίας. Πέραν από τις καταστροφικές επιπτώσεις, που αντιμετωπίζουν έως και σήμερα οι κεκτημένες περιοχές, φαίνεται πώς και το ιταλικό κράτος επηρεάζεται από τη σύγχρονη αντίληψη του κόσμου μέσα από το πρίσμα της βίαιης ιστορίας του.

Βιβλιογραφία.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παγκράτης Δ. Γεράσιμος. *Ιστορία της Ιταλίας. Από τη συνθήκη του Λόντι στην ενοποίηση (1454-1870)*. ΣΕΑΒ Κάλλιπος 2015

Φλιτούρης, Λάμπρος Α. *Αποικιακές Αυτοκρατορίες: Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο, 16ος–20ός αιώνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, 2016.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ali Abdullatif Ahmida. *The Making of Modern Libya: State Formation, Colonization and Resistance, 1830–1932*. New York: State University of New York Press, 1994.

Martin Collier. *Italian Unification, 1820–71*. Oxford: Heinemann, 2003.

Frederick Cooper. *Africa Since 1940*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Angelo Del Boca. *Gli Italiani in Africa Orientale: Dall'Unità alla Marcia su Roma*. Roma-Bari: Laterza, 1976.

Angelo Del Boca. *La guerra di Etiopia. L'ultima impresa del colonialismo*. Roma-Bari: Laterza, 2010.

Edward Denison, Naigzy Gebremedhin, and Guang Yu Ren. *Asmara: Africa's Modernist City*. London: Merrell, 2003.

J. H. Elliott. *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America, 1492–1830*. New Haven: Yale University Press, 2006.

Giuseppe Maria Finaldi. *Italian National Identity in the Scramble for Africa*. Bern: Peter Lang, 2009.

Donna Gabaccia. *Italy's Many Diasporas*. New York: Routledge, 2000.

Robert L. Hess. *Italian Colonialism in Somalia*. Chicago: University of Chicago Press, 1966.

H. H. Johnston. *A History of the Colonization of Africa by Alien Races*. Cambridge: Cambridge University Press, 1913.

I. M. Lewis. *A Modern History of the Somali*. Oxford: James Currey, 2002.

C. Marongiu Buonaiuti. *Politica e religioni nel colonialismo italiano (1882–1941)*. Milano: Giuffrè, 1982.

Tekeste Negash. *Italian Colonialism in Eritrea, 1882–1941: Policies, Praxis and Impact*. Uppsala: Uppsala University, 1987.

Tekeste Negash. *Eritrea and Ethiopia: The Federal Experience*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1997.

Jürgen Osterhammel, and Jan C. Jansen. *Colonialism: A Theoretical Overview*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2005.

Thomas Pakenham. *The Scramble for Africa: The White Man's Conquest of the Dark Continent, 1876–1912*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1991.

Geoffrey Scammell. *The First Imperial Age*. London: Routledge, 1989.

Alessandro Triulzi. *La colonia: italiani in Eritrea*. Bologna: Il Mulino, 2002.

Edward Ullendorff. *The Ethiopians: An Introduction to Country and People*. London: Oxford University Press, 1965.

Eric Williams. *Capitalism and Slavery*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944.

Bahru Zewde. *A History of Modern Ethiopia, 1855–1991*. Oxford: James Currey, 2001.

ΑΡΘΡΑ & ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

Ahmida, Ali Abdullatif. “*Genocide in Libya: Shar, a Hidden Colonial History*.” *Journal of African History* 41, no. 2 (2000).

Alpers, Edward A. “*Muqdisho in the Nineteenth Century: A Regional Perspective*.” *Journal of African History* 24, no. 4 (2009).

Aquarone, Alberto. “*La Politica Italiana Dopo Adua: Ferdinando Martini Governatore in Eritrea*.” *Rassegna Storica del Risorgimento* (1975).

Baer, George. “*Sanctions and Security: The League of Nations and Italy, 1935–1936*.” *Journal of African History* (1973).

Battera, Federico. “*The Rescission of Protection Agreements by the Fascist Administration and the Armed Resistance against the Italian Military Occupation of the Sultanates*.” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.

Bellucci, Stefano. “*The Ascent of Italian Colonialism in Somalia and the Labour Question, 1890s–1930s*.” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.

Ben-Ghiat, Ruth. “*Italian Fascism and the Colonial Question*.” *Journal of Modern History* 70, no. 1 (1998).

Bufalini, Alessandro. “*Reparation for Colonial Crimes: The Case of Somalia*.” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.

Campbell, Ian. “*The Addis Ababa Massacre: Italy's National Shame*.” *Journal of African History* 53, no. 3 (2012).

Cassanelli, Lee V. “*The Bimaal Rebellion against Italian Colonial Rule in Somalia, 1896–1920*.” *Journal of African History* 24, no. 1 (1983).

- Gabre-Selassie, Dejazmach Zewde. “*Continuity and Discontinuity in Menelik’s Foreign Policy.*” In *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia’s Historic Victory against European Colonialism.* Algora Publishing, 2005.
- Ciccio, Marco. “*La spedizione dei Mille e la fine del Regno delle Due Sicilie nei dispacci dei diplomatici americani a Napoli, 1850–1861.*” *Il Risorgimento* 2024
- Hess, Robert L. “*Italy and Africa: Colonial Ambitions in the First World War.*” *Journal of African History* 4, no. 1 (1963).
- Jerven, Morten, Daniele Strangio, and Jacob Weisdorf. “*A Case of Its Own? A Review of Italy’s Colonisation of Eritrea, 1890–1941.*” *Journal of European Economic History* 50, no. 1 (2021).
- Kumar, Krishan. “*Colony and Empire, Colonialism and Imperialism: A Meaningful Distinction?*” *Comparative Studies in Society and History* 63, no. 2 (2021).
- Lewis, I. M. “*The Somali Lineage System and the Total Genealogy.*” *Journal of African History* 1, no. 1 (1960).
- Malito, Debora Valentina. “*Italy’s ‘Right of Return’ to Somalia after the Defeat in the Second World War.*” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.
- Mancuso, Salvatore. “*Interaction among Customary Law, Islamic Law and Colonial Law during the Italian Administration of Somalia.*” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.
- Milkias, Paulos. “*The Battle of Adwa: The Historic Victory of Ethiopia over European Colonialism.*” In *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia’s Historic Victory against European Colonialism.* Algora Publishing, 2005.
- Moore, Martin, and Tracy Philipps. “*Fourth Shore – Italy’s Mass Colonisation of Libya.*” *African Affairs* 39, no. 155, 1940.
- Negussay Ayele. “*Adwa 1896: Who Was Civilized and Who Was Savage?*” In *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia’s Historic Victory against European Colonialism.* Algora Publishing, 2005.
- Pankhurst, Richard. “*British Reactions to the Battle of Adwa.*” In *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia’s Historic Victory against European Colonialism.* Algora Publishing, 2005.
- Rochat, Giorgio. “*The Italian Army in Ethiopia, 1935–1936.*” *Journal of African History* 15, no. 3 (1974).
- Scovazzi, Tullio. “*Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia.*” In *Political and Legal Aspects of Italian Colonialism in Somalia*, edited by Elena Carpanelli and Tullio Scovazzi. Torino: G. Giappichelli Editore, 2020.
- Francesco Surdich, *Il colonialismo italiano, l’imperialismo straccione*, Il Calendario, 1996
- Vestal, Theodore M. “*Reflections on the Battle of Adwa and Its Significance for Today.*” In *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia’s Historic Victory against European Colonialism.* Algora Publishing, 2005.

ΛΟΙΠΕΣ ΠΗΓΕΣ

Encyclopaedia Britannica. “Somalia: Plant and Animal Life.” Accessed online.

Imperialism, SAGE Encyclopedia of War: Social Science Perspectives

Fondazione ISEC. Il Popolo d’Italia. Digital archive.

Memoirs of the Secret Societies of the South of Italy: Particularly the Carbonari. London: John Murray, 1821.